ΕΤΟΣ ΜΣΤ. 46 ΤΕΥΧΟΣ 546 — 547 ια'. — ιβ.'

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Μηνιαῖον Θεολογικὸν - Θρησκευτικὸν περιοδικόν.

Ὄργανον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ	1963

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ: "ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ„
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1917
ΙΔΡΥΤΗΣ: Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ (†)
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Π. Σ. ΡΟΚΚΟΣ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1963 τ. 546-547 ια΄. - ιβ΄.

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

† ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ

Ἐλέῳ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης, καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης

Ἱερώτατε Μητροπολῖτα Θεσσαλονίκης, ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε πάσης Θετταλίας, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν Μετριότητος κύριε Παντελεῆμον, χάρις εἴη τῇ ὑμετέρᾳ Ἱερότητι καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ.

Αἰσίως τῇ τοῦ Παναγάθου Θεοῦ εὐλογίᾳ καὶ χάριτι, ἐπανακάμψαντες μετὰ τῆς σεβασμίας ἡμῶν Συνοδείας εἰς τὸ σεπτὸν τῆς Ὀρθοδοξίας Κέντρον ἐκ τῆς αὐτόθι ἱερᾶς πορείας ἡμῶν καὶ τὰ κατ᾽ αὐτὴν δεόντως εἰσηγησάμενοι τῇ περὶ ἡμᾶς Ἁγίᾳ καὶ Ἱερᾷ Συνόδῳ, ἐν συγκινήσει βαθείᾳ προαγόμεθα, ὅπως καὶ γραπτῶς ἐκφράσωμεν πρὸς τὴν ὑμετέραν λίαν ἀγαπητὴν ἡμῖν Ἱερότητα τὰς θερμὰς ἡμῶν εὐχαριστίας διὰ τὴν ἐγκάρδιον ὑποδοχὴν καὶ τὰς φιλόφρονας περιποιήσεις ὧν παρ᾽ αὐτῆς, τῶν λοιπῶν Ἀρχῶν τοῦ Τόπου καὶ τοῦ εὐσεβοῦς Πληρώματος, τόσον πλου-

σίως ἐτύχομεν, κατὰ τὴν πρὸς αὐτὴν καὶ τὴν Θεόσωστον Ἐπαρχίαν αὐτῆς ἔλευσιν ἡμῶν.

Ἡ πρὸς τὴν ὑμετέραν προσφιλῆ Ἱερότητα ἐπίσκεψις καὶ προσωπικὴ ἡμῶν ἐπικοινωνία ὑπῆρξε δι' ἡμᾶς ἰδιαιτέρως λυσιτελὴς ἐκ τοῦ ἐγγὺς ἰδόντας καὶ ἐκτιμήσαντας τὸ παρ' αὐτῆς διεξαγόμενον σπουδαῖον ἔργον τῆς ποιμαντορικῆς μερίμνης τῆς Χριστεπωνύμου τοῦ Θεοῦ ποίμνης, ἡ λαμπρὰ Μητρόπολις αὐτῆς καὶ τὰ ἄλλα ἱδρύματα, ἡ μέριμνα ὑπὲρ τοῦ Ἱ. Κλήρου, ἡ κοινωνικὴ δρᾶσις καὶ συνεργασία μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀρχῶν, ὁ σεβασμὸς πάντων πρὸς τὸ πρόσωπον αὐτῆς, τὸ ζῶ θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ ἡ βαθύτης τῆς πίστεως τοῦ Πληρώματος, καρπὸς τῶν ποιμαντορικῶν κόπων καὶ τοῦ ἀδιαπτώτου ζήλου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αὐτοῦ Ποιμένος, ἐνεποίησαν ἡμῖν βαθυτάτην ἐντύπωσιν, μέλλουσι διατηρῆσαι μὲν διὰ βίου τὴν γλυκεῖαν ἀνάμνησιν τῆς εὐλογημένης ταύτης πορείας, μακαρίζειν δὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ἔχουσαν τοιούτους Ἱεράρχας καὶ ἡμᾶς τοιούτους ἀδελφούς, συλλειτουργοὺς καὶ συνεργάτας.

Συγχαίροντες τοίνυν τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ καὶ εὐχαριστοῦντες καὶ αὖθις θερμῶς προτρεπόμεθα αὐτήν, ὅπως προφρόνως διαβιβάσῃ τὰς εὐχαριστίας καὶ εὐχὰς ἡμῶν τῷ Ἱ. Κλήρῳ, ταῖς Ἀρχαῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ. Ἀπεκδεχόμενοι δὲ τὴν ἀδελφικὴν συνεργασίαν αὐτῆς κατά τε τὴν νέαν προβολὴν τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ ἐν παντί, ἐπικαλούμεθα ἐπ' αὐτὴν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἄπειρον Αὐτοῦ ἔλεος.

αϡξγ'. Ὀκτωβρίου λ'.

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἀγαπητὸς
ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς

ΕΠΙ ΤΗ ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ

« Καὶ Αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν »

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς μαζὶ μὲ τὰς ἑκατοντάδας τῶν ἑκατομμυρίων Χριστιανῶν τῶν πέντε ἠπείρων, ἑορτάζει καὶ ἐφέτος διὰ δισχιλιοστὴν περίπου φορὰν τὴν μεγάλην καὶ κοσμοσωτήριον Γέννησιν τοῦ Λυτρωτοῦ καὶ Σωτῆρος τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Χριστιανικὸς κόσμος πανηγυρίζει καὶ πάλιν «ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς» τὰ Χριστούγεννα, τὴν κατ' ἐξοχὴν ἑορτὴν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς χαρᾶς, τῶν ὁποίων τόσην ἀνάγκην ἔχει ὁ ἄνθρωπος, μολονότι παρῆλθον δέκα ὀκτὼ ὁλόκληρα ἔτη ἀπὸ τὴν λῆξιν τοῦ τελευταίου ἀπαισίας μνήμης παγκοσμίου πολέμου. Ὁ ὡραῖος ἀγγελικὸς ὕμνος «δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη» θὰ προκαλέσῃ καὶ ἐφέτος ρίγη συγκινήσεως καὶ νοσταλγικοὺς στεναγμοὺς τῶν πιστῶν τοῦ Βρέφους τῆς Βηθλεέμ. Εἰρήνην ἐπὶ τῆς γῆς εὐηγγελίσαντο οἱ Ἄγγελοι πρὸς τὴν ἐν σκότει καὶ σκιᾷ καθεύδουσαν ἀνθρωπότητα κατὰ τὴν ἁγίαν ἐκείνην νύκτα τῆς Γεννήσεως, εἰρήνην καὶ ἀγάπην ἐκήρυξεν ὁ δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθεὶς Θεός, ἀλλὰ δυστυχῶς αὕτη παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῶν ἐθνῶν δὲν κατέστη δυνατὸν ἀκόμη νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ νὰ σταθεροποιηθῇ ἐπὶ τῆς γῆς.

Μὲ μύχιον πόθον καὶ λαχτάραν ἐπερίμενεν ὁ ἄνθρωπος τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἐλπιδοφόρου μηνύματος ποὺ ἀπηύθυνεν ὁ Πανάγαθος Θεὸς πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους καὶ τὸ μήνυμα τοῦτο ποὺ κατέστη «προσδοκία τῶν ἐθνῶν» ἐγένετο πραγματικότης κατὰ τὴν παγερὰν ἐκείνην νύκτα ἐν τῷ σπηλαίῳ τῆς Βηθλεέμ. Ὁ προσδοκώμενος Σωτήρ, ἡ ἐξ ὕψους ἀνατολή, ὁ ἄρχων τῆς εἰρήνης, Θεὸς ἰσχυρός, ἐξουσιαστής, ὁ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, ὁ Πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης, ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, ἦλθε καὶ ἔζησε μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ διδασκαλία Του, διδασκαλία πάντων τῶν αἰώνων, ἐφώτισε καὶ κατηύγασε τὸν κόσμον. Δυστυχῶς οἱ ἄνθρωποι ἠγάπησαν τὸ σκότος μᾶλλον ἢ τὸ φῶς, διότι ἦσαν πονηρὰ αὐτῶν τὰ ἔργα καὶ διὰ τοῦτο ἀπέφευγον τὸ φῶς. « Πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσσων μισεῖ τὸ φῶς καὶ οὐκ ἔρχεται εἰς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα».

Εἰς τὸ σωτήριον διάγγελμά Του «δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς» πολλοὶ δὲν ἔδειξαν προθυμίαν καίτοι δημοσίᾳ διεκήρυξεν ὅτι Αὐτὸς ἦτο «τὸ Φῶς, ἡ Ἀλήθεια, ἡ Ζωὴ καὶ ἡ Εἰρήνη».

Ὁ ἄνθρωπος ἀντὶ τοῦ κλάδου τῆς ἐλαίας καὶ τῆς εἰρήνης, ἐπροτίμησε τὰ φονικὰ ὅπλα τῆς ἐποχῆς του καὶ τὴν ἀτομικὴν καὶ ὑδρογονικὴν βόμβαν τῶν ἡμερῶν μας, διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὰ ἐπεκτακτικὰ καὶ κατακτητικά του σχέδια. Αἱ καταπληκτικαὶ πρόοδοι καὶ ἀνακαλύψεις τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης δυστυχῶς ἀπέβησαν κατὰ μέγα μέρος ἐπιβλαβεῖς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὸ φόβητρον τῶν ἐθνῶν. Ὁ κόσμος παρ' ὅλα τὰ κηρύγματα τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης, ἵσταται πάνοπλος, διῃρημένος εἰς δύο ἀντιμαχομένας παρατάξεις μὲ τὸ ὅπλον παρὰ πόδα καὶ μὲ ἰδεολογίας ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτους. Τὰ συνέδρια εἰρήνης καὶ αἱ συσκέψεις ἀφοπλισμοῦ καὶ ἐλέγχου ἐξοπλισμῶν, περιορισμοῦ καὶ κατασκευῆς δοκιμῶν πυρηνικῶν ὅπλων, κατέληξαν τοὐλάχιστον μέχρι τοῦδε εἰς λόγους κενοὺς καὶ ἁπλῆν φιλολογίαν. Καὶ τοῦτο διότι δὲν ὑπάρχει εἰλικρίνεια καὶ ἐμπιστοσύνη μεταξὺ τῶν δύο κόσμων. Καὶ εἰς τὴν ἐποχήν μας δυστυχῶς ἔχει ἐφαρμογὴν τὸ παλαιὸν ρητὸν «homo homini lupus». Μόνον τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» δύναται νὰ πλησιάσῃ τοὺς λαοὺς καὶ νὰ σταματήσῃ τοὺς ἐξοπλισμούς.

— Τὸ Χριστιανικὸν μήνυμα εἶναι ἀναντικατάστατος παράγων τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, διότι προσανατολίζει τὸν ὑλικὸν καὶ τεχνικόν μας πολιτισμόν, πρὸς σκοποὺς ἀνθρωπιστικούς, ἱδρύει πραγματικὴν ἀδελφοσύνην μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς ἐξυψώνει ὁλονὲν εἰς ὑψηλότερα καὶ εὐγενέστερα ἰδανικά.

— Τὸ χαρακτηριστικὸν τεκμήριον τῆς προόδου ἑνὸς ἔθνους δὲν ἔγκειται εἰς τὰ πλούσια ὑλικὰ ἀγαθὰ τῶν ὀλίγων ἢ τῶν πολλῶν. Ὁ πολιτισμὸς ἑνὸς ἔθνους κρίνεται ἀπὸ τὰ ὀλιγώτερα θύματα τῆς ἐνδείας καὶ τῆς πενίας. Ἡ καλλιέργεια τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀλληλεγγύης, εἶναι τόσον σπουδαία εἰς τὸν τόπον μας ὅσον καὶ ἡ καλλιέργεια τῶν ἑλληνικῶν ἐδαφῶν.

— Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν ἦλθεν ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ νὰ μᾶς δώσῃ μόνον ὡραίας εὐκαιρίας ἑορτῶν, ἀνταλλαγὰς εὐχῶν καὶ πλουσίων γευμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπηρεάζουν τὸν ἐσωτερικόν μας ἄνθρωπον. Ὑπεράνω πάντων τούτων τῶν ἐξωτερικῶν ἑορτασμῶν καὶ θορύβων, ὀφείλομεν νὰ δείξωμεν μὲ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς μας, ὅτι καὶ ὁ ἐσωτερικός

μας ἄνθρωπος ἐπηρεάσθη ἀπὸ τὰ πανηγυριζόμενα θεῖα γεγονότα, ὅτι τὸ ἄστρον τῆς Βηθλεὲμ καὶ ὁ ὕμνος τῶν ἀγγέλων, εὗρον εὐμενῆ ἀπήχησιν καὶ εἰς ἡμᾶς, ὅπως εἰς τοὺς ποιμένας τῆς Ἁγίας Νυκτὸς καὶ εἰς τοὺς Μάγους τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ «προσδοκία τῶν ἐθνῶν» ἔγινε πραγματικότης. Ὁ Θεὸς ἔγινεν ἄνθρωπος, ἵνα ἐξυψώσῃ τὸν πεσόντα ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τῆς γεφυρώσεως τοῦ ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ κακοῦ διανοιγέντος μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων χάσματος. «Ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἓν καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν, ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕναν καινὸν ἄνθρωπον ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ· καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ἡμῖν τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς... ἄρα οὖν οὐκέτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ...». (Ἐφ. 2' 14-20).

Ἡ ἑορτὴ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἑορτὴ χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως, ἀλλὰ καὶ ὑπόμνησις μεγίστων ὑποχρεώσεων καὶ καθηκόντων πρὸς τὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθέντα καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν Ἰησοῦν.

Μὲ τὰς σκέψεις αὐτὰς ἂς ἑορτάσωμεν καὶ ἐφέτος τὴν μεγάλην τῶν Χριστουγέννων ἑορτήν, ἐπαναλαμβάνοντες τὸν ὕμνον τῆς Ἐκκλησίας:

Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε·
Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν ἀπαντήσατε·
Χριστὸς ἐπὶ γῆς ὑψώθητε·
Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ...

Χριστούγεννα 1963 Π. Ρ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΑΚΤΙΚΗΝ ΘΕΟΛΟΓΙΑΝ *

Ὑπὸ ΠΑΝ. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Καθηγητοῦ

7. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

1. Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον λέγοντες ἐννοοῦμεν τὴν καὶ ἐν ταῖς Νομικαῖς Σχολαῖς θεραπευομένην, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Πρακτικὸν τῆς Θεολογίας κλάδον ἐντασσομένην ἐπιστήμην, τὴν ἐξετάζουσαν καὶ συστηματοποιοῦσαν τὸ σύνολον τῶν νομικῶν κανόνων καὶ διατάξεων, δι' ὧν ρυθμίζεται τὸ πολίτευμα καὶ ἐν γένει ὁ βίος τῆς Ἐκκλησίας κατά τε τὴν μετ' ἀλλήλων ἀναστροφὴν τῶν λειτουργῶν καὶ μελῶν αὐτῆς καὶ κατὰ τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τοὺς ἐκτός, ἤτοι τὸ κράτος καὶ τὰς ἄλλας θρησκευτικὰς ἢ κοσμικὰς κοινότητας.

2. Πρὸς ἀποσάφησιν καὶ μείζονα καθορισμὸν τῆς ἐννοίας καὶ τῶν ὁρίων τῆς ἐπιστήμης τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου παρίσταται ἀνάγκη νὰ ὁρίσωμεν καὶ τί εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Κατὰ τὸν δογματικὸν ὁρισμὸν αὐτῆς ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ θεοσύστατος κοινωνία τῶν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος θεόθεν κλητῶν ἀνθρώπων τῶν συνδεδεμένων διὰ τῆς αὐτῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὰ αὐτὰ θεῖα μυστήρια, συνηνωμένων δὲ ὑπὸ κυβερνῶσαν αὐτὸ κεφαλὴν τὸν Χριστὸν εἰς ἓν ἠθικὸν σῶμα, ὁρατὸν ἅμα καὶ ἀόρατον, διακονούμενον δὲ καὶ διοικούμενον ὑπὸ κλήρου κατ' ἀδιάκοπον ἀποστολικὴν διαδοχὴν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου κατασταθέντος καὶ συνεχίζον ὑπὸ τὴν θείαν τοῦ Πνεύματος πνοὴν καὶ ἐνέργειαν τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Κυρίου μέχρι τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας. Κατὰ τὸν ὁρισμὸν τοῦτον ἡ Ἐκκλησία ἔχει ὁρατὴν καὶ ἀόρατον πλευράν. Εἶναι δηλαδὴ κοινωνία ὁρατὴ καὶ ἀόρατος, στρατευομένη μὲν ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ὁρατὴ κοινωνία, θριαμβεύουσα δὲ ἐν οὐρανῷ διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου μεθισταμένων διὰ τοῦ θανάτου μελῶν αὐτῆς, τῶν μετὰ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀοράτου Κεφαλῆς αὐτῆς καὶ τοῦ ἐκεῖθεν ζωοποιοῦντος αὐτὴν Ἁγίου Πνεύματος συνιστώντων τὴν ἀόρατον πλευρὰν αὐτῆς.

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 330.

3. Προδήλως τὸ Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον δὲν περιλαμβάνει εἰς τὸ πεδίον τῆς σπουδῆς αὐτοῦ τοὺς ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου μεταστάντας πιστοὺς οὐδὲ τὴν ἀόρατον ἐν γένει πλευρὰν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀναφέρεται τοῦτο εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ὁρατὸν καθίδρυμα καὶ ὡς θεοσύστατον μὲν ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ γῇ ὑφισταμένην κοινωνίαν ἐπιδιώκουσαν ὑψίστους καὶ τοῦτ' αὐτὸ οὐρανίους σκοπούς, πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ὁποίων οἱ πιστεύοντες εἰς τὸν Χριστὸν συνενοῦνται καὶ ἐξωτερικῶς. Ἡ συνένωσις δ' αὕτη ἡ ἐξωτερική, ἥτις τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρει τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, καθίσταται ἀναγκαία τοῦτο μέν, ἵνα ἐνισχυθῇ καὶ καταστῇ αἰσθητότερος καὶ ἁπτότερος ὁ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς μετοχῆς τῶν μυστηρίων συναπτόμενος ἐσωτερικὸς σύνδεσμος τούτων, τοῦτο δὲ ἵνα προάγηται εἰς τελειοποίησιν ἡ ἐν αὐτοῖς νέα ἐν Χριστῷ ζωὴ καὶ εὐοδωθῇ διὰ κοινῆς συνεργίας καὶ προσπαθείας ἡ ἐξάπλωσις τῆς οὐρανίου τοῦ Χριστοῦ βασιλείας. Ἀλλ' ἡ συνένωσις καὶ ὀργάνωσις αὕτη τῶν πιστῶν συντελεῖται δι' ὡρισμένου πολιτεύματος καὶ κυβερνήσεως προερχομένων ἐξ αὐτῆς τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Πολίτευμα ὅμως καὶ κυβέρνησις συνυπονοοῦσι καὶ σύστημα ἐκκλησιαστικῶν νόμων καὶ κανόνων ἐκτὸς τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα κατὰ τοὺς νόμους τούτους διοργανοῦνται εἰς κοινωνίαν καὶ ἐξωτερικῶς συνδεδεμένα καὶ ἐκτὸς τῶν λειτουργῶν, οἵτινες κατὰ τοὺς αὐτοὺς νόμους κυβερνῶσι τὸ ὁρατὸν τῆς Ἐκκλησίας καθίδρυμα. Ἐντεῦθεν διεμορφώθη μὲν ἐξ ἀρχῆς τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα, ἐδημιουργήθη δ' εἶτα καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, ἥτις διατρίβει περὶ τὴν σπουδὴν τῶν νόμων καὶ κανόνων τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεως καὶ λειτουργίας αὐτῆς ὑφισταμένων καὶ δημιουργουμένων σχέσεων.

4. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω δογματικοῦ ὁρισμοῦ συνάγεται ἐπὶ πλέον σαφῶς, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι καθαρῶς πνευματικὸν καὶ πνευματικοὺς ἐπιδιῶκον σκοποὺς καθίδρυμα. Εἶναι αὕτη τὸ ἐπὶ γῆς ὁρατὸν τμῆμα τῆς ἐν οὐρανοῖς τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἐχούσης βασιλείας τοῦ Χριστοῦ, ἥτις κατὰ τὴν ρητὴν βεβαίωσιν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου δὲν εἶναι «ἐκ τοῦ κόσμου τούτου», ὡς διεξηγεῖται σαφέστερον καὶ ἐκ τῆς περαιτέρω βεβαιώσεως τοῦ Κυρίου, κατὰ τὴν ὁποίαν «εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμή, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις. Νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν» (Ἰωάν. ιη' 36). Στρατεύεται μὲν τὸ ἐν τῇ γῇ τμῆμα αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀλλ' ὁδεύει καὶ ἀγωνίζεται πρὸς κατάκτησιν τοῦ οὐρανοῦ,

πνευματικοῖς ὅπλοις χρώμενον καὶ πνευματικοὺς ἀγῶνας διεξάγον καὶ πρὸς καθαρῶς πνευματικοὺς σκοποὺς κινούμενον. Ἐντεῦθεν ἅτε μὴ διεκδικοῦσα ἡ Ἐκκλησία κοσμικὴν ἐξουσίαν καὶ τηρουμένη ἐπιμελῶς ξένη πρὸς πάντα ἀνταγωνισμὸν πρὸς τὰ κράτη καὶ τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου τούτου, οὐδὲν ἐμπόδιον συναντᾷ, ὅπως συνυπάρχῃ, ἔτι δὲ καὶ συνεργάζηται μετὰ τῶν κυβερνήσεων καὶ ἐξουσιῶν τῶν κρατῶν καὶ βασιλειῶν τούτων, εἰς τὰς ὁποίας τὰ μέλη αὐτῆς συμβαίνει νὰ εἶναι ἅμα πολῖται καὶ ὑπήκοοι τῶν ἐπιγείων βασιλέων καὶ ἀρχόντων. Καὶ διεκδικεῖ μὲν ἔναντι αὐτῶν τὴν ἄμεσον καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ κατ' εὐθεῖαν καταγωγὴν αὐτῆς, δὲν ἀρνεῖται ὅμως, ὅτι καὶ αὐτά, ἐφ' ὅσον ἡ κοινωνικὴ τῶν ἀνθρώπων συμβίωσις ἐπεβλήθη ἐκ φυσικῆς καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐμβεβλημένης εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀνάγκης, ἔχουσιν ἔμμεσον τὴν ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ ἐκ τῆς προνοίας αὐτοῦ προέλευσιν. Ἐντεῦθεν ἀκολουθοῦσα πιστῶς ἡ Ἐκκλησία τὰς παραγγελίας τοῦ Ἱδρυτοῦ αὐτῆς καὶ τῶν δύο κορυφαίων Ἀποστόλων παραγγέλλει εἰς τὰ μέλη αὐτῆς: «Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ» (Ματθ. κβ' 21), καὶ «πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ, αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶ» (Ρωμ. ιγ' 1)· καὶ τὸ σημαντικώτερον τὴν ὑπὸ τοῦ Πέτρου ἀπευθυνθεῖσαν προτροπὴν βασιλεύοντος τοῦ Νέρωνος: «Ὑποτάγητε... εἴτε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι, εἴτε ἡγεμόσιν ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις». «Τὸν Θεὸν φοβεῖσθε, τὸν βασιλέα τιμᾶτε» (Α' Πέτρ. β' 14, 17). Οὕτως ὡς βασιλεία τοῦ Χριστοῦ πνευματικὴ ἡ Ἐκκλησία δύναται νὰ συνυπάρχῃ μετὰ τῶν ἐγκοσμίων βασιλειῶν ἢ τῶν καθ' οἱονδήποτε πολίτευμα, αὐτοκρατορικὸν ἢ δημοκρατικόν, διαμεμορφωμένων καὶ ὑφισταμένων κρατῶν, ἔτι δὲ καὶ νὰ συνεργάζηται μετ' αὐτῶν, ἠθικοποιοῦσα καὶ ἐμπνέουσα νομιμοφροσύνην εἰς τὰ μέλη αὐτῆς ὡς πολίτας τούτων, ἀπολαύουσα δὲ καὶ τῆς προστασίας αὐτῶν διὰ νόμων συσσωματουμένων εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον. Τότε δὲ μόνον ἐπέρχεται σύγκρουσις μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Κράτους, ὅταν τοῦτο ὅλως ἀδίκως καὶ ἄνευ βάσεως ἢ ἀφορμῆς τινὸς ἐκδηλοῦται ἐχθρικῶς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐπιζητεῖ τὴν ἐξόντωσιν αὐτῆς, ὁπότε καὶ δι' αὐτὴν ὡς σύνολον καὶ δι' ἕκαστον τῶν μελῶν αὐτῆς ἐπιβάλλεται κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Πέτρου καὶ τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων ἡ ὑποχρέωσις: «πειθαρχεῖν Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πράξ. ε' 29).

5. Ἡ Ἐκκλησία ὡσαύτως διὰ τῶν μυστηριακῶν αὐτῆς τελετῶν μεταδίδει εἰς τὰ μέλη αὐτῆς τὴν ἀόρατον θείαν χάριν. Αἱ ἀόρατοι καὶ

αἱ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν κοινωνῶν τῶν μυστηρίων συνέπειαι τῆς μεταδόσεως ταύτης διεκφεύγουσι προδήλως τῆς δικαιοδοσίας καὶ ἁρμοδιότητος τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, διὸ καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐπαφίεται ἡ σπουδὴ τούτων καὶ ἔρευνα εἰς τὴν Δογματικήν. Δημιουργοῦσιν ὅμως τὰ μυστήρια καὶ σχέσεις νομικὰς τοῦ εἰς ὃν μετεδόθη ἡ ἀόρατος θεία Χάρις πρός τε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ πρὸς τὰ ἄλλα μέλη αὐτῆς. Οὕτω προκειμένου περὶ τοῦ Βαπτίσματος τὴν μὲν διδασκαλίαν περὶ τῆς ἐν αὐτῷ διὰ τῆς θείας Χάριτος συντελουμένης ἀπονεκρώσεως τοῦ παλαιοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς ἀναγεννήσεως ἐκτίθησιν ἡ Δογματική, παρατρέχει δὲ ταύτην ὡς ἔξω τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ βαπτισθεὶς ἀπέκτησεν ἤδη νέαν ἐξωτερικὴν σχέσιν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰ μέλη αὐτῆς, παρεσχέθησαν δὲ διὰ τοῦ Βαπτίσματος δικαιώματα εἰς αὐτὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἅτινα πρὸ αὐτοῦ δὲν εἶχεν, ὅπως ἐπιβάλλονται εἰς αὐτὸν καὶ καθήκοντα, τῶν ὁποίων πρότερον ἦτο ἐλεύθερος, τὸ Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον πληροφορούμενον μόνον, περὶ τοῦ ἂν λειτουργικῶς τὸ Βάπτισμα ἐτελέσθη κανονικῶς, ἀποφαίνει τὸν λαβόντα αὐτὸ ὡς κεκτημένον νομικὴν ἱκανότητα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τοῦτ' αὐτὸ προκειμένου καὶ περὶ γάμου ἢ περὶ χειροτονίας. Ὁ τέως ἁπλοῦς πιστὸς διὰ τῆς Χειροτονίας ὑψοῦται εἰς νέαν θέσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ λαμβάνει ἀξίωμα περιβάλλον αὐτὸν δι' ἐξουσιῶν καὶ ὑποχρεώσεων, τὰς ὁποίας πρότερον δὲν εἶχε. Τὰ κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς χειροτονίας ὥς τε μυστηρίου καὶ ὡς πράξεως τελετουργικῆς ὑπάγονται εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῆς Δογματικῆς καὶ τῆς Λειτουργικῆς. Αἱ ἐξωτερικαὶ ὅμως συνέπειαι τῆς χειροτονίας ὡς καταστάσεως τοῦ χειροτονηθέντος εἰς ὡρισμένην ἐνορίαν ἢ ἐπισκοπὴν προδήλως ἀνήκουσι καὶ εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, τοῦ ἐξετάζοντος ποῖαι αἱ ἐξουσίαι καὶ ὑποχρεώσεις τοῦ χειροτονηθέντος καὶ ποῖαι ἐπιβάλλονται εἰς αὐτὸν ποιναί, ἐὰν εἰσεπήδησεν εἰς τὸ ἀξίωμα εἴτε ἐπὶ χρήμασιν εἴτε δι' ὑπερορίου χειροτονίας ἔλαβεν αὐτό, εἴτε δι' ἀποκρύψεως κωλυμάτων τῆς ἱερωσύνης, ἅτινα μετὰ τὴν λῆψιν αὐτῆς ἐγένοντο κατάδηλα κλπ. Δὲν εἶναι λοιπὸν ξένον τι καὶ αὐτὰ τὰ μυστήρια πρὸς τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, περιωρισμένως ὅμως καὶ μόνον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν πλευρὰν τὴν δημιουργοῦσαν νομικὰς σχέσεις τῶν εἰς οὓς μετεδόθησαν ταῦτα πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰ μέλη αὐτῆς.

6. Τοῦτ' αὐτὸ θὰ ἠδύνατο νὰ παρατηρηθῇ καὶ ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου πρὸς τὴν χριστιανικὴν Ἠθικὴν καὶ

πρὸς τὰς ἠθικὰς πράξεις παντὸς μέλους τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἠθικὴ βεβαίως ἐξετάζει πᾶσαν ἠθικὴν πρᾶξιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ Χριστιανοῦ οὐ μόνον ὡς ἐξωτερικὴν ἐκδήλωσιν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐσωτερικὴν τῆς ψυχῆς σύλληψιν, ἀπόκειται δὲ εἰς τὸν λειτουργὸν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας αὐτοῦ ὡς πνευματικοῦ πατρὸς δεχομένου τὴν ἐξομολογησιν τοῦ ἁμαρτήματος νὰ ἐξετάσῃ καὶ τὰ βαθύτερα ἐλατήρια, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξεπήγασεν ἡ πρᾶξις. Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν ὅμως Δίκαιον κατ' ἐξοχὴν ἐνδιατρίβει περὶ τὰς ἐξωτερικὰς πράξεις μέλους τινὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ περὶ ταύτας μόνον καθ' ὅσον παραβλάπτουσι τὸν κύκλον τῶν δικαιωμάτων ἄλλων μελῶν αὐτῆς ἢ παραβιάζουσι τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κοινωνικὴν τάξιν καθόλου. Οὕτω καὶ ἐξωτερικαὶ ἐνέργειαι τοῦ πιστοῦ, ὑπὸ μόνου αὐτοῦ ἐνεργούμεναι ἐν κρυπτῷ κατὰ παράβασιν ὡρισμένων διατάξεων τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς, ὑπόκεινται μὲν εἰς ἐπιτίμια ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ ἐπιβαλλόμενα, ἐφ' ὅσον οὗτος ἐξομολογηθῇ ταύτας εἰς αὐτόν, διεκφεύγουσιν ὅμως τῆς ἁρμοδιότητος τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου. Τὸ δίκαιον τοῦτο καθορισθὲν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς τηρήσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς ὑπαρχούσης ἐν αὐτῇ ἐξωτερικῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ τῆς μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς ἁρμονικῆς συμβιώσεως καὶ εἰρήνης, μόνον διὰ τὰς διαταραττούσας αὐτὰς ἐξωτερικὰς πράξεις τῶν πιστῶν ἐνδιαφέρεται καθορίζον καὶ τὴν χρῆσιν μέτρων πειθαρχικῶν καὶ ποινῶν (ἀφορισμός, ἀνάθεμα, καθαίρεσις, ἀργία) πνευματικῆς μὲν φύσεως, πάντως ὅμως δι' ἐνασκήσεως καταναγκαστικῆς ἐξουσίας. Ὁ ἐξαναγκασμὸς δ' οὗτος ἀποτελεῖ τὴν κεφαλαιώδη διαφορὰν μεταξὺ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, περὶ ὃν διατρίβει ἡ Χριστιαινικὴ Ἠθική, ἥτις περιορίζεται εἰς τὸ νὰ διαφωτίζῃ τὴν χριστιανικὴν συνείδησιν καὶ νὰ διεγείρῃ αὐτὴν ὑπνώττουσαν, καὶ τοῦ ἐκκλησαστικοῦ θετικοῦ νόμου, περὶ ὃν ἀσχολεῖται τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον.

7. Ἀλλ' ἡ μία ἀποστολικὴ καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία διὰ τοῦ ἐπελθόντος σχίσματος ὑπὸ τῆς ἐν τῇ Δύσει ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας διῃρέθη, διατηρηθείσης τῆς Ἀποστολικῆς παραδόσεως ἀνοθεύτου μόνον ἐν ταῖς Ἀνατολικαῖς Ἐκκλησίαις ἀποτελούσαις ἤδη τὴν μίαν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν. Οὕτως ἀπὸ τοῦ σχίσματος καὶ περαιτέρω ἡ ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, νομοθετοῦσα κεχωρισμένως τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ μόνη καθορίζουσα τὰ καθ' ἑαυτὴν διεμόρφωσεν ἴδιον Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον πολλὰς τὰς διαφορὰς παρουσιάζον πρὸς τὸ διέπον τὴν ἐξ ἧς αὕτη ἀπεσχίσθη μίαν

ἁγίαν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ ὡς πρὸς τὰς ἀπὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως ἀποσχισθείσας ἀπὸ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας προτεσταντικὰς κοινότητας, αἵτινες εἰς πολλὰς κατατμηθεῖσαι ἐπὶ μέρους ὁμάδας, διαφερούσας ἀλλήλων καὶ δογματικῶς, διεμόρφωσαν ἴδιον ἕκασται Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον. Ἐπὶ πλέον καὶ αἱ κατ' Ἀνατολὰς ἀποτελοῦσαι τὴν μίαν καθολικὴν Ἐκκλησίαν Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι διεκρίθησαν ἐνωρὶς εἰς ἐπὶ μέρους αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἀναλόγως τῶν σχέσεων, τὰς ὁποίας συνῆψε μετὰ τῶν κυβερνήσεων τοῦ ἔθνους, εἰς τὸ ὁποῖον ὡς πολῖται ἀνῆκον οἱ εἰς αὐτὰς ἐνσεσωματωμένοι Χριστιανοί, καὶ ἀναλόγως τῶν διαφόρων συνθηκῶν, ὑφ' ἃς ἑκάστη τούτων διετέλει, συνεπλήρωσε τὸ συνενοῦν καὶ ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ πολιτεύματι ταύτας Κανονικὸν Δίκαιον καὶ διὰ διατάξεων ἄλλων, μὴ ἀντιτιθεμένων μὲν εἰς αὐτό, πλὴν ὅμως διαμορφουσῶν ἴδιον δι' ἑκάστην Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον. Οὕτως, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Α. Χριστοφιλόπουλος [1] τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον νοεῖται εἴτε ὡς πρὸς τὸ σύνολον τῶν Χριστιανῶν, ἀδιακρίτως τῶν ἐν τῷ δόγματι καὶ τῇ διοικήσει χωριζουσῶν διαφορῶν, εἴτε ὡς πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ὡρισμένου δόγματος, οἵτινες δύνανται νὰ ἀνήκωσιν εἰς διάφορα ἔθνη ἢ κράτη, ἐξαρτώμενοι ἀπὸ κοινοῦ τινὸς ἐκκλησιαστικοῦ κέντρου (οἱ εἰς τὴν ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν ἀνήκοντες λαοὶ) εἴτε εἰς ἑκάστην τῶν ἐπὶ μέρους προτεσταντικῶν κοινοτήτων, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἑκάστην τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, αἵτινες συναποτελοῦσι τὴν μίαν Καθολικὴν καὶ Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Καὶ ὑπὸ τὴν πρώτην μὲν ἔννοιαν ἔχομεν τὸ Γενικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, τὸ ὁποῖον μόνον ὡς συγκριτικὸν δίκαιον δύναται νὰ νοηθῇ δεδομένου, ὅτι οὔτε κατὰ τὰς πηγάς, οὔτε κατὰ τὸ περιεχόμενον συμπίπτουν πάντοτε πρὸς ἄλληλα τὰ δίκαια τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν καὶ κοινοτήτων. Ὑπὸ τὴν δευτέραν δὲ ἔννοιαν ἔχομεν τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας κοινὸν καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς καθολικοῖς λαοῖς τὸ αὐτό, μετά τινων ἐπουσιωδῶν ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους διαφορῶν. Καὶ ὑπὸ τὴν τρίτην ἔννοιαν ἔχομεν πάλιν μερικὰ καὶ εἰδικὰ Ἐκκλησιαστικὰ Δίκαια ἀναφερόμενα εἴτε εἰς μίαν ἑκάστην τῶν Προτεσταντικῶν κοινοτήτων εἴτε εἰς μίαν ἑκάστην τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, ἅτινα πάλιν συγκριτικῶς δύνανται νὰ ἐρευνηθῶσιν εἴτε ὡς Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῶν προτεσταντικῶν κοι-

---

[1] Ἑλληνικὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τ. Α΄ Ἀθῆναι 1952 σ. 10.

νοτήτων, εἴτε ὡς Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Συστηματικὴ συνεπῶς ἀνάπτυξις ὡς πρὸς τὸ δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας γενικῶς δὲν εἶναι δυνατὴ εἰ μὴ διὰ τὰ δίκαια τῶν ἐπὶ μέρους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Ἐν τούτῳ δὲ ἀκριβῶς ὁ ὅρος «Κανονικὸν Δίκαιον» διακρίνεται σαφῶς τοῦ γενικωτέρου ὅρου «Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον». Διότι εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀποκλείεται νὰ ἐνσωματωθῶσι νομικαὶ καὶ ἐκκλησιαστικαὶ διατάξεις ἀντιτιθέμεναι εἰς τὸ Κανονικὸν Δίκαιον, ἐκ τούτου δὲ φαίνεται τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον ταυτιζόμενον ἐν ταῖς Ὀρθοδόξοις Ἐκκλησίαις πρὸς τὸ Κανονικὸν Δίκαιον. Διὰ πάσας ὅμως τὰς αὐτοκεφάλους ἐκκλησίας, τὰς συναποτελούσας τὴν μίαν Καθολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, τὸ Κανονικὸν Δίκαιον ἀποτελεῖ τὸν συνταγματικὸν χάρτην αὐτῶν καὶ ἐξασφαλίζει τὴν καὶ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ πολιτεύματι ἑνότητα αὐτῶν.

8. Οὕτω τὸ Κανονικὸν Δίκαιον περιλαμβάνει ἔνθεν μὲν τοὺς νόμους καὶ κανόνας, οἵτινες εἴτε καθωρίσθησαν ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἀποστόλων αὐτοῦ καὶ ἔχουσι διὰ τοῦτο αἰωνίαν καὶ ἀκατάλυτον ἰσχύν, περιέχονται δὲ ἐν τῇ Κ. Δ. καὶ τῇ ἀπ᾽ ἀρχῆς μαρτυρουμένῃ ἀποστολικῇ παραδόσει, εἴτε ἐνομοθετήθησαν ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν καί τινων τοπικῶν συνόδων καὶ ὑπὸ Πατέρων, τῶν ὁποίων ὅμως τοὺς ὁρισμοὺς καὶ κανόνας ἀνεγνώρισαν καὶ ἐπεκύρωσαν οἰκουμενικαὶ σύνοδοι. Οἱ κανόνες οὗτοι οἱ ὑπὸ Οἰκουμενικῶν Συνόδων ὁρισθέντες ἢ ἐπικυρωθέντες ἀποτελοῦσι τὸ συνταγματικὸν δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, δυνάμενοι νὰ τροποποιηθῶσιν ὑπ᾽ ἄλλων συνόδων Οἰκουμενικῶν, ἐχουσῶν τὸ αὐτὸ κῦρος πρὸς τὰς θεσπισάσας αὐτοὺς συνόδους. Κατὰ διάκρισιν σαφῆ πρὸς τοὺς ἱεροὺς τούτους κανόνας οἱ κατὰ καιροὺς ὑπὸ συνήθων τοπικῶν συνόδων ἢ πατριαρχῶν ἢ αὐτοκρατόρων καὶ γενικῶς τῆς Πολιτείας ὁρισθέντες καὶ νομοθετηθέντες κανόνες καὶ νόμοι ἔχουσι σχετικὸν κῦρος καὶ ἰσχύουσιν ἐφ᾽ ὅσον δὲν καταργοῦνται εἴτε ὑπὸ τῆς πράξεως, ἀγνοησάσης ἐπὶ μακρὸν τούτους, εἴτε ὑπὸ νεωτέρας συνοδικῆς ἢ πατριαρχικῆς ἢ πολιτικῆς ἀποφάσεως καὶ νομοθεσίας. Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον λοιπὸν τῶν κατὰ ἀνατολὰς Ὀρθοδόξων αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν, τῶν συναποτελουσῶν τὴν μίαν ἁγίαν Καθολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, δύναται νὰ διακριθῇ εἰς θεῖον δίκαιον, τὸ ἐκ τῆς Γραφῆς καὶ τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως ἀμέσως ἐκπηγάζον καὶ στηριζόμενον ἐκ τοῦ σαφῶς ἐκπεφρασμένου θείου θελήματος, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ κῦρος

αὐτοῦ εἶναι ὕψιστον καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ αἰωνία· καὶ εἰς Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ συνταγματικὸν κῦρος περιβεβλημένου Κανονικοῦ Δικαίου καὶ τοῦ εἰς αὐτὸ προστεθέντος ὑπὸ συνήθως συνερχομένων συνόδων ἢ πατριαρχῶν ἢ αὐτοκρατόρων ἢ ἄλλης πολιτειακῆς ἀρχῆς, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ μεταβληθῇ καὶ τροποποιηθῇ ἀρκεῖ ἡ ἀποφασίζουσα τὴν τροποποίησιν ἀρχὴ νὰ ἔχῃ τὴν αὐτὴν δικαιοδοσίαν πρὸς τὴν νομοθετήσασαν τοὺς ὑπὸ τροποποίησιν κανόνας ἢ νόμους. Ὡσαύτως τὸ Ἐκκλ. Δίκαιον τοῦτο δύναται νὰ διακριθῇ εἰς γενικὸν εἰς τὴν ὅλην Ὀρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἀφορῶν, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ «Κανονικὸν Δίκαιον» καὶ εἰς μερικὸν ἢ τοπικόν, εἰς ὡρισμένην ἐκκλησιαστικὴν περιφέρειαν ἢ αὐτοκέφαλον ἐκκλησίαν ἀναφερόμενον (Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἢ τῆς Σερβικῆς ἢ τῆς Ρωσικῆς ἢ ἑκάστου τῶν τεσσάρων Πατριαρχείων ἢ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου κλπ.). Δύναται ἐπὶ πλέον νὰ διακριθῇ τοῦτο εἰς ἐσωτερικὸν δίκαιον ἀναφερόμενον εἰς τὸν διακανονισμὸν τῶν ἐσωτερικῶν νομικῶν σχέσεων τῶν αὐτοκεφάλων τούτων ἐκκλησιῶν, τὸ ὁποῖον κατὰ μέγα μέρος συμπίπτει πρὸς τὸ Κανονικὸν Δίκαιον συμπληρούμενον ἐν λεπτομερείαις τισὶν ὑπὸ τῶν ἀποφάσεων καὶ ὁρισμῶν τῶν ἱερῶν Συνόδων μιᾶς ἑκάστης τῶν ἐκκλησιῶν τούτων καὶ εἰς ἐξωτερικὸν δίκαιον ρυθμίζον τὰς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν πολιτείαν, προσιδιάζον δὲ εἰς μίαν ἑκάστην τῶν ἐθνικῶν τούτων ἐκκλησιῶν, καθὼς καὶ τὰς σχέσεις πρὸς τοὺς μὴ ἀνήκοντας εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἢ καὶ τοὺς ὅλως ἔξω τοῦ περιβόλου αὐτῆς ἀλλοδόξους, ὅπερ εἶναι καὶ κοινὸν εἰς πάσας τὰς αὐτοκεφάλους ἐκκλησίας.

9. Γεννᾶται ἤδη τὸ ἐρώτημα ποία εἶναι ἡ θέσις τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου ἐν τῷ καθόλου συστήματι τοῦ δικαίου. Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου διευκολύνεται, ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ δίκαιον τοῦτο εἶναι δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι τῆς πνευματικὸν καὶ κατὰ τὴν ἑτέραν αὐτῆς πλευρὰν ἀόρατον χαρακτῆρα φερούσης κοινωνίας, ἥτις ἀποσκοποῦσα κυρίως εἰς τὴν πραγμάτωσιν καὶ ἐξάπλωσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἀποβλέπει πρωτίστως εἰς τὴν θεραπείαν πνευματικῶν ἀναγκῶν, προερχομένων ἐκ τῆς φυσικῆς τάσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν αἰωνιότητα καὶ ἐκ τῆς ἐφέσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἕνωσιν. Τὴν φυσικὴν δὲ ταύτην τάσιν καὶ τὴν ἔφεσιν τοῦ ἀνθρώπου οὔτε τὸ ἰδιωτικόν, οὔτε τὸ δημόσιον, οὔτε οἱονδήποτε ἄλλο ἀνθρώπινον δίκαιον δύναται νὰ ἱκανοποιῇ, ἐφ' ὅσον ἄλλως τε οὐδὲ ὡς κύριον

αὐτοῦ σκοπὸν εἶναι ἁρμόδιον τὴν ἱκανοποίησιν ταύτην νὰ θέσῃ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι καὶ ἐπίγειος κοινωνία, ἔχουσα ὅμως θείαν τὴν σύστασιν καὶ ὑπάρχουσα οὐχὶ ἀνθρωπίνῳ, ἀλλὰ θείῳ δικαίῳ, ἀποτελεῖ αὐτόνομον καὶ αὐτοτελὲς καθίδρυμα οὐ μόνον πολλάς, ἀλλὰ καὶ οὐσιώδεις ἀνομοιότητας παρουσιάζον πρὸς τὰ ἄλλα καθιδρύματα, τὰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου προερχόμενα καὶ ὑπὸ τοῦ κοινοῦ καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου διεπόμενα. Ποία ἄλλη ἐγκόσμιος κοινωνία ἐκτείνεται καὶ πέραν τοῦ τάφου ὡς ἡ Ἐκκλησία, ἡ εἰς στρατευομένην καὶ θριαμβεύουσαν διακρινομένη; Ἢ ποία ἔχει ἀόρατον καὶ αἰώνιον τὸν Ἀρχηγὸν καὶ τὴν Κεφαλὴν αὐτῆς; Καὶ ποία ἄλλη ἔχει ὡς θεμελιῶδες ἀξίωμα αὐτῆς «ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει»; Θείαν λοιπὸν ἔχουσα τὴν καταγωγὴν ἡ Ἐκκλησία, πρὸς οὐρανίους δὲ πρωτίστως κατατείνουσα σκοπούς, θεῖα δ' ἐν πολλοῖς καὶ θείας χάριτος μεταδοτικὰ χρησιμοποιοῦσα μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν αὐτῆς τούτων, ἐκ τοῦ θείου δ' αὐτῆς Ἀρχηγοῦ, τῷ ὁποίῳ «πᾶσα ἐδόθη ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς» λαβοῦσα τὴν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν τοῦ αὐτοδιοικεῖσθαι καὶ ἀναπτύσσειν τὴν ζωὴν αὐτῆς ἐν ἀδιαρρήκτῳ ἑνώσει πρὸς τὴν πνευματικὴν Κεφαλὴν αὐτῆς, προδήλως παρήγαγε καὶ δίκαιον ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς αὐτοτελῶν πηγῶν.

10. Ἄλλως τε ἡ αὐτοτέλεια τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν κατὰ τὴν γένεσιν αὐτοῦ, χρονολογουμένων ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅστις κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τῆς ζωῆς του ἀντιμετώπισε σκληροὺς διωγμοὺς ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας. Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον λοιπὸν ἀνεφάνη καὶ ἀνεπτύχθη ἐν χρονικῇ περιόδῳ, καθ' ἣν ἡ Πολιτεία οὐ μόνον δὲν ἀνεγνώριζε τὴν νομικὴν ὕπαρξιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἐνήργει πρὸς ἐξόντωσιν καὶ ἐξάλειψιν αὐτῆς. Ἡ μετέπειτα δὲ ἀναγνώρισις τῆς Ἐκκλησίας ὡς νομίμως ὑφισταμένης ὑπὸ τῆς Πολιτείας εὗρεν ἤδη διαμεμορφωμένον τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τοὐλάχιστον κατὰ τὰς θεμελιώδεις αὐτοῦ γραμμάς, ἔκτοτε δὲ τοῦτο οὐ μόνον οὐδὲν ἀπώλεσεν ἐκ τῆς αὐτοτελείας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπέδρασεν ἀναμορφωτικῶς ἐπὶ τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου τῆς Πολιτείας. Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν λοιπὸν Δίκαιον κατὰ τὴν Ὀρθόδοξον καὶ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν ἀντίληψιν ἀποτελεῖ ἴδιον κλάδον δικαίου, οὐχὶ ὡς εἶδος πρὸς γένος σχετιζόμενον πρὸς τὸ λοιπὸν κοινὸν δίκαιον, ἀλλ' ὡς ἄλλο γένος παραλλήλως πρὸς αὐτὸ ὑπάρχον καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ὅλον Δίκαιον ἀποτελοῦν, χωρὶς οὐδέτερον τούτων νὰ εἶναι τμῆμα τοῦ ἄλ-

λου. Ἐὰν δὲ τμήματά τινα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου καὶ παρ' ἡμῖν ἀνάγονται εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον (οἷον τὸ ἐκκλησιαστικὸν διοικητικὸν δίκαιον ἐν μέτρῳ τινὶ) ἢ εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον (ὡς τὸ γαμικὸν δίκαιον), τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ σύστημα σχέσεων Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας, ὡς τὸ παρ' ἡμῖν κρατοῦν. Τοῦτο ὅμως ἀποτελεῖ οὐχὶ κύριον καὶ οὐσιῶδες, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς χαρακτηριστικὸν τοῦ Εἰδικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, ὡς δύναταί τις ν' ἀντιληφθῇ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὀψέποτε αἱ σχέσεις ἐπὶ μέρους τινὸς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐν ᾗ αὕτη δρᾷ Πολιτείας καθορισθῶσι κατὰ τὸ σύστημα τοῦ τελείου χωρισμοῦ ἢ καὶ ἀποβῶσιν ἐχθρικαί, τὸ κοινὸν δίκαιον τῆς Πολιτείας ταύτης ἥκιστα θὰ ἐνδιατρίβῃ περὶ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ διοικητικὸν ἢ γαμικὸν δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας ταύτης. Εἰ δὲ καὶ ἐσημειώθη διχογνωμία τις περὶ τοῦ ἂν τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἴδιον γένος ἢ ὡς εἶδος τοῦ κοινοῦ δικαίου, ὀφείλεται τοῦτο εἰς τὴν σχέσιν τῶν Προτεσταντικῶν ἰδίᾳ ἐκκλησιῶν μετὰ τῶν ἐν αἷς αὗται βιοῦσι Πολιτειῶν, ἔνθα ἡ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας διεξάγεται ὑπὸ ὑπαλλήλων τοῦ Κράτους ἢ καὶ τῶν κατὰ τὸ Καισαροπαπικὸν πολίτευμα ὀργανωθεισῶν Ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς ὁ αὐτοκράτωρ ἐσφετερίσθη ἀπολυταρχικῶς ὁλόκληρον τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν. Δεδομένου ὅμως, ὅτι αἱ σχέσεις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας ἐξελίσσονται κατὰ τὰς νεωτέρας δημοκρατικὰς ἀντιλήψεις, ἡ αὐτοτέλεια τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου ἀνακύπτει ἐξ ἑαυτῆς καὶ μόνον ἡ καθορίζουσα τὴν ἀναγνώρισιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς νομίμως ὑφισταμένου καὶ λειτουργοῦντος σωματείου νομοθεσία ὑπάγεται εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον τῶν δημοκρατουμένων τούτων πολιτειῶν.

11. Ὡς πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου λόγῳ τοῦ πλήθους καὶ τῆς εὐρύτητος αὐτῶν μόνον γενικά τινα εἴμεθα ἠναγκασμένοι ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν, τῆς περὶ αὐτὰ λεπτομερεστέρας διαπραγματεύσεως ἀπασχολούσης εἴτε ὁλόκληρον μέρος αὐτοῦ, ὡς ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ ἐπισκόπου Ζάρας Νικοδήμου Μίλας, εἴτε ἴδιον κεφάλαιον ἀρκούντως ἐκτενές, ὡς ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς Ἀναστασίου Χριστοφιλοπούλου (τεῦχος Α' σελ. 24-103). Κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον συγγραφέα πηγαὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου ἐκ τῆς μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου πρώτης τοῦ Χριστιανισμοῦ περιόδου κληροδοτηθεῖσαι τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰσὶ πρωτίστως ἡ Ἁγία Γραφὴ καὶ ἡ Ἀποστολικὴ Παράδοσις, αἰώνιον κῦρος καὶ ἰσχὺν διατηροῦσαι. Ὡς πρὸς τὴν Ἀποστολικὴν Παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἀπέρριψαν

οἱ Διαμαρτυρόμενοι, θὰ ἔπρεπεν ἰδιαιτέρως νὰ τονισθῇ ὅτι αὕτη παρουσιάζεται τοσούτῳ μᾶλλον ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος, ὅσῳ ἀποτελεῖ καὶ ἀσφαλῆ καθοδηγὸν πρὸς ἑρμηνείαν ὀρθὴν τῶν ἐν τῇ Ἁγ. Γραφῇ νομικῶν κανόνων καὶ παραγγελμάτων, διαφωτίζουσα ἡμᾶς περὶ τοῦ πῶς ἐξεδέχθη καὶ ἡρμήνευσε ταῦτα ἐξ ἀρχῆς ἡ Ἐκκλησία. Ἐπὶ πλέον ἔχομεν καὶ κωδικοποίησίν τινα τῆς τε ἀποστολικῆς καὶ τῆς τῶν πρώτων αἰώνων τῆς Ἐκκλησίας ἱερᾶς παραδόσεως καὶ τῶν κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους ἀναπτυχθέντων ἐθίμων εἰς ἀνώνυμα ἔργα γνωστὰ εἰς ἡμᾶς διὰ τίτλων, ἐπιγραφομένων εἰς αὐτὰ καὶ ἀποδιδομένων εἰς τοὺς Ἀποστόλους. Τοιαῦτα εἶναι ἡ «Διδαχὴ Κυρίου διὰ τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῖς ἔθνεσι» δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Νικομηδείας Φιλοθέου (ἐν ἔτει 1883). «Ἡ Αἰγυπτιακὴ Διάταξις», ἥτις ὡς ἀπεδείχθη ὑπὸ τῶν Connolly καὶ Schwartz ταυτίζεται πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Ἱππολύτου «Ἀποστολικὴ παράδοσις». Ἡ «Διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων», συνταχθεῖσα ἐν Συρίᾳ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Γ´ αἰῶνος. Καί τινες ἐκ τῶν 85 λεγομένων Ἀποστολικῶν κανόνων, ἀναγόμενοι εἰς τὴν πρὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου περίοδον· τέλος δὲ καὶ τὰς περὶ τοῦ κύρους τοῦ ὑπὸ αἱρετικῶν παρασχεθέντος βαπτίσματος ἀποφάσεις τῶν ἐπὶ Κυπριανοῦ συγκληθεισῶν ἐν Καρχηδόνι συνόδων, περὶ ὧν πληροφοροῦσιν ἡμᾶς ἡ 70ὴ καὶ 72α ἐπιστολαὶ τοῦ ἱερομάρτυρος τούτου ἐπισκόπου. Ἐκ δὲ τῆς Βυζαντινῆς περιόδου ἔχομεν τὸ πλεῖστον τῶν 85 Ἀποστολικῶν κανόνων, οἵτινες πάντες ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ τῆς Πενθέκτης συνόδου διὰ τοῦ δευτέρου κανόνος αὐτῆς· τὴν ἐπιτομὴν τοῦ ὀγδόου βιβλίου τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν· τὴν εἰς τὴν συριακὴν γλῶσσαν διασωθεῖσαν Διαθήκην τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Ἰγνάτιος Rahmani μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως· τοὺς κανόνας τοῦ Ἱππολύτου σωζομένους εἰς ἀραβικὴν καὶ αἰθιοπικὴν μετάφρασιν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἔργου τοῦ Ἱππολύτου «Ἀποστολικὴ παράδοσις» κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα συνταχθέντας· τοὺς κανόνας τοὺς ὑπὸ τῆς Πενθέκτης ἐπικυρωθέντας τοπικῶν συνόδων, ἐκ τῶν ὁποίων μία ἢ δύο ἀνάγονται εἰς τὴν προηγουμένην περίοδον· ἤτοι τῆς ἐν Γαλατίᾳ Ἀγκύρας περὶ τὸ 314 συνελθούσης κανόνας 25, τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Νεοκαισαρείας (μεταξὺ τῶν ἐτῶν 314 - 325) κανόνας 15, τῆς ἐν Συρίᾳ Ἀντιοχείας (περὶ τὸ 332) κανόνας 25, τῆς ἐν Γάγγρᾳ (περὶ τὸ 340) κανόνας 20, τῆς ἐν Λαοδικείᾳ (μεταξὺ τῶν ἐτῶν 343 καὶ 381) κανόνας 60, τῆς ἐν Σαρδικῇ (περὶ τὸ 342) κανόνας 21, τῆς ἐν Καρχηδόνι (περὶ τὸ

419) περὶ τοὺς 133 κανόνας καὶ τέλος τὴν ἀναφερομένην εἰς τὸν ἀπαιτούμενον ἀριθμὸν ἐπισκόπων πρὸς καθαίρεσιν ἐπισκόπου ἀπόφασιν τῆς ἐν ἔτει 394 ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκληθείσης συνόδου. Εἰς τοὺς ἱεροὺς κανόνας τούτους δέον νὰ προστεθῶσι, μάλιστα προτασσόμενοι αὐτῶν καὶ οἱ ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων ὁρισθέντες κανόνες. Ἤτοι τῆς Α΄ ἐν Νικαίᾳ (325) κανόνες 20, τῆς Β΄ ἐν Κωνσταντινουπόλει (381) κανόνες 7, τῆς Γ΄ ἐν Ἐφέσῳ (431) κανόνες 8, τῆς Δ΄ ἐν Χαλκηδόνι (451) κανόνες 28, τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης (691) κανόνες 98, τῆς ἐν Νικαίᾳ Ζ΄ Οἰκουμενικῆς (787) κανόνες 22, καὶ τῆς ἐν ἔτει 861 ἐν Κωνσταντινουπόλει πρωτοδευτέρας ἀποκληθείσης συνόδου κανόνες 17.

12. Ἔχομεν ὅμως καὶ κανόνας ἐξ ἐπιστολῶν κανονικῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας κατανεμηθέντας καὶ ἐπικυρωθέντας ὑπὸ τῆς Πενθέκτης συνόδου, τινὲς τῶν ὁποίων ἀνάγονται εἰς τὴν πρώτην περίοδον. Εἶναι δὲ οὗτοι οἱ ἑξῆς: Διονυσίου Ἀλεξανδρείας († περὶ τὸ 264) ἐκ τῆς πρὸς Βασιλείδην ἐπιστολῆς κανόνες 4, Γρηγορίου Νεοκαισαρείας († περὶ τὸ 270) κανόνες 11, Πέτρου Ἀλεξανδρείας († 311) ἐκ τῆς «περὶ μετανοίας ὁμιλίας» αὐτοῦ κανόνες 15, Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας († 373) ἐξ ἰσαρίθμων ἐπιστολῶν του κανόνες 3, Βασιλείου Καισαρείας († 379) κανόνες 92, Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας († 385) κανόνες 18, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ († 390) τριάκοντα τέσσαρες στίχοι ἐκ ποιήματος αὐτοῦ ἀναφερομένου εἰς τὸν κανόνα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, Γρηγορίου Νύσσης († 394) ἐκ τῆς πρὸς Λητόϊον ἐπιστολῆς κανόνες 8, ἑξήκοντα ἐννέα στίχοι ἐκ πονήματος τοῦ Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου († μετὰ τὸ 394) καὶ οὗτοι εἰς τὸν κανόνα τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀναφερόμενοι, Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας († 412) κανόνες 14 καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας († 444) κανόνες 5, καὶ τέλος ἐπιστολή τις τοῦ πατριάρχου Ταρασίου περὶ τῆς σιμωνίας. Πάντες οὗτοι οἱ κανόνες ἀποτελοῦσι τὸ κανονικὸν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας δίκαιον.

13. Εἰς τὰς συμπληρωματικὰς πηγὰς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας ὁ ἐπίσκοπος Μίλας καταριθμεῖ τὰς κανονικὰς διατάξεις τῶν πατριαρχικῶν συνόδων, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς μὲν περιελήφθησαν εἰς τὸ Σύνταγμα ἱερῶν κανόνων τῶν Ράλλη καὶ Ποτλῆ, ἄλλαι δὲ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Μ. Γεδεὼν ἐκδοθὲν ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον Κανονικαὶ Διατάξεις. Εἰς τὰς βοηθητικὰς δὲ πηγὰς ἐντάσσει τὰς γνώμας διαπρεπῶν κανονολόγων, τὰς περιληφθείσας εἰς τὸ μνημονευθὲν Σύνταγμα τῶν Ράλλη καὶ Ποτλῆ, καθὼς καὶ τὰς ἐν ταῖς

ἑρμηνείαις τῶν ἱ. κανόνων ὑπὸ τοῦ Ζωναρᾶ, Βαλσαμῶνος καὶ Ἀριστηνοῦ ἐκτεθειμένας γνώμας αὐτῶν. Οἱ δὲ ἐκκλησιαστικοὶ νόμοι οἱ ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατόρων ἐκδοθέντες οἱ μέχρι μὲν τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐκωδικοποιήθησαν εἰς τὸν ἐν ἔτει 534 δημοσιευθέντα εἰς δευτέραν ἔκδοσιν Ἰουστινιάνειον κώδικα, ἀπηρτίσθη δὲ καὶ «Συλλογὴ ἐξ 168 Νεαρῶν». Μετέπειτα δὲ εἰς τὰ Βασιλικὰ περιελήφθησαν ἀνακαθαρθέντες πάντες οἱ παλαιότεροι καὶ μέχρι Λέοντος τοῦ σοφοῦ (886 - 912) ἐκδοθέντες ἐκκλησιαστικοὶ νόμοι. Πᾶσαι δὲ αἱ μετὰ τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανὸν ἐκδοθεῖσαι Νεαραὶ ἀπὸ τοῦ Ἰουστίνου μέχρι τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, τ. ἔ. ἀπὸ τοῦ ἔτους 566 μέχρι τοῦ 1451, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ἀνέρχεται ἐν συνόλῳ εἰς 337 ἐξεδόθησαν εἰς μίαν συλλογὴν ἐν Λειψίᾳ τὸ ἔτος 1857, ἐδημοσιεύθησαν δέ τινες ἐξ αὐτῶν καὶ ἐν τῷ μνημονευθέντι Συντάγματι τῶν Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Μόλις δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν, ὅτι διὰ τὰς ἐπὶ μέρους αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον ἔχει ὡς πηγὰς αὐτοῦ τὰς ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων πρωτίστως, εἶτα δὲ καὶ τὰς ὑπὸ τῶν ἱερῶν συνόδων αὐτῶν νομικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς διατάξεις, οἱ ἑκάστοτε δὲ ὑπὸ τῶν κατὰ τὰς ἐκκλησίας ταύτας κυβερνήσεων ἐκδιδόμενοι νόμοι προσδίδουσι τὴν προσιδιάζουσαν μορφὴν εἰς τὸ εἰδικὸν ἢ ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον μιᾶς ἑκάστης τῶν ἐκκλησιῶν τούτων.

14. Τέλος εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐντάσσονται καὶ τὰ ἔθιμα. Τούτων τὴν πρακτικὴν σημασίαν χαρακτηρίζει ὁ καθηγητὴς Χριστοφιλόπουλος[2], ὡς ἀσυγκρίτως μεγαλυτέραν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ Δικαίῳ ἢ εἰς τοὺς λοιποὺς νομικοὺς κλάδους λόγῳ τῆς ἀνυπαρξίας ἐπισήμου κωδικοποιήσεως τοῦ δικαίου τούτου, ἐμφανίζοντος ὡς ἐκ τούτου πολλὰ καὶ σπουδαῖα κενά, ἅτινα κατ' αὐτὸν δύνανται καὶ ὀφείλουν νὰ πληρῶνται ἐν μέρει τοὐλάχιστον διὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων. Διακρίνει δὲ ταῦτα εἰς καθολικά, τ. ἔ. ἀναπτυχθέντα καθ' ἅπασαν τὴν ἐδαφικὴν ἔκτασιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἢ ἐνδεχομένως καὶ ἐκτὸς αὐτῆς εἰς ἄλλας ὀρθοδόξους ἐκκλησίας, καὶ εἰς τοπικά, ἐφαρμοζόμενα εἰς ὡρισμένην μόνον περιοχὴν καὶ ὑπερισχύοντα τῶν καθολικῶν. Πάντα δὲ ἐν γένει τὰ ἔθιμα ταῦτα δύνανται νὰ διακριθῶσι πάλιν εἰς γενικὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ ὅλον ἐκκλησιαστι-

---

[2] Ἔνθ' ἀνωτ. Ι σελ. 86.

κὸν πλήρωμα καὶ εἰς εἰδικὰ περιοριζόμενα εἰς ὡρισμένην κατηγορίαν προσώπων καὶ ὑπερισχύοντα τῶν γενικῶν.

15. Ὡς πρὸς δὲ τὰς πηγὰς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν θὰ ἐσημειοῦμεν γενικῶς, ὅτι προκειμένου περὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας κυρία πηγὴ τοῦ δικαίου ταύτης κατέστη τὸ Corpus juris canonici, συμπληρούμενον ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ΄ αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν διὰ τῶν ἑκάστοτε ὑπὸ τῶν παπῶν ἐκδιδομένων διαταγμάτων. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν Διαμαρτυρομένων, ἀπορριψάντων τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, πηγαὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου ἐκτὸς τῆς Γραφῆς εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Corpus juris canonici, ὅσαι συμβιβάζονται πρὸς τὰ προτεσταντικὰ δόγματα διατάξεις· ἐπὶ πλέον δὲ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔθιμα καὶ μάλιστα πάντων οἱ ὑπὸ τῶν ἀποδεχθέντων τὸν προτεσταντισμὸν κρατῶν ἐκδιδόμενοι νόμοι καὶ αἱ ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων συλλογικῶν ὀργάνων τῶν προτεσταντικῶν κοινοτήτων ψηφιζόμεναι διατάξεις.

16. Ὡς πρὸς τὴν διαίρεσιν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου αὕτη ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει ἄλλη κατ' ἄλλους. Κατὰ τὸν Μίλας [3] τὸ πρῶτον εἶδος συστήματος, καθ' ὃ διῃρέθη τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον κατὰ τὸν ΙΒ΄ αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Bernhard von Pavia, ὑπῆρξε κατὰ τὰ ἑπόμενα πέντε ὀνόματα: Judex, judicium, clerus, sponsalia, crimen. Κατ' αὐτὸ δηλαδὴ τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον διῃρεῖτο εἰς πέντε μέρη. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον (Judex) διελάμβανε τὰ περὶ τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν· τὸ δὲ δεύτερον (judicium) τὰ περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος· τὸ τρίτον (clerus) τὰ περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ κλήρου· τὸ τέταρτον (sponsalium) τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν γάμον καὶ τὸ πέμπτον (crimen) τὰ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐγκλημάτων καὶ ποινῶν. Ἀλλὰ διὰ τῆς διαιρέσεως ταύτης προδήλως δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἐσωτερική τις συνάφεια ἐν τῇ ὕλῃ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, δι' ἧς θὰ παρουσιάζετο τοῦτο ὡς ἑνιαῖόν τι καὶ ὑπὸ διηκούσης τινὸς ἰδέας κυριαρχούμενον σύστημα. Ἑτέρα τις διαίρεσις εἰς τρία μέρη, οἷον πρόσωπα, πράγματα, ἀγωγαί, τὴν ὁποίαν υἱοθέτησε κατὰ τὸν ΙΣΤ΄ αἰῶνα ὁ Παῦλος Lancelottus, εἶναι μὲν πολὺ κρείττων τῆς προηγουμένης, διότι πράγματι οἱ κύριοι παράγοντες τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου περιλαμβάνονται εἰς τοὺς τρεῖς τούτους τίτλους, ἕνεκα ὅμως τῆς δυσκολίας, τὴν ὁποίαν ἡ διαίρεσις αὕ-

---

[3] Μν. ἔργ. σελ. 30.

τη παρουσίασεν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτῆς καὶ πραγματοποιήσει της, ἐγκατελείφθη. Λυπηρόν, ἐξακολουθεῖ παρατηρῶν ὁ Μίλας, ὅτι οὐδὲν αὐθεντικὸν σύστημα ἐδημιουργήθη, δυνάμενον νὰ θέσῃ χαλινοὺς εἰς τὴν κρατοῦσαν σήμερον ἐπαχθῆ διαφορότητα τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, ἡ ἐκλογὴ δὲ τοῦ συστήματος τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ ἤρτηται ἐκ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ πράγματος ὑπὸ ἑκάστου τῶν συγγραφέων. Οὕτως ὁ μὲν Μίλας [4] προτιμᾷ τὴν διαίρεσιν τῆς ὕλης τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου εἰς πέντε μέρη· ἤτοι 1) εἰς τὰς πηγὰς αὐτοῦ καὶ τὰς περιεχούσας αὐτὰ κανονικὰς πηγάς· 2) εἰς τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας· 3) εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας· 4) εἰς τὸν βίον τῆς Ἐκκλησίας· καὶ 5) εἰς τὴν σχέσιν τῆς Ἐκκλησίας πρός τε τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς ἑτεροδόξους. Ἐν δὲ τῷ πρό τινων ἐτῶν (1947) ἐκδοθέντι συγγράμματι ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς Γ. Ράμμου ἀκολουθεῖται ἡ ἑπομένη διαίρεσις: 1) Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν συνταγματικὸν Δίκαιον, τὸ ἀφορῶν εἰς τὰ τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας καὶ εἰς τὰ τῆς ὀργανώσεως τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἐν γένει καὶ τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν εἰδικώτερον· 2) τὸ Ἐκκλησιαστικὸν διοικητικὸν δίκαιον· 3) τὸ Ἐκκλησιαστικὸν ποινικὸν δίκαιον· 4) τὸ Ἐκκλησιαστικὸν δικονομικὸν δίκαιον· 5) τὸ Ἐκκλησιαστικὸν περιουσιακὸν δίκαιον. 6) τὸ Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τοῦ γάμου καὶ 7) τὸ Διεθνὲς Ἐκκλ. δίκαιον. Τέλος ὁ καθηγητὴς Ἀ. Χριστοφιλόπουλος [5] εὑρίσκει διὰ τὸ δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εὐστοχωτέραν τὴν ἑπομένην πενταμερῆ διαίρεσιν: 1) Τὸ γενικὸν μέρος, ἔνθα ἐκτὸς τῶν θεμελιωδῶν ἐννοιῶν ἀναπτύσσονται τὰ κατὰ τὰς πηγάς, τὸν χαρακτῆρα, τὴν ἑρμηνείαν, τὸν τρόπον καὶ τὴν ἔκτασιν ἐφαρμογῆς τῶν κανόνων τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου καὶ τὰς πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας· 2) ὀργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας· 3) διοίκησις αὐτῆς· 4) ποινικὸν οὐσιαστικὸν καὶ 5) ποινικὸν δικονομικὸν δίκαιον.

17. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, παρὰ τὴν χρησιμότητα αὐτῆς, οὐδεμία ἐργασία ἀναφερομένη εἰς τὸ δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας συνεγράφη, ἐκτὸς τῶν ἐν ταῖς Γενικαῖς Ἐκκλησιαστικαῖς Ἱστορίαις τῶν Ἀ. Διομ. Κυριακοῦ, Μητροπολίτου Διδυμοτείχου Φιλαρέτου, Β. Στεφανίδου καὶ Γ. Κονιδάρη περὶ

---

[4] Αὐτόθι σελ 33.

[5] Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 23.

τοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους ἀναγραφομένων. Περιοριζόμεθα διὰ τοῦτο ν' ἀναφέρωμεν τὰ εἰς τὴν ἑλληνικὴν δημοσιευθέντα πλήρη συστήματα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, τὰ εἴτε εἰς τὴν καθ' ὅλου Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν εἴτε εἰδικῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ἀφορῶντα. 1) Ἀποστόλου Χριστοδούλου, Δοκίμιον Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, ἐν Κωνσταντινοπόλει 1896· 2) Μελετίου Σακελλαροπούλου, Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1898· 3) N. Milasch, τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, μετάφρασις Μ. Ἀποστολοπούλου, ἐν Ἀθήναις 1906· 4) Εὐ. Φιλιππότου, Σύστημα Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου κατὰ τὰ παρ' ἡμῖν κρατοῦντα τόμ. Α′ - Β′, Ἀθῆναι 1912 - 1915· 5) Κ. Ράλλη, Ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὺν αὐτοῦ, τεῦχος Α′, ἐν Ἀθήναις 1927. Ἀσυμπλήρωτον. Ὁ αὐτὸς ὅμως ἐξέδωκεν ἐκτὸς ἄλλων ἀξιολόγων μονογραφιῶν καὶ τὸ ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν βραβευθὲν σπουδαιότατον Ποινικὸν δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, (Ἐν Ἀθήναις 1907)· 6) Γ. Ράμμου, Στοιχεῖα ἑλληνικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι 1947· 7) Ἀναστ. Π. Χριστοφιλοπούλου, Ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, τεύχη Α′ - Γ′, ἐν Ἀθήναις 1952 - 1956, καὶ 8) Παναγ. Ἰ. Παναγιωτάκου, Σύστημα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὺν αὐτοῦ, τόμος τρίτος 1962, τόμος τέταρτος τὸ δίκαιον τῶν μοναχῶν, 1957. Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ἰωάννου Εὐταξίου: «Τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς Ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τὰ περὶ ἱερατικῆς ἐξουσίας». Ἐν Ἀθήναις 1872.

Τοσαῦτα καὶ περὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, ἐπισφραγίζοντα τὰ περὶ τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας.

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΟΡΤΗΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΟΛΙΟΥΧΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ *

Ὑπὸ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

«Ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ Χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Β´ Τιμ. β´ 1).

Παναγιώτατε,

Οἱ λόγοι αὐτοί, τοὺς ὁποίους ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν σήμερον ἀναγνωσθεῖσαν ἀποστολικὴν περικοπὴν ἀπευθύνει πρὸς τὸν μαθητήν του Τιμόθεον, ἐξηγοῦν διατὶ εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἁγίων εἶναι ἔκδηλος μία θαυμασία ὑπερφυσικὴ δύναμις. Δι' αὐτὴν τὴν δύναμιν ὡμίλει πάλιν ὁ Παῦλος τόσον ὅταν εἰς ἄλλην περίστασιν ἔλεγε «πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ (Φιλιπ. δ´, 13), ὅσον καὶ ὅταν προέτρεπεν: «ἐνδυναμοῦσθε ἐν Κυρίῳ καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ» (Ἐφεσ. ς´, 10). Αὐτὴν τὴν δύναμιν, ἡ ὁποία εἶναι τὸ διακριτικὸν γνώρισμα ὅλων τῶν ἁγίων τοῦ Χριστιανισμοῦ, διαπιστώνομεν ἀκριβῶς καὶ εἰς τὴν ζωὴν τοῦ σήμερον ἑορταζομένου ἁγίου, τοῦ ἁγ. μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ μυροβλήτου, ὁ ὁποῖος εἶναι καύχημα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ὡραίου ὕμνου, «ἀγάλλεται Δημήτριον κατέχουσα ἐν κόλποις ὡς θησαυρόν».

Ἂς φέρωμεν ἐν πρώτοις εἰς τὸν νοῦν μας τὸν δυναμισμὸν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς τοῦ Δημητρίου. Τί ἄλλο ὑπῆρξεν αὕτη παρὰ ἓν καλλιτέχνημα, τὸ ὁποῖον ἐφιλοτέχνησεν ἡ δύναμις, ποὺ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν Χάριν τοῦ Χριστοῦ; Θὰ ἐκτιμήσωμεν καλύτερον τὸ καλλιτέχνημα αὐτό, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν τοὺς μεγάλους κινδύνους καὶ πειρασμούς, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἐξεκολάφθη ἡ χριστιανικὴ προσωπικότης τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος. Ὁ Δημήτριος δὲν διεκρίνετο μόνον διὰ τὴν σφριγῶσαν νεότητα καὶ διὰ τὸ ὅτι «πατρίδος ἔτυχε τῆς μεγάλης πόλεως Θεσσαλονίκης». Ἐπὶ πλέον ἡ οἰκογένειά του ἦτο ἀπὸ τὰς πλέον ἀρι-

---

* **Ἐξεφωνήθη ἐν τῷ Ἱ. Ν. τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὴν 26ην Ὀκτωβρίου 1963 κατὰ τὴν πανηγυρικὴν Ἀρχιερατικὴν Θ. λειτουργίαν.**

στοκρατικὰς καὶ πλουσίας. Ἀκόμη διεκρίνετο διὰ τὴν λαμπρὰν ἐγκύκλιον μόρφωσίν του καὶ διὰ τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ἀπέκτησε παρακολουθήσας εἰδικὰ ἀνώτερα μαθήματα, ἀναφερόμενα ἰδίως εἰς τὴν στρατιωτικὴν τέχνην. Τὰ λαμπρά του προσόντα καὶ ἡ προσωπική του γνωριμία μὲ τὸν αὐτοκράτορα Μαξιμιανὸν ταχέως ἀνεβίβασαν τὸν ἐκλεκτὸν Δημήτριον εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνθυπάτου, δηλαδὴ τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Ἡ ζωὴ λοιπὸν τῶν ἐπιγείων ἀνέσεων, διασκεδάσεων καὶ τέρψεων ἐμειδία εἰς τὸν νεαρὸν Δημήτριον. Ἐὰν μάλιστα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἠθικὴν ἔκλυσιν καὶ διαφθοράν, ἥτις ἐπεκράτει τότε εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀξιωματούχων τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, κατανοοῦμεν πόσον ὀλισθηρὸς καὶ ἐπικίνδυνος ἦτο ὁ δρόμος, ὁ ὁποῖος ἠνοίγετο ἐνώπιον τοῦ νεαροῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ.

Ἀλλ' ὅμως ὁ Δημήτριος δὲν ἠκολούθησε τὸν ἑλκυστικὸν καὶ πλήρη ἀπατηλῶν ὑποσχέσεων δρόμον τῆς ἥσσονος προσπαθείας. Ἐνεδυναμοῦτο διὰ τῆς χάριτος τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἡ ὁποία, ὡς προσφυῶς ἐλέχθη, εἶναι τρόπον τινὰ ἡ οὐρανία ἀκτίς, ἡ ὁποία ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Ἥλιον τῆς ζωῆς καὶ πίπτει ἐπάνω εἰς τὸ μαραμένον ἄνθος τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, διὰ νὰ ἀνοίξῃ τοῦτο τὰ δροσερὰ πέταλά του καὶ νὰ ἀνορθωθῇ μυροβόλον καὶ δροσερόν. Ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ ὀρθῶς παρομοιάζεται πρὸς τὸν ὑπερφυσικὸν χυμόν, ὁ ὁποῖος ἀπὸ θεϊκὴν ρίζαν ἀνέρχεται εἰς τοὺς κλάδους τῶν ἀνθρωπίνων προσπαθειῶν καὶ τοὺς καθιστᾷ χλοεροὺς καὶ καρποβριθεῖς. Ἡ Χάρις αὕτη εἶναι ὁ μυστικὸς δυναμισμὸς τῆς θείας καλλιελαίου, ποὺ ἐγκεντρίζεται εἰς τὴν ἀγριέλαιον τῆς πεσούσης ἀνθρωπίνης φύσεως, διὰ νὰ ἐξευγενισθῇ ἡ δευτέρα μὲ τὴν εὐγένειαν τῆς πρώτης.

Αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Δημητρίου. Ἡ προσωπικὴ ζωντανὴ σχέσις του πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ πρὸς τὴν μυστηριακὴν καὶ λατρευτικὴν ζωὴν τῆς ὁποίας μετεῖχεν ἐνεργῶς ἐπισκεπτόμενος τὰς μυστικὰς λατρευτικὰς συνάξεις τῶν διωκομένων ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρας Χριστιανῶν, ὁ καθημερινὸς ἔπειτα ἐμβαπτισμός του εἰς τὰ δροσερὰ νάματα τῆς προσευχῆς καὶ τῆς μελέτης τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ μετέδιδεν εἰς τὴν ψυχήν του θαυμασίαν δύναμιν, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος ἦτο ὡραῖον ὑπόδειγμα σωφροσύνης καὶ ἀρετῆς. Τοιουτοτρόπως τὸ φωτεινὸν παράδειγμα τοῦ ἁγ. Δημητρίου φέρει λυτρωτικὸν μήνυμα εἰς μυριάδας προσοντούχων κατὰ τ' ἄλλα σημερινῶν νέων, οἱ ὁποῖοι ζοῦν ἐλευθερίαν ἐπαγγελλόμενοι, ἐνῷ οἱ ἴδιοι εἶναι δοῦλοι τῆς φθορᾶς. Ἰ-

σχυρίζονται, ὅτι εἶναι ἐλεύθεροι καὶ χειραφετημένοι, ἐνῷ δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ ἀντιτάξουν τὸ «Ὄχι» των εἰς τὰς βλαβερὰς ἐπιδράσεις τῆς ἁμαρτωλῆς κοινωνίας. Ἡ ἐσωτερικὴ πέμπτη φάλαγξ κυριολεκτικῶς ἔχει ἐξαρθρώσει τὴν ἀντίστασίν των καὶ ἔχει παραλύσει καὶ ἐκμηδενίσει τὸ ἀγωνιστικὸν νεῦρον τῆς θελήσεώς των.

Εἰς ὅλους λοιπὸν αὐτοὺς ὁ ἅγιος Δημήτριος μεταδίδει τὸ παρήγορον ἄγγελμα, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος, πᾶς νέος πλησίον τοῦ Χριστοῦ γίνεται ἐλευθέρα δυνατὴ προσωπικότης, ποὺ δὲν συλλαμβάνεται εἰς τὸ πυκνὸν δίκτυον καὶ πλέγμα τῶν κακῶν προδιαθέσεων καὶ ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων. Ὁ Χριστός, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ὑπαρχούσας πραγματικότητας, ἐκκολάπτει ἐντὸς τῆς ψυχῆς πλείστας νέας δυνατότητας καὶ συντελεῖ, ὥστε ὑπεράνω τοῦ κόσμου τῆς βιολογικῆς, ψυχολογικῆς καὶ κοινωνικῆς νομοτελείας καὶ ἀναγκαιότητος νὰ ἐκσπᾷ καὶ ἀναπηδᾷ ὁ κόσμος τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας καὶ δυνάμεως. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ γενναῖος Δημήτριος ἐβροντοφώνει τὸ «Ὄχι» εἰς πᾶν ὅ,τι ἐπεβουλεύετο τὴν ἐσωτερικήν του ἐλευθερίαν καὶ ἐπανελάμβανε μετὰ τοῦ Παύλου: «Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος».

Ἀλλ' ἡ ἐν Χριστῷ δύναμις, ἡ ὁποία διέλαμπεν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἁγ. Δημητρίου, φαίνεται καὶ εἰς τὴν τεραστίαν ἀκτινοβολίαν τῆς προσωπικότητός του. Ἐὰν οἱ ἰδεολογικῶς ἀνερμάτιστοι καὶ ἀνέστιοι ἀξιωματικοὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦσαν οὐραγοὶ τῆς ἐκτροχιασμένης εἰδωλολατρικῆς κοινωνίας ἢ ἐξαρτήματα καὶ τελευταῖοι τροχοὶ τῆς κοινωνικῆς ἁμάξης, ὁ Δημήτριος ἀντιθέτως ἦτο ὁ σημαιοφόρος ἀγωνιστής, ὁ πρωτοπόρος σκαπανεύς, ὁ ρηξικέλευθος πνευματικὸς ἡγέτης, ὅστις ἠγωνίζετο νὰ σκορπίση εἰς ὅλους τοὺς στρατιώτας του τὴν εὐλογίαν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς καὶ τὴν ἐν Κυρίῳ χαράν, ἡ ὁποία ἐπλημμύριζε καὶ τὴν ἰδικήν του ὕπαρξιν. Ὅπως σημειώνει ὁ βυζαντινὸς ἐγκωμιαστὴς τοῦ Δημητρίου, εἰς τὴν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπαφὴν τοῦ ἁγίου ἦτο «οἷος ὁ λόγος τοιοῦτος ὁ βίος καὶ οἷος ὁ βίος τοιοῦτος ὁ λόγος».

Ἡ ἐν Χριστῷ ζωή του δὲν ἦτο ἓν ἄκαρπον νοσηρὸν συναίσθημα, ἀλλὰ τεραστία κινητήριος δύναμις, ἡ ὁποία τὸν παρεκίνει νὰ θέση εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν συνανθρώπων του τὰ τάλαντα, τὰ χαρίσματα καὶ τὸ ἀξίωμά του. Ὁ λαμπρὸς αὐτὸς ἄρχων, ὁ ὁποῖος περιεστοιχίζετο ἀπὸ ἑκατοντάδας θεραπόντων, ὑπηρετῶν καὶ κατωτέρων στρατιωτῶν, εὕρισκε τὴν χαρὰν καὶ εὐτυχίαν ὄχι εἰς τὸ νὰ ἀπολαμβάνη ἐγωϊστικῶς

ὅ,τι τοῦ ἐχάρισεν ὁ Θεός, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ διακονῇ τοὺς συνανθρώπους του. Ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ ἡμέρα του ἐπήγαινε χαμένη, ἐὰν δὲν μετέφερε τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένους. Ἔπειτα, κατὰ τὸν ἴδιον βυζαντινὸν ἐγκωμιαστήν του, «τὸν μὲν πλοῦτον εἶχε τοῖς δεομένοις κοινόν, δόξαν δὲ τοῖς ἀδόξοις, καὶ τῇ ἰσχύϊ τῶν ἀσθενεστέρων ἔρεισμα γέγονε, τοὺς δὲ ὑπ' αὐτὸν ἅπαντας ὡς γνησίους ἡγεῖτο παῖδας».

Τοιοτοτρόπως ἐξηγεῖται διατὶ πολλοὶ εἱλκύοντο ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν πίστιν τοῦ Δημητρίου καὶ ἐδείκνυον εἰς αὐτὸν ἀφοσοίωσιν μέχρι θανάτου. Ἀνάμεσα ἀκριβῶς εἰς αὐτοὺς ἦτο καὶ ὁ νεαρὸς Νέστωρ, ὁ ὁποῖος ἰσχυροποιηθεὶς εἰς τὴν πίστιν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου «Λυαίου καθεῖλε τὴν ἔπαρσιν».

Ἀλλ' ἡ ὑπερφυσικὴ δύναμις, τὴν ὁποίαν χορηγεῖ ἡ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ Χάρις ἐνσαρκώνεται καὶ εἰς τὸ ἡρωϊκὸν τέλος τοῦ Μεγαλομάρτυρος. Βεβαίως ὁ Δημήτριος, ὡς καὶ οἱοσδήποτε ἄλλος ἐκ τῶν μαρτύρων τοῦ Χριστιανισμοῦ, δὲν ἦτο ὂν ὑπεράνθρωπον καὶ ὑπερφυσικόν, ποὺ ἔζη ἐκτὸς τῆς φυσικῆς πραγματικότητος. Ἦτο ἄνθρωπος, ὡς εἶναι καὶ ἕκαστος ἐξ ἡμῶν. Εἶχε σάρκα καὶ ὀστᾶ, ὡς καὶ ποικίλους ἐπιγείους δεσμούς, νεότητα, πλοῦτον, κοσμικὸν ἀξίωμα, δόξας καὶ τιμάς. Τὸ ὅτι ὁ Δημήτριος ἠρνήθη πάντα ταῦτα· τὸ ὅτι δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὸν Μαξιμιανόν, ὁ ὁποῖος μὲ ἑλκυστικὰς ὑποσχέσεις τὸν προέτρεπε νὰ ἀρνηθῇ τὸν Χριστόν· τὸ ὅτι προετίμησε τὸ μαρτύριον μιᾶς σκοτεινῆς φυλακῆς καὶ τὸν ἐπώδυνον μαρτυρικὸν θάνατον — πάντα ταῦτα οὐδόλως ἦσαν ἀποτέλεσμα περιφρονήσεως τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς ἢ στωϊκῆς καὶ φακιρικῆς τρόπον τινὰ ἀπαθείας ἔναντι τῶν φυσικῶν πόνων καὶ ὀδυνῶν. Ἡ ἡρωϊκὴ καρτερία του ἦτο ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς θερμῆς πίστεως, ἡ ὁποία χαρίζει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν δύναμιν νὰ θέτῃ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἀγαθὸν τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὸν Χριστόν. Συνέπεια τῆς ψυχολογικῆς αὐτῆς καταστάσεως καὶ ἀτμοσφαίρας ἦσαν ἀκριβῶς ἡ λογικὴ περίσκεψις, ἡ ψυχικὴ ἠρεμία, τὸ θάρρος, ἡ ἀνδρεία, ἡ γενναιότης, ἡ ψυχικὴ ἀγαλλίασις καὶ γενικῶς ὅλαι αἱ ἀποδείξεις τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δυνάμεως, αἱ ὁποῖαι συνώδευον τὸ ἡρωϊκὸν μαρτυρικὸν τέλος τοῦ ἁγ. Δημητρίου. Μὲ ἀπερίγραπτον ψυχικὸν μεγαλεῖον ἐδέχθη τὰς φοβερὰς πληγάς, τὰς ὁποίας ἔκαμαν εἰς ὅλον τὸ σῶμά του αἱ λόγχαι τῶν στρατιωτῶν τοῦ Μαξιμιανοῦ, καὶ προσέφερε τὸ αἷμά του ὡς ἁγίαν σπονδὴν εἰς τὸν

Ἀρχηγὸν τῶν μαρτύρων, τὸν Κύριον Ἰησοῦν, διὰ νὰ συνεχίσῃ καὶ ἐξ οὐρανοῦ νὰ εἶναι ὄργανον, ἐκδηλώσεως τῆς δυνάμεως τῆς Χάριτος τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἐλευθερῶν αἰχμαλώτους, ἰατρεύων παντοῖα νοσήματα καὶ πολλάκις σώζων μέχρις σήμερον τὴν Θεσσαλονίκην ἐκ χειρῶν βαρβαρικῶν.

Παναγιώτατε,

Εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν καὶ κοινωνίαν, ποὺ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ζητοῦν τὴν ἐπιτυχίαν καὶ τὴν δύναμιν μακρὰν τῆς Χάριτος τοῦ Χριστοῦ, διὰ νὰ διαπιστώσουν εἰς τὸ τέλος, ὅτι σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, ὁ ἑορτασμὸς τῆς μνήμης τοῦ ἁγ. Δημητρίου καὶ ἡ προβολὴ τοῦ φωτεινοῦ παραδείγματός του ἔχει ἀφ' ἑνὸς διαφωτιστικὸν χαρακτῆρα, διότι καθιστᾷ εἰς ἡμᾶς ὁρατὴν τὴν ὡραιότητα καὶ τὸν δυναμισμὸν τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, ἀφ' ἑτέρου παροτρυντικὸν καὶ παρακινητικὸν σκοπόν, διότι δεικνύει πρὸ πάντων εἰς τὴν νεολαίαν τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθοῦς πνευματικῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀξιοποιήσεως τῶν εὐγενεστέρων σκιρτημάτων καὶ παλμῶν τῆς νεανικῆς ψυχῆς, ποὺ ρέπει ἐκ φύσεως εἰς τὴν πραγμάτωσιν εὐγενῶν ἰδεῶν, καὶ ἐκ τρίτου ἔχει ἐνθαρρυντικὸν περιεχόμενον, διότι ἐκδιώκει τοὺς δισταγμοὺς καὶ τὴν δειλίαν τῆς ψυχῆς καὶ ἐμφυσᾷ εἰς αὐτὴν ἐμπιστοσύνην, θάρρος καὶ βεβαιότητα διὰ τὴν πνευματικὴν νίκην. Ἐὰν ὁ ἅγιος Δημήτριος ὑπὸ τὰς πλέον δυσμενεῖς καὶ ἀντιξόους ἐξωτερικὰς συνθήκας καὶ εἰς ἓν ἐπαγγελματικὸν περιβάλλον, ποὺ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐνέκλειε πολλοὺς κινδύνους καὶ πειρασμούς, παρουσίαζε τόσον πνευματικὸν μεγαλεῖον, πολὺ περισσότερον δύναται σήμερον πᾶς Χριστιανὸς καὶ μάλιστα πᾶς Χριστιανὸς νέος νὰ ἀκολουθήσῃ εἰς τὰ ἴχνη τοῦ ἁγ. Δημητρίου καὶ νὰ ἀφιερώσῃ ὅλας τὰς δυνάμεις του καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ ἐπάγγελμά του, οἱοδήποτε καὶ ἐὰν εἶναι τοῦτο, πρὸς δόξαν τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν συνανθρώπων του. Εἴθε λοιπὸν ὁ Κύριος διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ Παναγιωτάτου καὶ τῶν συλλειτουργούντων αὐτῷ Σεβασμιωτάτων Ἀρχιερέων νὰ χαρίσῃ εἰς ἕκαστον ἐξ ἡμῶν τὴν δύναμιν τῆς Χάριτός Του, διὰ νὰ γίνῃ «φῶς τοῦ κόσμου», «ἅλας τῆς γῆς» καὶ «ζύμη τῆς κοινωνίας», ὅπως ἀκριβῶς ἦτο καὶ ὁ ἅγιος Δημήτριος.

Γένοιτο!

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΩΝ ΔΙΑΜΕΤΡΙΚΩΝ ΑΝΤΙΘΕΣΕΩΝ ΕΝ ΤΩ ΗΘΙΚΟΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩ ΒΙΩ *

Ὑπὸ ΙΩΑΝ. Κ. ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ Δρος Θ.

3. Ἡ «πόλωσις» ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ ψυχοβιολογικοῦ σχήματος «ἀνάγκη - ἱκανοποίησις».

Ἀλλ' ἡ «πόλωσις» ἐν τῷ ἠθικοθρησκευτικῷ βίῳ ἔχει ἀσφαλῶς καὶ ἑτέραν ψυχολογικὴν ὄψιν, θεωρουμένη ἐκ τῆς ἐπόψεως τοῦ ψυχοβιολογιγικοῦ σχήματος ἀνάγκη - ἱκανοποίησις. Ὡς εἶναι γνωστὸν ὄχι μόνον ἡ ψυχολογία τοῦ βάθους, ἀλλὰ καὶ ἡ Γενικὴ Ψυχολογία ἀναγνωρίζει, καὶ διὰ τοῦτο μεθοδικῶς ἐρευνᾷ, τὰς ἐπιθυμίας, τὰς ὁρμὰς καὶ τὰ ἔνστικτα τοῦ ἀνθρώπου, ἅτινα συνιστοῦν τὰ ἐλατήρια τῶν πράξεων καὶ ἐκδηλώσεων αὐτοῦ. Βεβαιοῦται δὲ καὶ ἐκ τῆς προσωπικῆς πείρας πάντων, ὅτι ὁλόκληρος ὁ σωματικὸς καὶ ψυχικὸς βίος ἡμῶν ἐξελίσσεται ἐντὸς πάντοτε τῶν πλαισίων τοῦ σχήματος ἀνάγκη - ἱκανοποίησις. Διότι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κινήσεων καὶ δράσεων τοῦ ἀνθρώπου σκοπεῖ πάντοτε εἰς τὴν ἱκανοποίησιν ἐπιθυμίας ἢ ἀνάγκης τινός, ἔσωθεν ἢ ἔξωθεν προκαλουμένης. Ἐὰν δὲ δεχθῶμεν ὅτι καὶ ἡ πλήρωσις παντὸς σκοποῦ ἑκουσίως τιθεμένου ἢ ὁπωσδήποτε ἐπιβαλλομένου ἀποτελεῖ ἀνάγκην, τότε ἀναμφιβόλως πᾶσα κίνησις τοῦ ἀνθρώπου σκοπεῖ οὕτως ἢ ἄλλως εἰς τὴν ἱκανοποίησιν ἀνάγκης τινός.

Ἡ διαπίστωσις αὕτη ἐπιβάλλει τὴν θεώρησιν τῆς πολώσεως ἐν τῷ ἠθικοθρησκευτικῷ βίῳ καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ ἀνωτέρω σχήματος. Πρὸ πάσης δὲ τοιαύτης θεωρήσεως, ὡς εἶναι φυσικόν, ἐπιβάλλεται ἀδηρίτως ὁ καθορισμὸς τοῦ περιεχομένου τῶν ἐννοιῶν τῶν δύο ὅρων τοῦ σχήματος τούτου, ἤτοι τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ἱκανοποιηήσεως. Διότι μόνον μετὰ τὸν καθορισμὸν αὐτὸν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναλυθῇ εὐχερέστερον τὸ φαινόμενον τῆς πολώσεως καὶ ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης.

Τὸ πρῶτον στοιχεῖον τῆς ἀνάγκης, τὸ ὁποῖον μάλιστα εἶναι

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 349.

ἐξ ὑπαρχῆς ἀρρήκτως συνδεδεμένον μὲ τὴν βασικὴν αὐτῆς ἔννοιαν, εἶναι τὸ αἴσθημα ἐ λ λ ε ί μ α τ ο ς ἢ κ ε ν ο ῦ τινος. Ὁ βιῶν ἀνάγκην τινά, βιολογικὴν ἢ ψυχολογικήν, βιοῖ κυρίως αὐτὴν ὡς μίαν ἔλλειψιν. Ἐὰν διψᾷ ἢ πεινᾷ ἢ πάσχῃ νοσταλγῶν ἐν τῇ ξένῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἢ ἐὰν ἐπιθυμῇ ψυχαγωγικήν τινα εὐκαιρίαν, αἰσθάνεται τὴν ἔλλειψιν σχετικοῦ βιώματος.

Τὸ δεύτερον ἐξ ἴσου βασικὸν στοιχεῖον εἰς τὸν ψυχοβιολογικὸν δυναμισμὸν τῆς ἀνάγκης ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς ἓν αἴσθημα π ε ρ ι σ σ ε υ ο ύ σ η ς τινὸς ἐνεργείας. Μία προσεκτικὴ δηλ. ἀνάλυσις τῶν ἐπὶ μέρους ψυχολογικῶν στοιχείων τῆς ἀνάγκης δεικνύει, ὅτι τὸ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εὐκόλως ἐννοούμενον αἴσθημα τοῦ ἐλλείμματος ἢ τοῦ κενοῦ δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸν στοιχεῖον τῆς ἀνάγκης. Παραδόξως τὸ στοιχεῖον τοῦτο συμπλέκεται καὶ συνυπάρχει μεθ᾽ ἑτέρου, διαμετρικῶς ἀντιθέτου, στοιχείου, ἤτοι τοῦ αἰσθήματος περισσευούσης τινὸς ἐνεργείας, ἡ ὁποία τείνει πάντοτε πρὸς ἔξοδον, φέρεται δηλ. ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω.

Τὸ «ἀντιφατικὸν» τοῦτο στοιχεῖον τοῦ περισσεύματος ὅσον καὶ ἂν φαίνεται παράδοξον ἢ ἀμφίβολον δέον νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς ἀναμφισβήτητος πραγματικότης, δεδομένου ὅτι σχετίζεται στενῶς πρὸς τὸν κοινωνικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ δὴ τὴν θεμελιώδη τάσιν αὐτοῦ πρὸς προσαρμογὴν εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Ἐφ᾽ ὅσον δηλ. ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν ψυχοβιολογικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου σκοπεῖ ἐν τέλει εἰς τὴν συμβολὴν τῆς πραγματώσεως ὄχι μόνον τῶν ἐπὶ μέρους σκοπῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἑνὸς καὶ βασικοῦ, ὅστις εἶναι ἡ ἐντὸς τῆς κοινωνίας ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ τελείωσις αὐτοῦ, ἕπεται ὅτι ἑκάστη ψυχικὴ ἢ καὶ βιολογικὴ εἰσέτι ἀνάγκη ἐμπεριέχει «ἐκφραστικόν» τι στοιχεῖον ἀποτελοῦν τὸν σύνδεσμον τοῦ ψυχοφυσικοῦ ὀργανισμοῦ μετὰ τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος. Ἔχει διὰ τοῦτο ἀπόλυτον δίκαιον ὁ Josef Nuttin ὑποστηρίζων, ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην του, «ἡ ἀνάγκη δέον νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον μία ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ἐκδηλουμένη προσπάθεια πρὸς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ περιβάλλοντος παρὰ μία κ α τ ά σ τ α σ ι ς τοῦ ὀργανισμοῦ» [8]. Εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς γνώμης ταύτης ἄγεται ὁ Nuttin ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι «θέσις ἢ κόσμος, ἐντὸς τῶν ὁποίων διαβιοῖ ὁ ἄνθρωπος, δὲν ἀποτελοῦν μόνον ἓν περιβάλλον, τὸ ὁποῖον περιλαμβά-

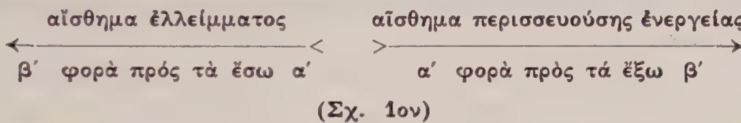
---

[8] Psyhoanalyse und Persönlichkeit. Freiburg - Schweiz. 1956, σελ. 228.

νει αὐτόν, ἀλλὰ συνδέονται στενώτατα πρὸς τὴν δομὴν (Struktur) αὐτοῦ»[9].

Ἀμφότερα τὰ ἀντιθετικὰ ταῦτα στοιχεῖα τοῦ ψυχοβιολογικοῦ δυναμισμοῦ τῆς ἀνάγκης, τὸ αἴσθημα δηλ. τοῦ ἐλλείμματος καὶ τὸ ἐκφραστικὸν στοιχεῖον, προσδίδουν εἰς αὐτὴν τὸν χαρακτῆρα τῆς «συγκρού-

Σχηματικὴ παράστασις τοῦ ψυχοβιολογικοῦ δυναμισμοῦ τῆς ἀνάγκης

(Σχ. 1ον)

σεως». Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ σύγκρουσιν. Ἡ συνύπαρξις δηλ. τοῦ αἰσθήματος τοῦ ἐλλείμματος καὶ τοῦ τῆς περισσευούσης ἐνεργείας ἢ τουλάχιστον τῆς τάσεως πρὸς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ περιβάλλοντος, ἀποτελοῦν δύο ἀντιρρόπους δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι συγκρουόμεναι συγκροτοῦν τὸ βίωμα τῆς ἀνάγκης[10]. Ἀλλὰ μία τοιαύτη σύγκρουσις μικρᾶς ἢ μεγάλης ἐκτάσεως, ὡς ἐξεθέσαμεν ἤδη εἰς τὴν προμνησθεῖσαν μελέτην ἡμῶν, ἀποτελεῖ ὁπωσδήποτε ἓν «πάθος». Ἕκαστον δὲ πάθος σχετίζεται ἀναμφιβόλως πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀνάλογος ἀντιμετώπισις αὐτοῦ σχετίζεται πρὸς τὴν ἰσχυρὰν ἢ ἀσθενῆ βούλησιν τοῦ βιοῦντος αὐτό. Οὕτω διαπιστοῦται ὅτι μία ἀνάγκη τελεῖ ἐν τέλει εἰς οὐσιώδη σχέσιν πρὸς τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἐκ τῆς βουλήσεως ἐξαρτωμένη ἀπάντησις εἰς τὸ πρὸς πλήρωσιν αἴτημα τῆς ἀνάγκης δύναται νὰ εἶναι περιορισμὸς ἢ ἀπώθησις ἢ ἱκανοποίησις. Ποία ἀκριβῶς πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀπάντησις, ὀφείλει, κατ' ἀρχήν, νὰ καθορίσῃ ἡ ἀξιολογικὴ δύναμις τῆς βουλήσεως. Ἐφ' ὅσον εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀνθρώπου δὲν πρόκειται περὶ ζώου, βιοῦντος μόνον καὶ μόνον τῇ ἐνεργείᾳ τῶν ἐνστίκτων, ἀλλὰ περὶ ἐλευθέρου πνευματικοῦ ὄντος, τελοῦντος ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν ὡρισμένου συστήματος ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἀξιῶν, ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ αἴτημα τῆς ἀνάγκης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι πάντοτε ἡ ἱκανοποίησις. Ἡ πλήρωσις τοῦ βασικοῦ σκοποῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἤτοι τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς τελειώσεως αὐτοῦ, ἐπιβάλλει πολλάκις τὸν περιορισμὸν ἢ τὴν ἀπώθησιν καὶ καταπίε-

---

[9] Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 227.

[10] Πρβλ. ἡ βίωσις τοῦ πάθους κλπ. σελ. 53 ἑξ.

σιν τῶν ἀναγκῶν ἐκείνων, τῶν ὁποίων ἡ πλήρωσις ἀντιστρατεύεται εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἀλλ' οὕτως βεβαίως ὀφείλουν νὰ ἔχουν τὰ πράγματα θεωρητικῶς. Πρακτικῶς ὅμως εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων συμβαίνει ἄλλως. Ὁ «ἀξιολογικὸς χαρακτὴρ»[11] τῆς βουλήσεως ἀδυνατεῖ πολλάκις νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ χαραχθεῖσαν ἤδη πνευματικὴν πορείαν καὶ ὑποκῦπτον τὸ ἄτομον εἰς τὴν πίεσιν τῶν διαφόρων ἀναγκῶν ἐνδίδει ἱκανοποιῶν αὐτάς. Οὕτω δημιουργοῦνται αἱ διαμετρικαὶ ἀντιθέσεις ἐν τῷ ἠθικοθρησκευτικῷ βίῳ. Ἄλλα πιστεύει καὶ ἄλλα πράττει τὸ ἄτομον.

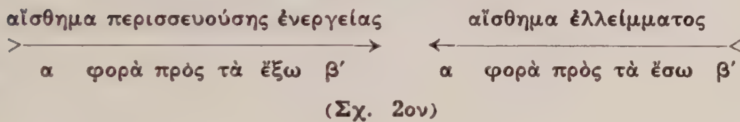
Ἀλλά, εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, γεννᾶται τὸ ἑξῆς σπουδαῖον ἐρώτημα. Ποῖον ἆρά γε στοιχεῖον δρᾷ περισσότερον ἀποφασιστικῶς κατὰ τὴν «συνάντησιν» τοῦ ψυχοβιολογικοῦ γεγονότος τῆς ἀνάγκης μετὰ τῆς βουλήσεως, ὥστε νὰ προκύπτῃ τὸ νοσηρὸν ψυχοπνευματικὸν φαινόμενον τῆς πολώσεως; Ἀναμφιβόλως τὸ παράδοξον «ἐκφραστικὸν» στοιχεῖον τῆς ἀνάγκης. Διότι, συμφώνως πρὸς ὅ,τι ἀνωτέρω ἐξετέθη, τὸ στοιχεῖον αὐτὸ συντελεῖ κυρίως εἰς τὸν σύνδεσμον τοῦ ψυχοφυσικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πραγματικότητα. Αὐτό, ὡς θέλει ὁ Nuttin, χαρακτηρίζει ἀποφασιστικῶς τὸν ὅλον ψυχοβιολογικὸν δυναμισμὸν τῆς ἀνάγκης καὶ δίδει εἰς τὸ ἄτομον τὴν δυνατότητα τῆς ἀσκήσεως τῶν προσαρμοστικῶν του πράξεων εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Δεδομένου δὲ ὅτι κατὰ βάσιν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐξωστρεφικὸν ὄν, τυγχάνει ἰδιαζόντως ὀδυνηρὰ ἡ σύγκρουσις τῆς βουλήσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐν λόγῳ στιχεῖον, ὁσάκις ἡ ἀξιολογικὴ κατεύθυνσις αὐτῆς ἐπιβάλλει τὴν παραθεώρησιν ἢ τὸν περιορισμὸν ὡρισμένης τινὸς ἀνάγκης. Τὸ ἄτομον, ἐν προκειμένῳ, «πάσχει» καὶ ἡ ψυχική του ἀντοχὴ ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τὸ «δυναμικὸν» τῆς βουλήσεώς του. Ἐὰν διαθέτῃ ἰσχυρὰν βούλησιν, ἢ ἐὰν αὕτη διατελῇ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς ἀξιολογικῆς ὑπεροχῆς τοῦ πρὸς πραγμάτωσιν προβαλλομένου ἰδεώδους, τότε ἀσφαλῶς, ἔστω καὶ κατόπιν σκληροῦ ἀγῶνος, θὰ ὑπερισχύσῃ τῆς δυνάμεως τοῦ ἐκφραστικοῦ στοιχείου τῆς ἀνάγκης καὶ θὰ κερδίσῃ ἀπόστασιν ἐπὶ τῆς κεχαραγμένης ὁδοῦ τῆς πνευματικῆς πορείας. Ἄλλως, ἐὰν δὲν δύναται νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν «προωστικὴν» δύναμιν τοῦ στοιχείου τούτου, θὰ ὑπερφαλλαγισθῇ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι ἀντίθεσις μεταξὺ συγκεκριμένης πραγματικότητος καὶ καθοδηγοῦντος ἰδεώδους, ἤτοι διαμετρικὴ ἀντίθεσις ἐν τῷ ἠθικοθρησκευτικῷ βίῳ.

---

[11] Ἡ βίωσις τοῦ πάθους κλπ. σελ. 55 ἑξ.

Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν τῆς ὑπερισχύσεως τοῦ ἐκφραστικοῦ στοιχείου τῆς ἀνάγκης, πρόκειται ἀκριβῶς περὶ ἰσχυρᾶς καταπιέσεως τῆς βουλήσεως, ἡ ὁποία ἀδυνατεῖ πλέον νὰ ἀποτρέψῃ τὴν «ἱκανοποίησιν». Αὕτη, ἐφ' ὅσον συνιστᾷ τὴν πλήρωσιν τῆς ἀνάγκης, κέκτηται ὡσαύτως δύο βασικὰ στοιχεῖα ἀντίστοιχα πρὸς τὰ στοιχεῖα τῆς τελευταίας. Δηλ. περιέχει καὶ αὐτὴ ὄχι μόνον τὸ στοιχεῖον τῆς π λ η ρ ώ σ ε ω ς τοῦ ἐλλείμματος ἢ τοῦ κενοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐ κ φ ρ ά σ ε ω ς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ «ἱκανοποίησις» ἐνεργεῖ δυναμικῶς τὴν ἐξίσωσιν τῶν δύο ἀντιρρόπων δυνάμεων τοῦ ψυχοβιολογικοῦ δυναμισμοῦ τῆς ἀνάγκης διὰ τῆς ἀντιμεταθέσεως αὐτῶν (σύγκρινε σχήματα). Ἡ ἀντι-

Σχηματικὴ παράστασις τοῦ ψυχολογικοῦ δυναμισμοῦ τῆς «ἱκανοποιήσεως»

(Σχ. 2ον)

μετάθεσις αὐτή, καθ' ἣν εἰς τὴν θέσιν τοῦ αἰσθήματος τοῦ ἐλλείμματος τρόπον τινὰ μετακινεῖται τὸ αἴσθημα τῆς περισσευούσης ἐνεργείας καὶ ἀντιθέτως, βιοῦται ὡς λύσις τῆς συγκρούσεως τῶν στοιχείων τῆς ἀνάγκης. Διὰ τοῦτο ἡ ἱκανοποίησις οὐδὲν ἄλλο συνιστᾷ εἰ μὴ μίαν λύτρωσιν ἐκ τοῦ «πάθους» τῆς ἀνάγκης.

Ὁ «λυτρωτικὸς» οὗτος χαρακτὴρ τῆς ἱκανοποιήσεως δεικνύει ἐναργῶς καὶ ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης τοὺς λόγους τῶν διαμετρικῶν ἀντιθέσεων ἐν τῷ ἠθικοθρησκευτικῷ βίῳ. Ὡς εἶναι ἤδη ἐξηκριβωμένον συχνάκις ὁ ἄνθρωπος τείνει νὰ ἀκολουθῇ εἰς τὴν ζωήν του τὴν γραμμὴν τῆς μικροτέρας ἀντιστάσεως. Δηλ. τείνει, εἰς πᾶσαν προσπάθειαν αὐτοῦ, εἰς τὴν καταβολὴν ὅσον τὸ δυνατὸν ἐλαχίστης ψυχικῆς δυνάμεως. Προτιμᾷ νὰ ἀκολουθῇ τὴν «εὐρεῖαν» καὶ ἄνετον ὁδὸν καὶ ὄχι τὴν «στενὴν» καὶ «τεθλιμμένην». Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν αἰσθάνεται σοβαρὰς δυσχερείας προκειμένου νὰ συμμορφώσῃ τὸν βίον αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀξιολογικὰς ἀπαιτήσεις μιᾶς ἀνωτέρας πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ βίωσις τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν καὶ κατ' ἐξοχὴν τῶν θρησκευτικῶν ἐπιτυγχάνεται μόνον κατόπιν πολλῶν καὶ ἐντατικῶν προσπαθειῶν διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος ὄχι μόνον ἀναπτύσσει τὰς ἀρετάς του, ἀλλὰ καὶ περιορίζει καὶ καταπολεμεῖ τὰς ἀδυναμίας του. Τὸ ἔργον ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι συνήθως ἁπλῶς δυσχερὲς ἀλλὰ καὶ ὀδυνηρόν. Ὡς ἐκ τούτου τὸ ἐπιτελοῦν μετὰ συνεπείας

μόνον οἱ δυνατοί. Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι διαθέτουν ἀκλόνητον πίστιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἁγιασμένην βούλησιν. Οἱ λοιποὶ «πυκτεύουν εἰς ἀέρα» (Α΄ Κορ. 9, 26) καὶ διὰ τοῦτο ἀποδεικνύονται ἀδόκιμοι. Διότι ἄλλα πιστεύουν καὶ ἄλλα πράττουν. Μεταξὺ τῶν ἰδανικῶν των καὶ τῶν ἔργων των, ὡς ἐλέχθη ἤδη, «χάσμα μέγα ἐστήρικται».

4. *Ἡ λύσις τῆς «πολώσεως».*

Τὰ μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντα ὑποδηλοῦν ἤδη τὸν τρόπον τῆς λύσεως τῆς πολώσεως, προκειμένου νὰ συνεχισθῇ ὁμαλῶς ἡ ψυχικὴ ἐξέλιξις καὶ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ πραγμάτωσις τοῦ σκοποῦ τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς τελειώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐφ᾽ ὅσον δηλ. ὡς ἐλέχθη, κυρίως τὸ «ἐκφραστικὸν» στοιχεῖον τοῦ ψυχοβιολογικοῦ δυναμισμοῦ τῆς ἀνάγκης εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ ἀποφασιστικῶς συντελεῖ εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ φαινομένου τῆς πολώσεως, ἕπεται ὅτι ἡ προσπάθεια τῆς ἐξουδετερώσεως τοῦ φαινομένου τούτου ὀφείλει νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἁρμονίας μεταξὺ ἐσωστρεφικῆς καὶ ἐξωστρεφικῆς ψυχικῆς διαθέσεως. Διότι ἡ εὐχερὴς ἐπικράτησις τοῦ ἐκφραστικοῦ στοιχείου καὶ ἡ αἰτιώδης συμβολὴ αὐτοῦ εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ φαινομένου τῆς πολώσεως, δεικνύει σαφῶς ὅτι δὲν ὑφίσταται τοιαύτη ἁρμονία. Ἡ ἐσωστρεφικὴ ψυχικὴ διάθεσις τελεῖ εἰς κατάστασιν καταπιέσεως καὶ ἀπωθήσεως ἐνῷ ἡ ἐξωστρεφικὴ εἰς ὑπερβολικὴν ἀνάπτυξιν. Τοῦτο ἄλλωστε βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς ψυχολογικῆς ἐκείνης ἐπόψεως, ἡ ὁποία εἰς τὴν ταύτισιν προσωπείου καὶ ἀτομικότητος διαπιστοῖ κλασσικὴν μορφὴν νοσηρᾶς ἐξωστρεφείας. Καὶ ἐκ τῆς ἐπόψεως δηλ. τῆς ψυχολογίας τοῦ βάθους τονίζεται ζωηρῶς, ὅτι, ἡ διαμετρικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ φαινομενικῶς ἀνθούσης πνευματικῶς προσωπικότητος καὶ ἐσωτερικῶς λιμοκτονοῦντος ψυχικοῦ κόσμου, ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ὑπερβολικὴν καταπίεσιν τῆς ἐσωστρεφείας καὶ ἑπομένως εἰς τὴν παράλογον καλλιέργειαν τῆς ἐξωστρεφείας.

Ἡ ὑπερβολική, λοιπόν, ἢ ὁπωσδήποτε ἀσύμμετρος, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐσωστρεφικὴν καλλιέργεια τῆς ἐξωστρεφικῆς διαθέσεως προβάλλεται πολλάκις ὡς ψυχολογικὸν θεμέλιον, ἐφ᾽ οὗ τὸ φαινόμενον τῆς πολώσεως ἑδράζεται. Τοῦτο ἀκριβῶς σημαίνει ὅτι ὁ ἐπιθυμῶν νὰ διάγῃ γνήσιον πνευματικὸν βίον, τ.ἔ. συνεπῆ πρὸς τὰς ἀξιολογικὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, ὀφείλει νὰ καλλιεργῇ τὴν ἐσωτερικήν του ζωήν. Ὀφείλει νὰ προσπαθῇ νὰ μορφώσῃ ἐν ἑαυτῷ Χριστόν.

Πρὸς ἐπίτευξιν ὅμως τῆς προσπαθείας ταύτης εἶναι ὑποχρεωμέ-

νος νὰ ἀναθεωρήσῃ τὸν πνευματικόν του προσανατολισμὸν καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς βασικὸν σκοπόν του ὄχι «τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις», ἀλλὰ τὸ «ἀρέσκειν Θεῷ» (Α΄ Θεσ. 4, 1). Ἀμφότερα ταῦτα ἀποτελοῦν διαμετρικὰς ἀντιθέσεις καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύνανται νὰ συνυπάρχουν ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ πνευματικοῦ βίου. Διότι ἡ συνύπαρξις αὐτῶν καλλιεργεῖ ψυχικὴν καὶ πνευματικὴν ἀκαταστασίαν, ἡ ὁποία ἐξ ἄλλου ἀποκαλύπτει δίψυχον προσωπικότητα [12]. Αὕτη ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δύναται νὰ διάγῃ ἐσωτερικὸν πνευματικὸν βίον.

Παρὰ ταῦτα ὁ βίος οὗτος ἀποτελεῖ ἐπιταγὴν αὐτοῦ τούτου τοῦ Κυρίου. Εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίαν Του σαφῶς τονίζει ὅτι ὄχι μόνον αἱ καθαρῶς πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου πρέπει νὰ γίνωνται ἐν κρυπτῷ ἀλλὰ καὶ αἱ οὕτως εἰπεῖν «ὑλικαί». Δὲν λέγει μόνον ὅτι· «σὺ δὲ ὅταν προσεύχῃ, εἴσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, καὶ κλείσας τὴν θύραν σου πρόσευξαι τῷ Πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ» (Ματθ. 6, 6), ἀλλὰ καὶ ὅτι «σοῦ δὲ ποιοῦντος ἐλεημοσύνην μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τὶ ποιεῖ ἡ δεξιά σου, ὅπως ᾖ σου ἡ ἐλεημοσύνη ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ» (Ματθ. 6, 3 - 4). Ὁ κεκρυμμένος οὗτος χαρακτὴρ τοῦ πνευματικοῦ βίου προβάλλει ἐντόνως τὴν ἀνάγκην τῆς καλλιεργείας τῆς ἐσωστρεφικῆς διαθέσεως. Ὁ γνήσιος πνευματικὸς ἄνθρωπος εἶναι κυρίως ἐσωστρεφής. Βιοῖ κατὰ τρόπον ἀθέατον τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας, τουλάχιστον ὅσον τοῦτο ἤρτηται ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Διότι τελικῶς καθίσταται «φῶς» τοῦ κόσμου καὶ πόλις ἐπάνω ὄρους κειμένη. Ἀλλ' αὐτὸ ἀφορᾷ εἰς τὸ πῶς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων φαίνεται οὗτος. Ὁ ἴδιος ζῇ τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ ἐν κρυπτῷ καὶ ὁ Πατὴρ ἀποδίδει ἐν τῷ φανερῷ.

Ἀλλ' ἡ καλλιέργεια τῆς ἐσωστρεφικῆς διαθέσεως δέον ὁπωσδήποτε νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου. Διότι, διὰ νὰ ἀποφασίσῃ τις νὰ προσανατολισθῇ πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν βίον τῆς ψυχῆς καὶ νὰ κατορθώσῃ νὰ διατηρήσῃ τὴν πνευματικήν του προσπάθειαν εἰς τὸ ἐπιθυμητὸν ἐπίπεδον, ἀπαιτεῖται ἰσχυρὰ βούλησις. Ἐν προκειμένῳ δὲ αὐτὸ ὅπερ συγκεκριμένως ἀπαιτεῖται εἶναι ἡ ἱκανότης πρὸς ἄρνησιν τῆς βουλήσεως, τ.ἔ. τοῦ θελήματός του, ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς ἀποδοκιμασίας ἢ ἀρνήσεως τῶν ἐπιθυμιῶν του, τῶν διαθέσεων καὶ λοιπῶν ἐκφάνσεων τοῦ βούλεσθαι αὐτοῦ, τῶν ἀντιστρατευομένων εἰς τὴν

---

[12] «Ἀνὴρ δίψυχος ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ» (Ἰακ. 1, 4).

πνευματικήν του προσπάθειαν. Αἱ διαμετρικαὶ ἀντιθέσεις ἐν τῷ ἠθικοθρησκευτικῷ βίῳ ἐμφανίζονται ἀκριβῶς, διότι ὁ φορεὺς τῶν ἀντιθέσεων αὐτῶν ἀδυνατεῖ νὰ ἀναχαιτίσῃ καὶ νὰ ἀνακόψῃ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν ποικίλων αὐτῶν μορφῶν τῆς βουλητικῆς του ἐνεργείας. Ἱκανοποιεῖ ὄχι μόνον τοὺς ἱεροὺς πόθους καὶ τὰς ἁγίας ἐπιθυμίας του, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ τὰς πλέον ἁμαρτωλὰς διαθέσεις του. Εὐλογεῖ τὸν Θεὸν καὶ καταρᾶται τοὺς ἀνθρώπους. Ἐκμεταλλεύεται τὰς χήρας καὶ τὰ ὀρφανὰ καὶ «προφάσει μακρὰ» προσεύχεται. Ἀδυνατεῖ νὰ ἀξιοποιήσῃ πρακτικῶς τὰς ἀνωτέρας ἐφέσεις τῆς ψυχῆς του, ἐμμένων μόνον θεωρητικῶς εἰς αὐτάς. Ἡ βούλησίς του δὲν εἶναι τοσοῦτον ἰσχυρά, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζῃ εἰς αὐτὸν τὴν ὀφειλομένην συνέπειαν μεταξὺ τοῦ «πιστεύω» του καὶ τῆς ζωῆς του, μεταξὺ τῶν λόγων του καὶ τῶν ἔργων του. Οὕτω «λέγει καὶ οὐ ποιεῖ».

Ἡ ἱκανότης αὕτη τῆς βουλήσεως πρὸς ἄρνησιν τῶν ἰδίων ἐπιθυμιῶν, διαθέσεων, τάσεων καὶ λοιπῶν ἐκφάνσεων τοῦ βούλεσθαι, προεβλήθη καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ὡς πρωταρχικὴ προϋπόθεσις τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς τελειώσεως τοῦ πιστοῦ. «Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν...» (Μάρκ. 8, 34), τονίζει ζωηρῶς πρὸς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ἀκολουθήσουν Αὐτόν. Ἡ προτροπὴ δὲ «ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν» ἀναφέρεται εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ ἰδίου θελήματος, ἤτοι τῆς βουλήσεως, δεδομένου ὅτι ἡ οὐσιωδεστέρα ἔκφρασις τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ βούλησις αὐτοῦ. Ὁ Ἴδιος ὁ Κύριος παρέχει ἐν προκειμένῳ ἀνυπέρβλητον πρότυπον πρὸς μίμησιν. Ὁ ἐπίλογος τῆς ἀγωνίας τῆς Γεθσημανῆς· «Πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ» (Ματθ. 26, 39), προβάλλει ἐναργῶς τὴν καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου βιωθεῖσαν «αὐταπάρνησιν», ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν θὰ ἠδύνατο Οὗτος νὰ χωρήσῃ εἰς τὴν τελείωσιν τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ Του ἔργου. Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι τοὺς λόγους Του αὐτοὺς ἐπεσφράγισε μετ' ὀλίγον ἡ σταυρική Του θυσία δεικνύει, ἐν τέλει, ὅτι ἄνευ θυσιῶν, ἀποτελουσῶν πρακτικὴν ἔκφρασιν τῆς βιώσεως τῆς «αὐταπαρνήσεως», εἶναι ἀδύνατον εἰς τοὺς θρησκεύοντας ἀνθρώπους νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰς διαμετρικὰς ἀντιθέσεις, τὰς ὁποίας παρουσιάζουν εἰς τὸν ἠθικοθρησκευτικὸν βίον αὐτῶν καὶ νὰ καταντήσουν «εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφ. 4, 13).

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΤΑΙΖΕ*

Ὑπὸ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ. ΤΣΕΤΣΗ, Ἀρχιδιακόνου

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Η ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΠΕΡΙ ΘΕΙΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ ΑΝΤΙΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΤΑΙΖΕ

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν περὶ τῆς Θείας Εὐχαριστίας δογματικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἱστορικοῦ Προτεσταντισμοῦ, ἡ περὶ τοῦ Μυστηρίου τούτου ἀντίληψις τῆς Κοινότητος τοῦ Taizé εἶναι ὅλως ἀντίθετος, ἐρειδομένη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, ἐπὶ παραδοσιακῶν δεδομένων. Ἡ θεολογική, ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, θέσις τῆς Μονῆς τοῦ Taizé, διετυπώθη πολλάκις εἰς τὸ περιοδικὸν αὐτῆς Verbum Caro ὑπὸ πολλῶν, κυρίως δὲ ὑπὸ τῶν λειτουργιολόγων ἀδελφῶν τῆς Μονῆς, Max Thurian καὶ Pierre - Yves Emery, εἰς διαφόρους μελέτας των [29], ἔνθα γίνεται ἐμφανὴς ἡ οὐσιώδης διαφορά, ἥτις ὑφίσταται μεταξὺ τῆς διδασκαλίας τοῦ Καλβίνου καὶ τῆς θεολογικῆς αὐτῶν ἀντιλήψεως, ἥτις ἔχει ὡς ἑξῆς [30].

Ἡ λειτουργικὴ ζωὴ εἶναι πρωτίστως μία κοινωνία μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι κοινωνία μετὰ τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος Χριστοῦ, μυοῦσα τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἡ Ἐκκλησία τελοῦσα τὴν Λειτουργίαν της, ἀνανεοῖ τὴν Ἀρχιερατικὴν προσευχὴν τοῦ Χριστοῦ, ἥτις εἶναι αἰώνιος καὶ οὐχὶ πρᾶξις τις καθαρῶς

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 293.

[29] M. Thurian, L' Eucharistie (Neuchâtel Paris 1959), τοῦ ἰδίου, Le memorial des Saints, ἐν Verbum Caro, 13 (1959) σ. 7 ἑξ., τοῦ ἰδίου, L' homme moderne et la vie spirituelle, (Paris 1961), τοῦ ἰδίου, Joie au ciel exulte la terre, ἐν Verbum Caro, 15 (1962) σελ. 8 ἑξ., P. Y. Emery, Le Sacrifice Eucharistique, ἐν Verbum Caro, 13 (1959) σελ. 328, τοῦ ἰδίου. L' unité des croyants, 1962).

[30] Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι εἰς τὰς μελέτας των ταύτας, ἀναφέρεται ρητῶς ὅτι αὗται ἀποτελοῦσιν ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας, μὴ δεσμευούσας θεολογικῶς ἅπασαν τὴν Κοινότητα. Οὐχ' ἧττον ὅμως, νομίζομεν ὅτι ἡ γνώμη ἑνὸς ἐπισήμου ἐκπροσώπου τῆς Μονῆς, ὡς ὁ Sous Prieur, ἀντιπροσωπεύει τὴν σκέψιν τῆς κινήσεως ἧς ἡγεῖται.

ἱστορική [31]. Ἡ Λειτουργία εἶναι θυσιαστική τις πρᾶξις (action sacrificielle), μία προσφορὰ οὐχὶ ἀνθρωπίνη, ἀλλὰ προσφορὰ τοῦ μόνου ζῶντος, τοῦ μόνου Ἁγίου Ἰησοῦ Χριστοῦ [32]. Ἡ Λειτουργία εἶναι ἡ ἀνωτέρα καὶ ἡγεμονικωτέρα ἀκολουθία τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις προσφέρεται τῷ Θεῷ καὶ καθίσταται σῶμα αὐτοῦ, ὑπομιμνήσκουσα ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν θυσίαν τοῦ Ἰησοῦ. Διὰ τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἡ Ἐκκλησία προσφέρει εἰς τὸν Θεὸν ἐκεῖνο ὅπερ δέχεται παρ' αὐτοῦ, τὸ Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ, ὑπὸ τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον [33]. Ὁ Χριστός, διὰ μέσου τῶν εἰδῶν τῆς Εὐχαριστίας, πληροῖ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ διὰ τῆς παρουσίας του, κατὰ τὴν ἁγίαν στιγμὴν τῆς μεταλήψεως τῶν Θείων Δώρων, ἡ δὲ Ἐκκλησία προσφέρουσα τὴν θυσίαν καὶ καθισταμένη σῶμα Χριστοῦ, εὑρίσκεται μέτοχος τῆς μοναδικῆς αὐτοῦ θυσίας, καὶ προσφέρεται σὺν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Πατρί [34].

Δεδομένου ὅμως ὅτι ἡ Εὐχαριστία κέκτηται ἕνα χαρακτῆρα θυσιαστικόν, συνάμα δὲ καὶ σωτηριώδη, τυγχάνει ἀπαραίτητον ὅπως ἀναθεωρηθῇ ἡ περὶ πνευματικῆς παρουσίας διδασκαλία, καὶ στραφῇ ἡ θεολογικὴ σκέψις πρὸς τὴν ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ πραγματικὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου. Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία διὰ τῆς Θείας Εὐχαριστίας ποιεῖται ἁπλῶς μνείαν τοῦ Κυρίου, πιστεύουσα εἰς τὴν πνευματικὴν παρουσίαν αὐτοῦ, ἡ Εὐχαριστία αὕτη οὐδεμίαν ἀξίαν κέκτηται, διότι ὁ Κύριος ὡς πανταχοῦ παρών, ἤδη εὑρίσκεται πνευματικῶς ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Ἡ ἀνάμνησις τοῦ Κυρίου καὶ ἡ ἐν τῷ Σταυρῷ θυσίᾳ αὐτοῦ, λαμβάνει τότε μόνον σημασίαν, ὅταν ὁ Κύριος εὑρίσκεται πραγματικῶς παρὼν ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ. Ἄλλως, ἡ ἁπλῆ αὕτη ἀνάμνησις, θὰ ἦτο συμβολική τις πρᾶξις, συγκινητικὴ ἴσως, ἄνευ ὅμως οἱασδήτινος ὀντολογικῆς πραγματικότητος [35]. Μόνον διὰ τῆς πραγματικῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, ἡ Λειτουργία γίνεται μία ἀληθὴς θυσία εὐχαριστήριος, κατὰ τὴν Βιβλικὴν αὐτῆς σημασίαν, διότι τότε μόνον ὁ Κύριος ἐνεργεῖ ἐν αὐτῇ ὡς προσφέρων, προσφερόμενος καὶ διαδιδόμενος [36]. Ἐκεῖνο ὅπερ κάμει ἵνα πιστεύσωμεν εἰς τὴν πραγματικὴν καὶ

---

[31] M. Thurian, L' homme moderne et la vie spirituele, (Paris 1961) σ 124.

[32] M. Thurian, αὐτόθι, σελ. 128.

[33] P. Y. Emery, Le sacrifice Eucharistique, ἐν Verbum Caro, 13 (1959) σελ. 328,

[34] P. Y. Emery, αὐτόθι, σεκ. 315.

[35] M. Thurian, L' Eucharistie, σελ. 255.

[36] M. Thurian, αὐτόθι, σελ. 256.

ζῶσαν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Κύριος ἐκληροδότησεν εἰς ἡμᾶς τὸ μυστήριον τῆς παρουσίας του λέγων: «τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμα μου..., τοῦτο ἐστὶ τὸ αἷμα μου».

Ἡ πραγματικὴ παρουσία τοῦ Κυρίου ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ, εἶναι παρουσία τοῦ σταυρωθέντος, ἀναστάντος καὶ δοξασθέντος Ἰησοῦ, ὅστις συνεχίζει τὸ ἀπολυτρωτικόν του ἔργον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ παρουσία αὕτη δὲν εἶναι ποσῶς παρουσία τις στατικὴ καὶ ἀκίνητος, ὡς λ.χ. οἱουδήτινος ἀντικειμένου, ἀλλὰ παρουσία ζῶσα τοῦ Χριστοῦ, ὅστις συνεχίζει νὰ καθιστᾷ ἐπίκαιρον τὴν ἅπαξ συντελεσθεῖσαν σταυρικὴν αὐτοῦ θυσίαν. Διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ νοηθῇ πραγματικὴ παρουσία, ἄνευ τῆς ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ παρουσίας τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ. Ἡ πραγματικὴ παρουσία εἶναι ἡ παρουσία τοῦ σταυρωθέντος καὶ δοξασθέντος Χριστοῦ, ἐνεργοῦντος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ διὰ τῆς δυνάμεως τῆς θυσίας αὐτοῦ [37].

Ἡ προσωπικὴ καὶ πραγματικὴ αὕτη παρουσία τοῦ Κυρίου ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ, ἐν τῷ ἄρτῳ καὶ οἴνῳ, εἶναι μυστήριον, ὅπερ θὰ μείνῃ ἀνεξιχνίαστον καὶ ἀνεξήγητον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία διὰ τοῦ περὶ μετουσιώσεως δόγματος αὐτῆς προσεπάθησε κάπως νὰ ἑρμηνεύσῃ τό, περὶ πραγματικῆς παρουσίας θέμα, οὐχ' ἧττον ὅμως ἡ ἑρμηνεία αὕτη δὲν ἦτο λογική τις ἐξήγησις τοῦ μυστηρίου, ἀλλὰ μία κατηγορικὴ διαβεβαίωσις τῆς παρουσίας ταύτης τοῦ Κυρίου. Δυστυχῶς ἡ λέξις μετουσίωσις [38] χρησιμοποιηθεῖσα διὰ νὰ διασώσῃ τὴν περὶ πραγματικῆς παρουσίας διδασκαλίαν, καὶ οὐχὶ διὰ νὰ τὴν ἐξηγήσῃ καὶ καταστήσῃ αὐτὴν εὐκολονόητον, ἐγένετο αἰτία ὅπως κατὰ τὸν ις´ αἰῶνα γίνῃ πολλὴ διαμάχη μεταξὺ Διαμαρτυρομένων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν [39].

Κατὰ τὸν Max Thurian, ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολή, πράττουσα ὀρθῶς, ἔμεινε πιστὴ καὶ ἐσεβάσθη τὸν μυστηριακὸν χαρακτῆρα τῆς Θείας Εὐχαριστίας, χωρὶς νὰ προσπαθήσῃ νὰ καθορίσῃ ἐπακριβῶς τὸ ποιὸν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς πραγματικῆς ταύτης παρουσίας. Οἱ περισσό-

---

[37] M. Thnrian, Joie au ciel exulte la terre, ἐν Verbum Caro, 15 (1962) σελ. 36.

[38] Ὁ ὅρος μετουσίωσις (transubstantiatio) ἐχρησιμοποιήθη διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὸν ιβ´ αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Hildebert von Tours. Ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ φρασεολογίᾳ ἀπαντᾶ τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ιε´ ἑκατονταετηρίδα, παρὰ τῷ Γενναδίῳ Κων)πόλεως καὶ εἰς τὰς Ὁμολογίας τῶν Μογίλα καὶ Δοσιθέου Βλ. ἐν Χ. Ἀνδρούστου, Δογματική, β´ ἔκδ., (Ἀθῆναι 1956) σ. 352.

[39] M. Thurian, L' Eucharistie' σελ. 257.

τεροι τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων τὴν ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ πραγματικὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ἐξηγοῦσιν ὡς ἀλλαγὴν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ, μὴ καταφεύγοντες πρὸς τοῦτο εἰς φιλοσοφικοὺς ἑλιγμούς [40].

Πρὸς εὐκολωτέραν κατανόησιν τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ σαφεστέραν διατύπωσιν τῆς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἀντιλήψεως τοῦ Taizé, ὁ Max Thurian παραθέτει «θέσεις τινὰς ἐπὶ τῆς πραγματικῆς παρουσίας», αἵτινες εἶναι πολλοῦ λόγου ἄξιαι. Οὕτω:

1) Τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ἡ θεϊκὴ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Κυρίου, εἶναι παρόντα πραγματικῶς καὶ ὑποστατικῶς ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ.

2) Ὁ δεδοξασμένος Χριστὸς κάθηται ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρός, ἐν ὅλῃ τῇ θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ. Ἡ σωματικὴ ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου εἶναι ἓν Μυστήριον, ἓν ἔργον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπερ ἡ Ἐκκλησία ἀδυνατεῖ νὰ ἑρμηνεύσῃ.

3) Ὁ Χριστὸς κυριεύει ἐν τῇ Βασιλικῇ αὐτοῦ ἰδιότητι, διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, προσελκύει αὐτὰ εἰς ἑαυτὸν καὶ τὰ καθιστᾷ πραγματικῶς καὶ ὑποστατικῶς, σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον.

4) Ἐκεῖνο ὅπερ μεταβάλλει τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, εἶναι τὸ ἐπικληθὲν Ἅγιον Πνεῦμα, ὡς καὶ οἱ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐκφωνούμενοι λόγοι τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν μεγάλην εὐχαριστήριον προσευχήν [41].

5) Ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἶναι τὸ σημεῖον ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ Τροφὴ ἡμῶν καὶ τὸ σύμβολον τῆς ἐν ἡμῖν πραγματικῆς παρουσίας αὐτοῦ. Ἡ πραγματικὴ καὶ σωματικὴ αὕτη παρουσία πρέπει νὰ γίνηται δεκτὴ ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐν τῇ Λειτουργίᾳ, ἔνθα ὁ Χριστὸς προσφερόμενος ἐν τῇ Κοινωνίᾳ, ἐνεργεῖ μεθ' ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς.

6) Τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, παρόντα ἀντικειμενικῶς ἐν τῇ Θείᾳ Εὐχαριστίᾳ, δροῦν ἐφ' ὅλων τῶν μεταλαμβανόντων αὐτά, σω-

---

[40] M. Thurian, αὐτόθι, σελ. 268.

[41] Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ὀρθόδοξαν Ἐκκλησίαν, ἥτις τὴν μετουσίωσιν παραδέχεται γενομένην κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματας, ὁ Max Thurian τονίζει ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητον ἵνα ὁρίσωμεν μίαν στιγμὴν καθ' ἣν λαμβάνει χώραν τὸ Μυστήριον. Καθ' ὅλην τὴν Θ. Λειτουργίαν, ἰδιαιτέρως δὲ μεταξὺ τοῦ «ἄνω σχῶμεν» καὶ τοῦ «ἀμήν», ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εὑρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τοῦ Λόγου. Βλ. M. Thurian, L' Eucharistie, σελ. 271.

τηριωδῶς μὲν ἐπὶ τῶν πιστευόντων εἰς τὴν ἁγιαστικὴν αὐτῶν δύναμιν καταδικαστικῶς δὲ ἐπὶ τῶν μεταλαμβανόντων αὐτὰ ἀναξίως.

7) Μετὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν καὶ τὴν ὑπὸ τῶν πιστῶν μετάληψιν τῶν Τιμίων Δώρων, ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ὑπολειπομένου ἄρτου καὶ οἴνου παραμένει ὡς Μυστήριον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ σέβεται ὁ ἱερουργῶν, καταλύων τὸ ἐναπομεῖναν μέρος τῆς Θείας Μεταλήψεως [42].

8) Ἡ κοινωνία τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου εἶναι συγχρόνως διὰ κάθε μεταλαμβάνοντα καὶ μία κοινωνία εἰς τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἑνούμενοι οἱ πιστοὶ εἰς τὴν προσφορὰν τῆς Ἐκκλησίας, καθίστανται μεταξύ των ἀδιαλύτως συνδεδεμένοι ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία τελεῖ τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν ὡσαύτως καὶ ἡ Θεία Εὐχαριστία καθιστᾷ τὴν ἐκκλησίαν «Ἐκκλησίαν». Ἡ Θ. Εὐχαριστία ἑνώνει τὰ μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἐκκλησία δὲ ἥτις τελεῖ συχνάκις τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, βλέπει δι' αὐτῆς, τὸν Χριστὸν διαδίδοντα τὴν ἀγάπην του, τὴν ἑνότητα, καὶ ἐνεργοῦντα διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ [43].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Η "ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ,, ΤΟΥ ΤΑΙΖΕ [44]

Ὕμνος εἰσοδικὸς [45] (ψαλμὸς ἢ ἀντίφωνον).

---

[42] Φαίνεται ὅτι ἐνταῦθα ὁ σ. τονίζει τὸ σημεῖον τοῦτο, διότι παρὰ τοῖς προτεστάντοις δὲν ὑπάρχει κατάλυσις τῶν Θ. Δώρων, ὡς συμβαίνει παρ' ἡμῖν. Η μετὰ τὴν Μετάληψιν (Sainte Céne) χρησιμοποίησις τῶν δύο στοιχείων καὶ δὴ τοῦ οἴνου, ὅπου δεῖ, ἐσκανδάλισε μέχρι τοῦδε οὐκ ὀλίγας συνειδήσεις Διαμαρτυρομένων, οἵτινες παρὰ τὰς περὶ Θ. Εὐχαριστίας ἀντιλήψεις των, ζητοῦν περισσοτέραν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου.

[43] M. Thurirn, L' Encharistie, σελ. 269.

[44] Ἡ «Εὐχαριστήριος Λειτουργία» ἢ ἁπλῶς «Εὐχαριστία» τοῦ Taizé διαιρεῖται εἰς τρία μέρη: 1) εἰς τὴν Λειτουργίσν τῆς εἰσόδου (Liturgie de l entrée) περιλαμβάνουσαν τὰ ἀντίφωνα, τὴν ἐξομολόγησιν, τὴν ἄφεσιν, τὴν Μεγάλην Ἐκτενῆ, τὴν Δοξολογίαν, 2) εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ λόγου (Liturgie de la Parole) περιλαμβάνουσαν τὰ ἀναγνώσματα τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης καί τὸ κήρυγμα καὶ 3) εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ Μυστηρίου (Liturgie du Sacrement) ἥτις ἀποτελεῖ καὶ τὸ κυριώτερον μέρος τῆς Εὐχαριστίας

[45] Ὁ ὕμνος οὗτος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ introitum (εἰσελεύσομαι) τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Messe.

Ἐπίκλησις.

Ἱερουργῶν[46]: Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν. Ἡ καταφυγὴ ἡμῶν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου.

Χορός: Τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Ἐξομολόγησις.

Ἱ.: Ἐξομολογοῦμαι τῷ παντοδυνάμῳ Θεῷ, τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἁγίων τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ ὑμῖν ἀδελφοί, ὅτι πολὺ ἥμαρτον ἐν διανοίᾳ, ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις. Τὰ ἁμαρτήματά μου, τὰ ἁμαρτήματά μου, τὰ μέγιστα ἁμαρτήματά μου. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ ὑμᾶς ἀδελφοί, ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἁγίων τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἵνα προσευχηθῆτε ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν.

Χ.: Ὁ Παντοδύναμος Θεὸς εὐσπλαγχνισθήτω σου καὶ ἐξαλειψάτω τὰ ἁμαρτήματά σου, ὁδηγῶν σε εἰς τὴν αἰώνιον ζωήν.

Ἱ.: Ἀμήν.

Χ.: Ἐξομολογοῦμαι τῷ Παντοδυνάμῳ...

Ἱ.: Εὐσπλαγχνισθήτω ὑμῶν ὁ Παντοδύναμος Θεὸς καὶ ἐξαλείφων τὰ ἁμαρτήματα ὑμῶν, εὐθυνάτω ὑμᾶς εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Χ.: Ἀμήν.

Κύριε.

Χ.: Κύριε ἐλέησον. Χριστὲ ἐλέησον. Κύριε ἐλέησον.

Ἄφεσις.

Ἱ.: Ἕκαστος ἐξ ἡμῶν ἀναγνωρισάτω ἑαυτὸν ἁμαρτωλόν, ταπεινούμενος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ πιστευσάτω ὅτι ὁ Πατὴρ θὰ εὐσπλαχνισθῇ αὐτὸν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τοῖς μετανοοῦσι καὶ ἐκζητοῦσι τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν, δίδωμι τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν.

Ἐπίκλησις.

Ἱ: Εὐλογημένη ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Χ.: Ἀμήν.

---

[46] Αἱ συντμήσεις ἔχουσιν ὡς ἑξῆς: Π. Προεξάρχων, Ι: Ἱερουργῶν, Δ: Διάκονος, ΥΔ: Ὑποδιάκονος, Α: Ἀναγνώστης, Χ: Χορός, Ψ: Ψάλτης.

Συναπτή.

Δ.: Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὑπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Χ.: Κύριε ἐλέησον.

Δ.: Ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου, τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς τῶν πάντων ἑνώσεως τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Χ.: Κύριε ἐλέησον.

Δ.: Ὑπὲρ τοῦ ἁγίου Οἴκου τούτου καὶ τῶν μετὰ πίστεως, εὐλαβείας καὶ φόβου Θεοῦ εἰσιόντων ἐν αὐτῷ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Χ.: Κύριε ἐλέησον.

Δ.: Ὑπὲρ τοῦ πρεσβυτερίου τῆς Ἐκκλησίας καὶ παντὸς τοῦ πιστοῦ λαοῦ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Χ.: Χριστὲ ἐλέησον.

Δ.: Ὑπὲρ κυβερνώντων τοὺς λαούς, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἑνότητος τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Χ.: Χριστὲ ἐλέησον.

Δ.: Ὑπὲρ τῆς Κοινότητος ἡμῶν, τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας ἡμῶν ταύτης καὶ τῶν πίστει οἰκούντων ἐν αὐταῖς τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Χ.: Χριστὲ ἐλέησον.

Δ.: Ὑπὲρ εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ καιρῶν εἰρηνικῶν τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Χ.: Κύριε ἐλέησον.

Δ.: Ὑπὲρ τῶν ἐν κινδύνοις ὁδοιπορούντων, νοσούντων, καμνόντων, αἰχμαλώτων καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Χ.: Κύριε ἐλέησον.

Δ.: Ὑπὲρ τοῦ ρυσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, κινδύνου καὶ ἀνάγκης τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Χ.: Κύριε ἐλέησον.

(Μετὰ τὴν Ἐκτενῆ ψάλλεται ἡ Δοξολογία ἐν χορῷ ἢ ἀντιφωνικῶς).

Δοξολογία.

Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.
Ὑμνοῦμεν σε, εὐλογοῦμεν σε, προσκυνοῦμεν σε, δοξολογοῦμεν σε, εὐχαριστοῦμεν σοι διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν.
Κύριε Βασιλεῦ, ἐπουράνιε Θεέ, Πάτερ Παντοκράτορ.
Κύριε, Υἱὲ Μονογενὲς Ἰησοῦ Χριστέ,

Κύριε ὁ Θεός, ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός,
Ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ἐλέησον ἡμᾶς.
Ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν.
Ὁ καθήμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός, ἐλέησον ἡμᾶς.
Ὅτι σὺ εἶ μόνος Ἅγιος.
Σὺ εἶ μόνος Κύριος,
Σὺ εἶ μόνος Ὕψιστος, Ἰησοῦ Χριστὲ σὺν Ἁγίῳ Πνεύματι εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. Ἀμήν.

Εἰσοδικόν.

Δ.: Ὁ Κύριος μεθ' ἡμῶν.

Χ.: Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Δ.: Εὐξώμεθα (Ἐνταῦθα γίνεται σιωπή, ἀκολούθως δὲ ἀναγινώσκεται ἡ προσευχὴ τῆς ἡμέρας).

Χ.: Ἀμήν.

Ἀνάγνωσις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

ΥΔ ἢ Α.: Ἐλθὲ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ ὁδήγησον ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἀλήθειάν σου.
Προφητείας... τὸ ἀνάγνωσμα, ἢ
Ἀνάγνωσμα ἐκ τοῦ βιβλίου (δεῖνος) τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.
(Ἡ ἀνάγνωσις τῆς περικοπῆς ἐπισφραγίζεται διὰ τοῦ:)
Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ.

Ὕμνος ἱκετήριος.

(Ποικίλλει, κατὰ τὸ τυπικόν, ἑκάστην ἡμέραν καὶ ψάλλεται ἀντιφωνικῶς).

Ψ.: (ἀντίφωνον).

Χ.: (ἐπαναλαμβάνει τὸ ἀντίφωνον).

Ψ.: (ἀναγινώσκει στίχον ψαλμοῦ τινος).

Χ.: (ἐπαναλαμβάνει τὸ ἀντίφωνον).

Ἀπόστολος.

ΥΔ.: Κύριε ἁγίασον ἡμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. Ὁ Λόγος σου ἐστὶν ἀλήθεια.
Πρὸς... Ἐπιστολὴ τοῦ Ἁγίου..., ἢ
Ἀνάγνωσις τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ἢ
Ἀνάγνωσις τῆς Ἀποκαλύψεως.
(Ἡ ἀνάγνωσις τῆς περικοπῆς ἐπισφραγίζεται διὰ τοῦ:)
Δόξα σοι Κύριε.

Ἀ λ λ η λ ο ύ ϊ α.

(Ψάλλεται ἀντιφωνικῶς ὑπὸ τοῦ Ψάλτου καὶ τοῦ Χοροῦ).

Ψ.: Ἀλληλούϊα.

Χ.: Ἀλληλούϊα.

Ψ.: (ἀναγινώσκει στίχον τινα).

Χ.: Ἀλληλούϊα.

Ε ὐ α γ γ έ λ ι ο ν.

Δ.: Θεὲ Παντοδύναμε, καθάρισον τὴν καρδίαν καὶ τὰ χείλη μου σὺ ὅστις ἐκάθηρας τῷ πεπυρακτωμένῳ ἄνθρακι τὰ χείλη τοῦ Προφήτου Ἡσαΐου.
Ἁγίασόν με τῇ σῇ εὐσπλαγχνίᾳ ἵνα ἐξαγγείλω πιστῶς τὸ Εὐαγγέλιόν σου διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀμήν.
Ἀδελφέ, δός μοι τὴν τοῦ Κυρίου εὐλογίαν.

Π.: Κύριος ὁ Θεὸς ἔστω ἐν τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων σου, ἵνα ἐξαγγείλῃς ἐν χαρᾷ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ.

Δ.: Ἀμήν. Ὁ Κύριος εἴη μεθ' ὑμῶν.

Χ.: Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Δ.: Πρόσχωμεν. Σοφία Χριστοῦ.
Ἐκ τοῦ κατὰ... Ἁγίου Εὐαγγελίου.
(Ἡ ἀνάγνωσις τῆς Εὐαγγελικῆς Περικοπῆς ἐπισφραγίζεται διὰ τοῦ:)
Αἶνος σοι Χριστέ.

Κ ή ρ υ γ μ α.

Π ι σ τ ε ύ ω.

(ἀναγινώσκεται τὸ Σύμβολον τῶν Ἀποστόλων ἢ συνηθέστερον τὸ Νικαιοκωνσταντινουπολιτικόν).

Ἱ.: Ἑνωθῶμεν ἐν ἀγάπῃ ἀδελφικῇ καὶ ὁμολογήσωμεν ὁμοφώνως τὴν πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Χ.: Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν... Ἀμήν.

Ἱ κ ε τ ή ρ ι ο ς δ έ η σ ι ς.

Ἱ.: Μεσιτεύσωμεν παρὰ τῷ Θεῷ.

Δ.: Πάτερ ἀγαθέ, δεόμεθά σου, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα δεχθῇς τὰς προσευχὰς καὶ μεσιτείας ἡμῶν.

Χ.: Κύριε, εἰσάκουσον ἡμῶν.

Μνεία τῆς Ἐκκλησίας.

Δ.: Ἐν πρώτοις δεόμεθά σου ὑπὲρ τῆς Ἁγίας καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀγρύπνησον ἐπ' αὐτὴν καὶ δὸς αὐτῇ τὴν εἰρήνην, προστάτευσον αὐτήν, συνάγαγε ἐν τῇ ἑνότητι καὶ κυβέρνησον αὐτήν. Δεόμεθά σου ὑπὲρ τοῦ πρεσβυτερίου καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν φυλασσόντων τὴν ἀληθῆ χριστιανικὴν καὶ ἀποστολικὴν πίστιν.

Χ.: Κύριε εἰσάκουσον ἡμῶν.

Μνεία τῶν ζώντων.

Δ.: Μνήσθητι Κύριε τῶν δούλων σου (...) καὶ πάντων τῶν περικυκλούντων ἡμᾶς. Σὺν αὐτοῖς προσφέρομέν σοι τὶν θυσίαν ταύτην, Θεὲ αἰώνιε, ζῶν καὶ ἀληθινὲ καὶ ἀπευθύνομεν τὰς προσευχὰς ἡμῶν ὑπὲρ τοῦ σύμπαντος κόσμου, ὑπὲρ τῆς λυτρώσεως αὐτοῦ, ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ τῆς εἰρήνης εἰς ἣν ἐλπίζει.

Χ.: Κύριε εἰσάκουσον ἡμῶν.

Μνεία τῶν Ἁγίων.

Δ.: Μιμνησκόμεθα ἐνώπιόν σου τὴν μνήμην τῆς Ὑπερευλογημένης Παρθένου Μαρίας, Μητρὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Ἁγίου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ Μαρτύρων Πέτρου καὶ Παύλου, Ἀνδρέου, Ἰακώβου, Ἰωάννου, Θωμᾶ, Ἰακώβου, Φιλίππου, Βαρθολομαίου, Ματθαίου, Σίμωνος καὶ Ἰούδα, Στεφάνου, Ματθίου καὶ Βαρνάβα καὶ πάντων σου τῶν Ἁγίων. Ἕνωσον ἡμᾶς ἐν τῇ πίστει των, ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν. Δεόμεθά σου ινα παράσχῃς ἡμῖν τὴν βοήθειαν τῆς ἰσχύος καὶ τῆς προστασίας σου.

Χ.: Κύριε εἰσάκουσον ἡμῶν.

Μνεία τῶν τεθνεώτων.

Δ.: Μιμνησκόμεθα Κύριε τῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐσεβείᾳ κοιμηθέντων δούλων σου. Δίδου αὐτοῖς, Κύριε, ἀνάπαυσιν ἐν τόπῳ ἀναψύξεως, φῶς καὶ εἰρήνην.

Χ.: Κύριε εἰσάκουσον ἡμῶν.

Μνεία τῶν ἁμαρτωλῶν.

Δ.: Καὶ ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς δούλους σου, καταφεύγοντας εἰς τὴν ἀνεξάντλητόν σου εὐσπλαγχνίαν, κατάταξον ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ Μαρτύρων καὶ πάντων σου τῶν Ἁγίων,

Δὸς ἡμῖν τὴν ἄφεσιν καὶ συναρίθμησον ἡμᾶς ἐν τῷ χορῷ αὐτῶν.
Χ.: Κύριε εἰσάκουσον ἡμῶν.

Μνεία τῆς Ἑνότητος.

Δ.: Ὥσπερ ἦν τοῦτο τὸ κλάσμα, διεσκορπισμένον ἐπάνω τῶν ὀρέων καὶ συναχθὲν ἐγέντο ἕν, οὕτω συναχθήτω σου ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν σὴν Βασιλείαν.
Χ.: Κύριε εἰσάκουσον ἡμῶν.

Μνεία τῆς Βασιλείας.

Δ.: Ἐλθὲ Πνεῦμα τῆς Ἀγάπης, ἔμπλησον τὰς καρδίας τῶν πιστῶν καὶ περίπτυξον αὐτοὺς τῷ πυρὶ τῆς Ἀγάπης σου.
Χ.: Μαραναθᾶ, ὁ Κύριος ἔρχεται.

Ὕμνος τῆς Προσκομιδῆς.

(Ἀντίφωνον καὶ στίχοι ψαλμικοί. Ψαλλομένων τούτων προτίθενται ἐπὶ τοῦ Θυσιαστηρίου ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος).

Προσευχὴ τῆς Προσκομιδῆς.

Δ.: Εὐξώμεθα. (Σιωπὴ καὶ ἀκολούθως ἡ μυστικὴ εὐχή)[47].
Χ.: Ἀμήν.

Εὐχαριστήριος Προσευχή.

Ἱ.: Ὁ Κύριος εἴη μετὰ πάντων ἡμῶν.
Χ.: Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.
Ἱ.: Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας.
Χ.: Ἔχομεν πρὸς τὸν Κύριον.
Ἱ.: Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ καὶ Θεῷ ἡμῶν.
Χ.: Ἄξιον καὶ δίκαιον.
Ἱ.: Ἄξιον ἀληθῶς καὶ δίκαιον ἐστί, ἡ χαρὰ καὶ ἡ σωτηρία ἡμῶν, τὸ εὐχαριστεῖν σοι ἐν παντὶ καὶ πάντοτε, Κύριε, Πάτερ Ἅγιε, αἰώνιε καὶ Παντοκράτορ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν[48].

Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος.

Χ.: Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ. Πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου. Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις.

---

[47] Ἡ εὐχὴ αὕτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν Secreta τῆς ΡΚαθολικῆς Messe.
[48] Ἡ εὐχὴ αὕτη ποικίλλει, ἀναλόγως τῶν ἑορτῶν τοῦ Ἑορτολογίου.

Ἐπίκλησις.

Ἱ.: Πάτερ ἡμῶν, Θεὲ τῶν ἐπουρανίων Δυνάμεων, ἔμπλησον διὰ τῆς δόξης σου τὴν εὐχαριστήριον θυσίαν ταύτην.

Εὐλόγησον, τελείωσον, δέχθητι τὴν προσφορὰν ταύτην, ὡς ἐξεικόνισιν τῆς μοναδικῆς θυσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Κατάπεμψον τὸ Πνεῦμα σου τὸ Ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τῇ Εὐχαριστίᾳ ἡμῶν ταύτῃ. Ἁγίασον τὸν ἄρτον τοῦτον εἰς σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, τὸ δὲ ἐν τῷ Ποτηρίῳ τούτῳ εἰς αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου. Ἵνα τὸ δημιουργικὸν Ἅγιον Πνεῦμα, τελειώσῃ τὸν Λόγον τοῦ ἀγαπητοῦ σου Υἱοῦ.

Σύστασις.

Ὅστις τὴν νύκτα καθ' ἣν παρεδόθη ἔλαβεν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς εἰπών:

Λάβετε, φάγετε τοῦτο μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

Ὡσαύτως, μετὰ τὸ δειπνῆσαι, ἔλαβε τὸ ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς εἰπών.

Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτο γὰρ ἐστὶν τὸ ποτήριον τοῦ αἵματός μου, τῆς νέας διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Τοῦτο ποιῆτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, ὁσάκις πίνητε ἐξ αὐτοῦ.

Οὕτως ἐσθίοντες τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ πίνοντες ἐκ τοῦ ποτηρίου τούτου ἐξαγγέλλομεν τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου μέχρι τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας.

Ἀνάμνησις.

Διὰ τοῦτο Κύριε, μνημονεύοντες ἐνώπιόν σου τὴν ἐνσάρκωσιν καὶ τὸ πάθος τοῦ Υἱοῦ σου, τὴν ἐκ νεκρῶν Ἀνάστασιν, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἔνδοξον Ἀνάληψιν καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν διηνεκῆ μεσιτείαν αὐτοῦ, ἀναμένομεν καὶ ἐπικαλούμεθα τὴν ἐπάνοδόν του.

Τὰ πάντα ἐκ σοῦ, καὶ ἡ μόνη προσφορὰ ἡμῶν, μιμνήσκει ἡμῖν τὰ θαυμάσια τῶν δώρων σου.

Ἔτι προσφέρομέν σοι Κύριε τῆς δόξης, ὡς εὐχαριστίαν καὶ προσευχὴν τὰ σύμβολα τῆς αἰωνίου θυσίας, τοῦ μόνου, τελείου ζῶντος καὶ ἁγίου Χριστοῦ, τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατερχόμενον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦ δείπνου τῆς Βασιλείας σου. Ἐν τῇ σῇ ἀγάπῃ καὶ εὐσπλαγχνίᾳ δέξαι τὰς δεήσεις καὶ προσευ-

χὰς ἡμῶν, ὡς ἀπεδέχθης τὰ δῶρα τῶν δούλων σου Ἄβελ τοῦ Δικαίου, τὴν θυσίαν τοῦ Πατριάρχου Ἀβραὰμ καὶ τοῦ ἄκρου Ἀρχιερέως Μελχισεδέκ.

Ἐπίκλησις.

Ἱκετεύομέν σε Παντοδύναμε Θεέ, δέξαι τὴν δέησιν ἡμῶν διὰ χειρὸς Ἁγίου Ἀγγέλου σου ἐν τῷ Ὑψηλῷ σου Θυσιαστηρίῳ ἐνώπιον τῆς μεγαλωσύνης σου, ἵνα μεταλαμβάνοντες ἐν τῇ τραπέζῃ ταύτῃ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Υἱοῦ σου, δεξώμεθα τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴν εὐλογίαν τῶν οὐρανῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου Ἡμῶν.

Δι' αὐτοῦ Κύριε, δημιουργῶν, ἁγιάζων, ζωοποιῶν, εὐλογῶν, παρέχεις ἡμῖν τὰ ἀγαθά σου.

Δι' αὐτοῦ σὺν αὐτῷ καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐν τῇ ἑνότητι τοῦ Ἁγίου σου Πνεύματος, σοὶ τιμὴν καὶ δόξαν ἀναπέμπομεν Πάτερ Παντοδύναμε, εἰς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Χ.: Ἀμήν.

Κυριακὴ Προσευχή.

Ἰ.: Φωτισθέντες ἐκ τῶν παραγγελμάτων τοῦ Σωτῆρος καὶ διδαχθέντες ἐκ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τολμῶμεν λέγειν:

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς...

Κλᾶσις.

Ἰ.: Ὁ ἄρτος ὃν διαμελίζομεν ἐστὶν ἡ κοινωνία ἐν τῷ σώματι τοῦ Ἰησοῦ.

Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὑπὲρ οὗ εὐχαριστοῦμεν, ἐστὶν ἡ κοινωνία ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ.

Εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμέν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν.

Χ.: Ἀμνὲ τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, ἐλέησον ἡμᾶς.
Ἀμνὲ τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, ἐλέησον ἡμᾶς.
Ἀμνὲ τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, δὸς ἡμῖν τὴν εἰρήνην σου.

Ἰ.: Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ εἰπὼν τοῖς Ἀποστόλοις σου, εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν εἰς κληρονομίαν, εἰρήνην δίδωμι ὑμῖν. Μὴ λογίζου τὰ ἐμὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας σου, ἣν κα-

τὰ τὸ σὸν θέλημα εἰρήνευσον καὶ ἕνωσον. Σὺ γὰρ εἶ ὁ βασιλεύων εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἡ εἰρήνη μετὰ σοῦ.

Δ.: Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

(Ὁ ἀσπασμὸς τῆς εἰρήνης δίδεται διὰ τοῦ διακόνου εἰς τὸν ὑποδιάκονον καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν Κοινότητα καὶ τὸ πλήρωμα).

Πρόσκλησις.

Ἰ.: Τὰ Ἅγια τοῖς ἁγίοις.

Χ. Εἷς Ἅγιος, εἷς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός.

Ἰ.: Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος.

Προσέλθετε τὰ πάντα ἕτοιμά εἰσιν.

Κοινωνικόν.

(Ψάλλονται ἀντίφωνα ἢ στίχοι Ψαλμῶν).

Μετάληψις.

Χ.: Ἄρτον οὐράνιον λήψομαι καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπικαλέσομαι.

Κύριε ἀνάξιος εἰμὶ ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς. Ἀλλ' εἰπὲ μόνον λόγον καὶ ἰαθήσεται ἡ ψυχή μου.

Τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φυλαξάτω τὴν ψυχήν μου εἰς ζωὴν αἰώνιον.

(Μεταλαμβάνει ὁ Ἱερουργῶν).

Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι;

Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπικαλέσομαι.

Αἰνῶν ἐπικαλέσομαι τὸν Κύριον καὶ ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου σωθήσομαι.

Τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φυλαξάτω τὴν ψυχήν μου εἰς ζωὴν αἰώνιον.

(Ὁ Ἱερουργῶν μεταδίδει τὴν Κοινωνίαν εἰς τοὺς συλλειτουργοῦντας, λέγων εἰς τὸν διάκονον:)

Ἰ.: Σῶμα Χριστοῦ, αἷμα Χριστοῦ, τὸ Ποτήριον τῆς ζωῆς.

(Ὁ Διάκονος καὶ ὁ Ὑποδιάκονος δίδουν τὴν Κοινωνίαν εἰς τὴν Κοινότητα καὶ τὸ πλήρωμα).

Δ.: Ἰδοὺ ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου.

Ἰ.: Ἐν εἰρήνῃ προέλθετε.

(Μετὰ τὴν μετάληψιν, ἕκαστος καταλαμβάνει τὴν θέσιν αὐτοῦ, ψαλλομένου καὶ αὖθις τοῦ Κοινωνικοῦ ὕμνου.).

Εὐχαριστήριος δέησις.

Δ.: Εὐχόμεθα. (Σιωπὴ καὶ εἶτα ἀναγινώσκεται τὸ ἥτοι εὐχαριστήριος δέησις ἐπὶ τῇ ἐπιτελέσει τῆς ἁγίας θυσίας).
Χ.: Ἀμήν.

Εὐλογία.

Δ.: Εὐλογήσωμεν τὸν Κύριον.
Χ.: Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ.
Ἱ.: ἢ Π.: Εὐλογήσαι ὑμᾶς ὁ Παντοκράτωρ Θεός, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.
Χ.: Ἀμήν.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἡ ἀνωτέρω ἐν μεγάλῃ συντομίᾳ ἐκτεθεῖσα περὶ τοῦ Μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας, ἀντίληψις τῆς Κοινότητος τοῦ Taizé, ὡς καὶ ἡ ἐν μεταφράσει παρατεθεῖσα «Εὐχαριστήριος Λειτουργίᾳ», καθιστᾷ, ἔν τινι μέτρῳ, ἐμφανῆ τὴν προσπάθειαν τῆς, ἐν τῷ θεολογικῷ καὶ λειτουργικῷ τομεῖ, ἀναδιοργανώσεως τοῦ Προτεσταντικοῦ κόσμου.

Βεβαίως, ἐνώπιον τῶν νεοφανῶν, διὰ τὸν Προτεσταντισμόν, καὶ «καθολικιζουσῶν» ἀπόψεων τοῦ Taizé, δὲν ἔλειψαν αἱ ἀντιδράσεις, ἀπὸ μέρους κυρίως, τῶν ἐλευθεριαζόντων διαμαρτυρομένων κύκλων. Τοῦτο πάντως εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ ἐπὶ ὑγιῶν ἀρχῶν ἐπανεξέτασις τῆς περὶ τῆς Θείας Εὐχαριστίας διδασκαλίας, ἱκανοποιεῖ σημαντικὴν μερίδα τοῦ Διαμαρτυρομένου κόσμου τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ἰδιαιτέρως δὲ τὸν Ὀρθόδοξον κόσμον, ὅστις ἐν τῇ λειτουργικῇ αὐτῇ κινήσει διαβλέπει μίαν ἀναγέννησιν ἐπὶ τῆς καθόλου πνευματικῆς ζωῆς τοῦ Προτεσταντισμοῦ, καὶ προοιωνίζεται τὴν εὐεργετικὴν αὐτῆς ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Οἰκουμενισμοῦ.

ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΟΥΓΔΟΥΝΟΥ

"ΕΠΙΔΕΙΞΙΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΥ ΚΗΡΥΓΜΑΤΟΣ" *

Ὑπὸ ΙΩΑΝΝΟΥ Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ π. Θ.

2. *Περὶ Θεοῦ.*

Ἐν τῇ περὶ Ἁγίας Τριάδος διδασκαλίᾳ του, ἥτις τυγχάνει πληρεστέρα τῶν προγενεστέρων του, δὲν χρησιμοποιεῖ μὲν ὁ Εἰρηναῖος τὸν ὅρον «Τριάς», τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίει ὁ σύγχρονός του Θεόφιλος [45], ἀλλὰ ἐπιμένει εἰς τὴν ἑνότητα τῶν θείων προσώπων, ἥτις δὲν ἀποκλείει τὴν τριαδικότητα, καὶ εἰς τὴν ταύτισιν τοῦ Ἑνὸς Θεοῦ μὲ τὸν Δημιουργὸν τοῦ κόσμου, τὸν Θεὸν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ Πατέρα τοῦ Λόγου [46]. Ὁ Θεὸς - Πατὴρ εἶναι ἀγαθός, φιλεύσπλαγχνος, κύριος τῶν πάντων, ἀγέννητος, τέλειος, παντοδύναμος, ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος [47], δὲν πρέπει δὲ νὰ διακρίνεται τοῦ Δημιουργοῦ, διότι ὁ Πατὴρ ἐδημιούργησε τὰ πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος [48].

Ὁ Υἱὸς εἶναι Θεὸς ἀληθὴς καὶ αἰώνιος, ὡς συνυπάρχων πάντοτε τῷ Πατρί, καὶ ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα, διότι «εὑρίσκεται ἐν τῷ Πατρὶ καὶ φέρει ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα» [49], ἢ κατ' ἄλλην ἔκφρασιν «ὁ Πατὴρ εἶναι τὸ ἀόρατον τοῦ Υἱοῦ, ὁ δὲ Υἱὸς τὸ ὁρατὸν τοῦ Πατρός» [50]. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἀποκαλύπτει τὸν Υἱόν, εἶναι ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως τοῦ Υἱοῦ [51]. Ἐνίοτε παρέχεται ἡ ἐντύπωσις, ὅτι ἡ προσωπικότης τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δὲν διακρίνεται σαφῶς παρ' Εἰρηναίῳ, συχνάκις μάλιστα ταὐτίζεται μὲ τὴν Σοφίαν τῶν σοφιολογικῶν βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης [52].

---

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 357 προηγ. τεύχους.

45 Π. Χρήστου, Ἡ περὶ ἀνθρώπου διδασκαλία τοῦ Θεοφίλου Ἀντιοχείας, σ. 6. σημ. 1.

46 J. Quasten, ἔνθ' ἀνωτ. σ, 294.

47 Ἔλεγχος, Δ'. 38, 1. 48 Ἐπίδειξις 4, 0, 99.

49 Ἐπίδειξις, 10, 30, 43, 47. Ἔλεγχος, Γ'. 6, 2.

50 Ἔλεγχος, Δ'. 6, 6. 51 Ἐπίδειξις, 7, 26, 47.

52 Ἰ. Χοῦβερ, Ἡ φιλοσοφία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, (μετάφρ. Ἰγν. Μοσχάκη), σ. 89.

3. *Περὶ ἀνθρώπου.*

Ὁ τριαδικὸς Θεὸς ὅλως ἐλευθέρως ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενὸς τὸν κόσμον, τέλος δὲ καὶ κορωνὶς τῆς ὅλης δημιουργικῆς πράξεως τοῦ Θεοῦ ὑπῆρξεν ὁ ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησε κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσίν Του [53]. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ Ἀδάμ, εὑρισκόμενος ἀρχικῶς εἰς νηπιακὴν πνευματικῶς κατάστασιν ὤφειλε νὰ ἀποβῇ τέλειος διαπτύσσων τὰς δοθείσας εἰς αὐτὸν ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις [54], ποιησάμενος ὅμως κακὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας του ἠπατήθη ὑπὸ τοῦ κακοῦ ἀγγέλου καὶ ἐξέπεσεν ἐκ τῆς ἀρχικῆς μακαρίας καταστάσεώς του· συνέπεια τῆς πτώσεως καὶ τῆς παρακοῆς του ὑπῆρξεν ὁ θάνατος [55]. Τοιουτοτρόπως διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἀπωλέσθη ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοίωσις, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ καὶ πάλιν ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἐγένετο ἄνθρωπος διὰ νὰ θεώσῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐξομοιοῖ καὶ πάλιν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν [56].

Ὁ Εἰρηναῖος ἀντιπαραβάλλων τὴν χριστιανικὴν πνευματικότητα πρὸς τὸν ψευδῆ γνωστικὸν ἀσκητισμὸν διδάσκει, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος συνίσταται βασικῶς ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον ὁμοιάζει πρὸς τὸ ὄργανον, ἡ δὲ δευτέρα πρὸς τεχνίτην [57]· ὁ τέλειος ὅμως ἄνθρωπος, τ. ἔ. ὁ πιστὸς χριστιανός, κατέχει ἐπὶ πλέον καὶ τὸ πνεῦμα, διότι ἡ ψυχὴ ἐδόθη εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς ἀνθρώπους ὡς πνοὴ ζωῆς, τὸ ζωοποιοῦν ὅμως πνεῦμα ἀποτελεῖ δῶρον τοῦ Θεοῦ, ἐκχυθὲν κατὰ τὰς ἐσχάτας ἡμέρας ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ διδόμενον εἰς τοὺς καταπατώντας τὰς «γεώδεις ἐπιθυμίας» [58]. Ὁ τέλειος λοιπὸν ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ σώματος, ψυχῆς καὶ πνεύματος [59]· ἐκ τούτων τὸ μὲν σῶμα ἀποθνήσκει, ἐνῷ ἡ ψυχὴ παραμένει ἀθάντος, οὐχὶ βεβαίως ἐξ ἰδίας δυνάμεως, ἀλλὰ ἱκανουμένη πρὸς τοῦτο διὰ τῆς Χάριτος καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ [60]. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡ διδασκαλία

---

[53] Ἔλεγχος, Δ'. 38, 4. Ε' 29, 1 Ἐπίδειξις 2, 11.

[54] Περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἐπιδράσεως τοῦ Θεοφίλου Ἀντιοχείας ἐπὶ τῆς θεολογίας τοῦ Εἰρηναίου ἴδε Π. Χρήστου, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 14-15.

[55] Ἔλεγχος Γ'. 23, 6. Δ'. 38, 1 2. Ἐπίδειξις 12, 17, 37.

[56] Ἔλεγχος Δ'. 20, 4. Ἐπίδειξις 5. [57] Ἔλεγχος Β'. 33, 4.

[58] Ἔλεγχος Ε'. 12, 2. Πρβλ. Ἰωὴλ 3, 1 5 καὶ Πραξ. 2, 17-18.

[59] Π. Χρήστου, Ἐκκλ. Γραμματολογία, τομ Ι. σ. 109 καὶ Κ. Λογοθέτου. Ἡ φιλοσοφία τῶν Πατέρων, σ. 85.

[60] Ἔλεγχος Β'. 34,4. Ε'. 7, 1. Ἴδε J. Quasten, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 308.

τοῦ Εἰρηναίου τελεῖ ἐν πλήρει συμφωνίᾳ πρὸς τὴν περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀντίληψιν τόσον τοῦ Ἰουστίνου ὅσον καὶ τοῦ Θεοφίλου. Ἀμφότεροι οὗτοι διδάσκουν, ὅτι κατ' ἀρχὴν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο θνητός, οὔτε ἀθάνατος, ἀλλὰ δεκτικὸς ἀμφοτέρων [61].

Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δωρεῖται εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἕνεκα τῆς πτώσεως ἀπολεσθεῖσαν ὁμοιότητα καὶ κατεργάζεται τὴν τελειοποίησίν του. Ὁ Χριστιανός, ὁ μαθητεύσας εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, εἶναι ἱκανὸς νὰ κρίνῃ τὰ πάντα, νὰ ἀνακρίνῃ τὴν μωρίαν τῶν αἱρετικῶν καὶ νὰ διακρίνῃ τὴν πραγματοποίησιν τῶν προφητειῶν [62].

4. *Χριστολογία.*

Καθ' οἷον τρόπον παρ' Ἀποστόλῳ Παύλῳ οὕτω καὶ παρ' Εἰρηναίῳ τὸ κέντρον τῆς θεολογικῆς του σκέψεως κατέχει ἡ Χριστολογία καὶ ἡ περὶ τῆς «Ἀνακεφαλαιώσεως» τῶν πάντων ἐν Χριστῷ θεωρία. Τονίζει οὗτος τὸ διπλοῦν τῶν φύσεων τοῦ Χριστοῦ, τὴν προσωπικὴν ἕνωσιν καθὼς καὶ τὴν ἀντίδοσιν τῶν ἰδιωμάτων. Ὁ Χριστὸς ἀποκαλύπτει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν τετάρτην καὶ τελευταίαν Διαθήκην, καθ' ὅσον αἱ προηγούμεναι ἐδόθησαν διαδοχικῶς εἰς τὸν Ἀδάμ, Νῶε καὶ Μωϋσῆν [63]. Ὁ Ἰησοῦς λυτρώνει τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἐλεύθεροι ὄντες ἡμάρτησαν ἐν τῷ Ἀδὰμ καὶ «ἀνακεφαλαιώνει» ἐν ἑαυτῷ ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, τὴν ὁποίαν συνδιαλλάσσει μετὰ τοῦ Πατρός [64]. Ὁ Χριστὸς ἐνηνθρώπησε διὰ νὰ θεώσῃ τὸν ἄνθρωπον, «ἦλθε δὲ πρὸς ἡμᾶς οὐχ' ὡς αὐτὸς ἠδύνατο, ἀλλ' ὡς ἡμεῖς αὐτὸν ἰδεῖν ἠδυνάμεθα» [65]. Ὅπως ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ Ἀδάμ, ἐπλάσθη ἐκ παρθένου γῆς, οὕτω

---

[61] Πρβλ. Θεοφίλου, Πρὸς Αὐτόλυκον 2, 27: «Οὔτε οὖν φύσει θνητὸς ἐγένετο (ἐνν. ὁ ἄνθρωπος) οὔτε ἀθάνατος. Εἰ γὰρ ἀθάνατον αὐτὸν ἀπ' ἀρχῆς ἐπεποιήκει, ἐδόκει ἂν ὁ Θεὸς αἴτιος εἶναι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Οὔτε οὖν ἀθάνατον αὐτὸν ἐπεποιήκει οὔτε μὴν θνητόν, ἀλλὰ δεκτικὸν ἀμφοτέρων, ἵνα εἰ ῥέψῃ ἐπὶ τὰ τῆς ἀθανασίας τηρήσας τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, μισθὸν κομίσηται παρ' αὐτοῦ τὴν ἀθανασίαν καὶ γένηται Θεός, εἰ δ' αὖ μείνῃ ἐπὶ τὰ τοῦ θανάτου πράγματα, παρακούσας τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ἑαυτῷ αἴτιος ᾖ τοῦ θανάτου». Πρβλ. Ἰουστίνου, Διάλογος 5. Εἰρηναίου, ἔλεγχος Δ'. 4, 3 καὶ Π. Χρήστου, Ἡ περὶ ἀνθρώπου διδασκαλία τοῦ Θεοφίλου Ἀντιοχείας, σ. 15.

[62] Ἔλεγχος Δ'. 33. [63] Ἔλεγχος Γ'. 9, 8. Δ'. 9, 3.

[64] Ἐπίδειξις 6. Ἴδε D' Alès, La doctrine de la Recapitulation en St. Irenée, ἐν Rech. de Sc. Rel. ιν, 1916 σ. 186 ἑξ.

[65] Ἔλεγχος Δ'. 38, 1.

καὶ ὁ δεύτερος Ἀδὰμ ἐγεννήθη ἐκ παρθένου σαρκὸς καὶ ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ Πατρός· ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔγινε υἱὸς Δαυῒδ καὶ υἱὸς Ἀβραάμ [66]. Οὕτω τὸ διὰ τῆς ἀνυπακοῆς τοῦ Ἀδὰμ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου περιελθὸν ἀνθρώπινον γένος ἐπανακτᾷ τὴν σωτηρίαν του διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ Ἰησοῦ [67].

Περαιτέρω χωρεῖ ὁ Εἰρηναῖος εἰς τὸν παραλληλισμὸν Εὔας καὶ Μαρίας λέγων· «ἡ Εὔα ἀντέστη εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ· ἡ Μαρία ὑπετάγη. Ἡ μία ἤκουσε τὴν φωνὴν τοῦ Διαβόλου, καὶ ἡ ἄλλη ὑπήκουσε εἰς τὴν φωνὴν τοῦ Ἀγγέλου· ἡ ἀνθρωπότης ἀπολεσθεῖσα διὰ μιᾶς παρθένου, ἐσώθη δι᾿ ἄλλης»[68]. Ἡ παρακοὴ τῆς Εὔας ἐπέφερε τὸν θάνατον, ἐνῷ ἡ ὑπακοὴ τῆς Μαρίας ἀπέβη ἡ αἰτία τῆς ζωῆς. Τοιουτοτρόπως ἡ Μαρία ὑπῆρξεν ἡ «Advocata Evae» καὶ ἡ «Causa Salutis» δι' ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα [69].

Τὸ θεῖον σχέδιον τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων ὀνομάζει ὁ Εἰρηναῖος «οἰκονομίαν»[70], κεντρικὸς δὲ σταθμὸς αὐτῆς εἶναι τὸ γεγονὸς τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ. Παγκόσμιος «οἰκονομία» καὶ «ἀνακεφαλαίωσις» ἐν Χριστῷ τῶν πάντων συνδέονται στενῶς ἐν τῇ Χριστολογίᾳ τοῦ Εἰρηναίου. Ἡ «Οἰκονομία» δὲν δηλοῖ ἁπλῶς ἐπάνοδον εἰς τὴν ἀρχικὴν κατάστασιν, ἀλλὰ τελείωσιν τοῦ ἔργου τῆς δημιουργίας. Ὅ,τι ἀπωλέσθη διὰ τῆς πτώσεως τοῦ Ἀδάμ, τ. ἔ. ἡ θεία ὁμοιότης, χορηγεῖται διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον μέχρι τῆς θεώσεως [71]. Διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς παγκοσμίου «οἰκονομίας» ἐπιτυγχάνει ὁ Εἰρηναῖος συνθετικὴν θεώρησιν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔχει χαρακτηρισθῆ ὡς ὁ πρῶτος διατυπώσας «θεολογίαν τῆς ἱστορίας»[72].

5. *Λύτρωσις.*

Ἡ λύτρωσις ἐπιτυγχάνεται ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μυστηρίων, οἱ καρποὶ δὲ αὐτῆς καθίστανται προσιτοὶ διὰ

---

66 Ἐπίδειξις 32, 37. 67 Ἐπίδειξις 31. 68 Ἔλεγχος Γ'. 22, 3-4.

69 Ἐπίδειξις 33, Ἔλεγχος Γ. 22, 4. Σημειωθήτω ἐν παρόδῳ, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος δέχεται μετὰ τοῦ Ἰουστίνου καὶ Ἰγνατίου τὸ ἀειπάρθενον τῆς Μαρίας. «Filius Dei filius hominis purus pure puram aperiens vulvam». Ἔλεγχος Δ'. 23, 2. 70 Ἐπίδειξις 6, 48.

71 J. Gross, La divinisation du chrétien d' après les Péres grecs, Paris, 1938, σ. 155. Ἔλεγχος Γ'. 18, 1. Δ'. 6, 1. Ἐπίδειξις 6, 30, 21-34, 37, 99.

72 J. Daniélou, St. Irénée ef les origines de la théologie de l' histoire, ἐν Rech. de Sc. Rel, 1947, σ. 228.

τῆς πίστεως, διὰ τοῦ βαπτίσματος, τὸ ὁποῖον συντελεῖ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν, καὶ ἰδίως διὰ τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἡ ὁποία εἶναι πραγματικὸν Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ. Περὶ τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἀναλυτικώτερον διδάσκει ὁ Εἰρηναῖος, ὅτι συνίσταται ἐκ γηΐνου καὶ οὐρανίου στοιχείου, ἀποτελεῖ δὲ αὕτη ὄχι μόνον μυστήριον, ἀλλὰ καὶ θυσίαν, ἡ ὁποία ἀνανεώνει ὅλον τὸ μυστήριον τῆς ἀπολυτρώσεως [73]. Περαιτέρω συνδέει αὐτὴν μὲ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν λέγων, ὅτι οὐδὲν νόημα θὰ εἶχεν ἡ Θεία Εὐχαριστία ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, ἐνῷ ἀλλαχοῦ δικαιολογεῖ τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τοῦτο τρέφεται μὲ τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ [74]. Ἡ Θεία Εὐχαριστία εἶναι ἡ ζύμη τῆς ἀθανασίας, ἥτις τίθεται ἐντὸς τοῦ σώματος ἤδη ἀπὸ τῆς παρούσης ζωῆς.

6. *Ἐσχατολογία.*

Ἡ περὶ τῶν ἐσχάτων διδασκαλία τοῦ Εἰρηναίου ἀποτελεῖ τὸ ἀδύνατον σημεῖον τῆς Θεολογίας του, καθ' ὅσον περιέχει ἐνδιαφερούσας μὲν γνώμας, ἀλλ' ἀναμεμιγμένας μὲ ἀμφισβητησίμους καὶ πεπλανημένας θεωρίας. Αἱ γεννήσεις, διδάσκει ὁ Εἰρηναῖος, κάποτε θὰ παύσουν καὶ ἡ ἱστορία θὰ λάβῃ τέλος, ὁπότε αἱ ψυχαὶ θὰ προσλάβουν τὰ σώματα διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ τελικὴ καὶ γενικὴ κρίσις [75], ἐν συνεχείᾳ δὲ θὰ ὑπάρξῃ διαβάθμισις τῶν ἀμοιβῶν (οὐρανὸς - παράδεισος - Ἱερουσαλήμ). Ὁ Εἰρηναῖος παραλαμβάνει ἐκ τοῦ Παπίου τὸν Χ ι λ ι α σ μ ό ν, τὸν ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ἐναντίον τῶν γνωστικῶν [76]. Ὁ Φώτιος κρίνων τὸν Εἰρηναῖον, λέγει, ὅτι «ἡ τῆς κατὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα ἀληθείας ἀκρίβεια νόθοις λογισμοῖς κιβδηλεύεται» [77] καὶ ἐννοεῖ πιθανῶς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ χιλιασμοῦ καὶ τὴν πεπλανημένην γνώμην τοῦ Εἰρηναίου, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἔζησεν ἐπὶ γῆς 50 ἔτη [78].

Τέλος πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Εἰρη-

---

[73] Ἔλεγχος Δ'. 17, 5 - 18, 4.

[74] Ἔλεγχος Ε'. 2, 2 καὶ B Altaner, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 124.

[75] Ἔλεγχος Β'. 33, 5. 29, 2. Δ'. 20, 5. Ε'. 36. 12.

[76] Ἔλεγχος Ε'. 29, 2. 32, 1.

[77] Φωτίου, Μυριόβιβλος 120.

[78] Πιθανῶς ὅμως εἰς τὴν δυσμενῆ αὐτὴν κρίσιν τοῦ Φωτίου νὰ συνετέλεσε καὶ ἡ περὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἕδρας ἄποψις τοῦ Εἰρηναίου, ἡ ὁποία παρεῖχεν ἐπιχειρήματα εἰς τοὺς ἀντιπάλους του Ἴδε Δ. Μπαλάνου, Πατρολογία, σ. 119.

ΕΠΙ ΤΑ ΙΧΝΗ ΤΟΥ ΛΥΤΡΩΤΟΥ

ΗΤΟΙ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΤΟΠΟΥΣ

Ὑπὸ ΙΩ. ΤΑΓΑΡΑΚΗ φ. Θ.

Θράκη, Μ. Ἀσία, Συρία, χῶραι, αἱ ὁποῖαι θυμίζουν Ἰωνίαν, Μ. Ἀλέξανδρον· Βυζάντιον, Δαμασκός, Ταρσός, Ἀντιόχεια, Νικομήδεια, Ἔφεσος, Κων)πολις, πόλεις αἱ ὁποῖαι θυμίζουν θαυμαστὰς μεταστροφάς, πρῶτον χριστιανισμόν, Πέτρον καὶ Παῦλον, ὁδοιπορίας, στερήσεις, μαστιγώσεις, φυλακάς, ἱεραποστολὴν καὶ δρᾶσιν, Ἰωάννην καὶ Ἀποκάλυψιν, Γρηγορίους καὶ Χρυσοστόμους, λαμπροὺς κήρυκας τοῦ θείου λόγου, δογματικὰς ἀναζητήσεις, μεγάλας συνόδους.

Ὡς ὀρθόδοξοι Ἕλληνες διασχίζοντας τὰς χώρας αὐτὰς καὶ διερχόμενοι διὰ τῶν πόλεων τούτων, θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ καταγράψωμεν πολλοὺς ἐσωτερικοὺς κραδασμούς, σκιρτήματα ἐθνικῆς ὑπερηφανείας καὶ ρίγη θρησκευτικῆς συγκινήσεως. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι σκοπὸς τοῦ ταξειδίου μας ἦτο αὐτὴ αὕτη ἡ ἁγία Γῆ, ὁ τόπος τῶν προφητῶν καὶ τῶν ὑπερφυσικῶν ἀποκαλύψεων, ἡ γωνία τῆς γῆς - ὁ «ὀμφαλὸς» κατὰ τοὺς παλαιοὺς - ὅπου ἦτο πλέον ἢ ζωντανὴ ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ

ναίου εἶναι ἐκκλησιοκεντρική· εἰς τὴν ἐκκλησίαν διαφυλάσσεται ἡ ἀλήθεια, ὅτι ὑπάρχει: εἷς Θεός, ποιητὴς τοῦ κόσμου· εἷς Υἱός, ὁ ὁποῖος ἔσωσε τὸν κόσμον διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεώς του· τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἡ αἰώνιος ζωή [79]. Παραμένει ἀναντίρρητον τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος εἶναι ὁ σπουδαιότερος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς τοῦ Β΄ αἰῶνος, διότι συνέτριψε τὸν Γνωστικισμὸν καὶ ἵδρυσε τὴν Χριστιανικὴν Θεολογίαν, ἑδραιώσας αὐτὴν ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Παραδόσεως.

(Συνεχίζεται)

---

79 Π. Χρήστου, Ἐκκλ. Γραμματολογία, τομ. Ι, σ. 108.

καὶ ὅπου προσηνέχθη ἡ μεγίστη τῶν ἐξιλαστηρίων θυσιῶν, μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἀφιερώσωμεν τὰς ὀλίγας αὐτὰς γραμμάς, αἱ ὁποῖαι ἀκολουθοῦν, ὡς ἀμυδρὰν διατύπωσιν αἰσθημάτων θρησκευτικοῦ δέους καὶ πνευματικοῦ ἀναβαπτισμοῦ.

Ἡ ἐκδρομὴ ἔχουσα ἐκπαιδευτικὸν χαρακτῆρα, ἐγένετο ἐπὶ κοσμητείας τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἰω. Καλογήρου, διὰ τοὺς τελειοφοίτους τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς. Ὑπεύθυνος ἦτο, ἐντολῇ τῆς Σχολῆς, ὁ καθηγητὴς κ. Ἰω. Ἀναστασίου, συνεπικουρούμενος ὑπὸ τοῦ κ. Χρ. Κρικώνη, ἐπιστημονικοῦ βοηθοῦ.

Ἡ ἀρίστη διοργάνωσις, τὸ ὅλον σύστημα διανυκτερεύσεως, ἐκκινήσεως καὶ τροφοδοσίας, ἡ κατ' εὐφυέστατον τρόπον εἰς τὰς ἑκάστοτε παρουσιαζομένας περιστάσεις προσαρμογὴ τοῦ προγράμματος, ἡ ἐντὸς τοῦ λεωφορείου - πούλμαν καὶ ἐν γένει ἡ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐκδρομῆς ἐπικρατοῦσα ἀτμόσφαιρα, περιώρισαν εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰς ἐκ τοῦ συριακοῦ καὶ ἰορδανικοῦ καύσωνος, καθὼς καὶ τὰς ἐκ τοῦ μήκους τῆς διανυθείσης ἀποστάσεως ἀρνητικὰς ψυχολογικὰς ἀντιδράσεις. Αἱ τελευταῖαι δὲ αὗται, ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν, ἐξέλιπον καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς σκέψεως, ὅτι ἐταξιδεύομεν, διὰ νὰ ψαύσωμεν καὶ βαδίσωμεν ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ Λυτρωτοῦ μας.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξειδίου ἀνεγνώσθησαν τέσσαρες εἰσηγήσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἱστορίαν, γεωγραφίαν καὶ τὰ μνημεῖα τῆς ἁγίας Γῆς. Αὐτό, καθὼς καὶ αἱ συστηματικῶς καὶ πρὸ ἑκάστης εἰς ἱερὸν τόπον ἐπισκέψεώς μας ἀναγινωσκόμεναι σχετικαὶ ἁγιογραφικαὶ περικοπαί, ὑπῆρξαν οἱ δύο οὐσιαστικοὶ παράγοντες, διὰ τῶν ὁποίων, ᾐσθάνθημεν τοποθετημένοι - ὄχι μόνον σωματικῶς, ἀλλὰ καὶ ψυχικῶς - ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου περιβάλλοντος, εἰς τὸ ὁποῖον κατ' ἀπρόσιτον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν τρόπον ἐξεδηλώθη ἡ τοῦ Θεοῦ συγκατάβασις καὶ ἀγάπη.

Ἔπειτα ἀπὸ ταξείδι τεσσάρων ἡμερῶν ἀντικρύσαμεν τὴν ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλήμ. Ἡ πόλις κτισμένη ἐπὶ τεσσάρων λόφων, ὑπέρκειται καὶ δεσπόζει τῆς γύρω περιοχῆς. Τοῦτο δὲ δικαιολογεῖ πλήρως τὸ τοῦ Κυρίου «Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα». Εἰσελθόντες εἰς τὴν νέαν πόλιν μὲ τὸ εὐρωπαϊκὸ στύλ, κατελύσαμεν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, ὅπου θὰ ἐφιλοξενούμεθα καθ' ὅλην τὴν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους παραμονήν μας.

Τὴν πρωΐαν τῆς Τετάρτης 20ῆς Ἰουνίου ἐπεσκέφθημεν, μὲ συνοδὸν τὸν Σεβασ. ἀρχιεπίσκοπον Γάζης κ. Στέφανον, τὸν ἐν Γεθσημανῇ τάφον τῆς Παναγίας. Ἡ Γεθσημανὴ εὑρίσκεται δεξιὰ τῷ ταξιδεύοντι

πρὸς Ἱερουσαλὴμ καὶ εἰς ἀπόστασιν 3 χλμ. ἀπ' αὐτῆς. Ναὸς κτισθεὶς ὑπὸ τῆς ἁγίας Ἑλένης, σώζεται κατὰ τὸ ὑπόγειον αὐτοῦ τμῆμα, ὅπου καὶ ὁ τάφος τῆς Παναγίας. Δεξιὰ τῷ κατερχομένῳ εὑρίσκονται οἱ τάφοι τῶν προπατόρων Ἰωακεὶμ καὶ Ἄννης, ἀριστερὰ δὲ ὁ τάφος τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ. Εἰς βάθος 48 βαθμίδων καὶ εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ ὑπογείου ναοῦ εὑρίσκεται ὁ κατὰ τὸν Δαμασκηνὸν «τάφων ἱερῶν ἱερώτατος». Ὁ ἐπιβλητικὸς ὄγκος, ἡ ἀρχαιότης τοῦ Ναοῦ καὶ τὸ ἐπικρατοῦν ἐν αὐτῷ σκότος προξενοῦν εἰς τὸν προσκυνητὴν θρησκευτικὸν δέος. Εὑρισκόμενοι εἰς τόσον βάθος, ὑπὸ τὸ ἀμυδρὸν φῶς κηρίων, ἠκούομεν ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων τὴν φωνὴν τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως νὰ μᾶς ὑποδεικνύῃ διὰ στόματος τοῦ ξεναγοῦντος ἡμᾶς ἁγίου Γάζης, τὸν τόπον τῆς ταφῆς τῆς Θεομήτορος. Τὸ προσκύνημα ἀνήκει εἰς ὅλα τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις ἔθνη πλὴν τῶν Λατίνων. Ἴσως καὶ εἰς τὸ γεγονὸς αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν τὰ αἴτια τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων μεταθέσεως τοῦ τάφου τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Ἔφεσον.

Ἀπὸ τοῦ τάφου τῆς Παναγίας ἐκκινήσαντες, διήλθομεν διὰ τῆς μικρᾶς Βηθανίας, πατρίδος τοῦ φίλου τοῦ Χριστοῦ Λαζάρου. Σήμερον, ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου ἄλλοτε ὁ οἶκος τοῦ Λαζάρου, ὑπάρχει μικρὸς ναὸς περικλείων τὸν «τόπον τῆς συναντήσεως» τοῦ Κυρίου καὶ τῆς Μάρθας. Μιὰ πέτρα μὲ μίαν ἐσοχὴν δεικνύει τὸν τόπον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκάθισεν ὁ Κύριος. Ψάλλοντες τὸ τροπάριον «τὴν κοινὴν ἀνάστασιν» προσεκυνήσαμεν καὶ ἀνεχωρήσαμεν.

Μετ' ὀλίγην ὥραν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν Νεκρὰν Θάλασσαν (ἄλλως ἀσφαλτῖτις ἢ θάλασσα ἁλυκὴ κ.λ.π.). Ἐὰν δὲν ἐγνωρίζαμεν ὅτι ἱστάμεθα πρὸ τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης οὐδέποτε θὰ ἐμαντεύαμεν ὅτι, εἰς τὸν τόπον ὅπου σήμερον δεσπόζουν ἀκίνητα βαθυκύανα ὕδατα, συνέβη χιλιάδες χρόνια πρὶν μία καταστροφή, ὡς ἐκείνη ἡ ὁποία περιγράφεται μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα εἰς τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως. Διὰ τοῦ σκοτεινοῦ τούτου ὄγκου διαβλέπομεν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης διὰ τῆς ἱστορίας, δύο πολυανθρώπους πόλεις, τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα, κατεστραμμένας διὰ τὴν ἀποστασίαν καὶ τὰς ἐπωνύμους των ἁμαρτίας.

Ἐκεῖθεν διὰ τῆς Ἱεριχοῦς ἤλθομεν «ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην». Αἱ ὄχθαι του εἶναι ἀπότομοι καὶ τὰ ὕδατά του ὁρμητικά. Ἐν καιρῷ βροχῶν, κατὰ τὸν συνοδόν μας, ἡ στάθμη τῶν ὑδάτων φθάνουσα εἰς μέγα ὕψος ὑπερκαλύπτει καὶ τοὺς παρακειμένους λοφίσκους. Ὄντως τοῦτο δὲν εἶναι ἀδύνατον δι' ἕνα ποταμὸν ὡς ὁ Ἰορδάνης, τοῦ ὁποίου ἡ ὑψομετρικὴ διαφορὰ τῶν πηγῶν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν ἀνέρχεται εἰς τὰ

914 μ.(!). Εἰς τὸν Ἰορδάνην κατόπιν τῆς καθιερωμένης τελετῆς «ἐβαπτίσθημεν» πάντες λαβόντες κατὰ τὴν ἀλησμότητον ἐκείνην ἡμέραν τῆς 20ῆς Ἰουνίου τὴν προσωνυμίαν «Χατζῆς» ἐνδεικτικὴν τοῦ εἰς τοὺς ἁγίους τόπους προσκυνήματός μας. Εἰς παρακείμενον λοφίσκον δεικνύεται ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον ἠσκήτευσεν κατὰ τὴν παράδοσιν «ὁ ἔνσαρκος ἄγγελος τῆς παρουσίας Χριστοῦ». Εἰς τὸν χῶρον ἀκριβῶς ἐκεῖνον ἡ εὐσέβεια τῆς ἁγίας Ἑλένης - κατ' ἄλλους τοῦ Ἰουστινιανοῦ - ἔκτισε ναὸν καὶ ἱερὰν μονήν.

Ἐκεῖθεν διὰ τοῦ λεωφορείου ἐφθάσαμεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Σαρανταρίου ὄρους, ἀνήλθομεν δὲ εἰς αὐτὸ ἀπὸ ἓν μονοπάτιον, τὸ ὁποῖον ἡ φιλεργία τῶν μοναχῶν ἐσκάλισεν εἰς τοὺς βράχους. Τὸ Σαραντάριον ὄρος, βραχῶδες, ξηρόν, ὑψηλὸν καὶ ἀπότομον, ὀνομάζεται οὕτω, διότι μετὰ τὴν βάπτισιν, εἰς αὐτὸ τὸ «ὄρος ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ πνεύματος» ὁ Ἰησοῦς «πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου» καὶ ἐδῶ παρέμεινεν νηστεύων ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας. Οἱ ἀνωτέρω, ὡς βραχώδους καὶ ὑψηλοῦ χαρακτηρισμοὶ τοῦ ὄρους τούτου, δικαιολογοῦν πλήρως τὰς ἐξωτερικὰς ἀφορμάς, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν ὁποίων διεμορφώθησαν ἐννοιολογικῶς ὁ πρῶτος καὶ τρίτος πειρασμὸς τοῦ Κυρίου. Τὸ Σαραντάριον δεσπόζει ὅλης τῆς γύρω περιοχῆς. Εἰς τὴν κορυφήν του ὑπάρχει μονή, τῆς ὁποίας τὰ κελλία εἶναι σκαρφαλωμένα εἰς τοὺς βράχους. Εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον οἱ κυρτωμένοι κατάλευκοι ἁγιοταφῖται μᾶς ἔδειξαν τὸ πέλμα τοῦ Κυρίου ἀποτυπωμένον ἐπὶ βράχου. Ἠσθάνθημεν ἀλλεπάλληλα συγκρουόμενα αἰσθήματα, διότι ἱστάμεθα ἐπὶ τοῦ τόπου, ὅπου ὁ Κύριος ἔστη καὶ ἐψαύομεν τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον αἱ ἅγιαι τοῦ Κυρίου χεῖρες καὶ οἱ πόδες ἡγίασαν. Σήμερον τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι κάτωθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης τοῦ ναϊδρίου τῆς μονῆς.

Ἐκ τοῦ Σαρανταρίου μετέβημεν εἰς τὴν Ἱεριχὼ εἰς τὸ σκηνικὸν τῆς ὁποίας ἐτοποθέτησεν ὁ Κύριος τὴν παραβολὴν τοῦ περιπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς. Ἡ Ἱεριχὼ κτισμένη εἰς γραφικὴν κοιλάδα εὑρίσκεται 270 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Εἰς τοὺς καταπρασίνους κήπους της κυριαρχεῖ ἡ βανανέα, ὁ φοῖνιξ, ἡ συκομορέα. Κάπου εἰς τοὺς δρόμους τῆς μικρῆς αὐτῆς πόλεως - δρόμους ποὺ καὶ ἡμεῖς ἐπατούσαμεν - ἐθεράπευσεν ὁ Κύριος τὸν προσαιτοῦντα τυφλόν· κάποτε εἰς ἕνα οἶκον αὐτῆς τῆς πόλεως, ἐκάλεσεν ὁ Κύριος εἰς σωτηρίαν τὸν ἐπὶ συκομορέας ἀνελθόντα μικρὸν «τῇ ἡλικίᾳ» ἀρχιτελώνην Ζακχαῖον.

Μεταξὺ τῆς Γεθσημανῆς καὶ τοῦ λόφου Μωρία εὑρίσκεται ἡ κοιλὰς Ἰωσαφὰτ ἢ κοιλὰς κλαυθμῶνος ἢ κοιλὰς Γεθσημανῆ, ἡ γνωστὴ

εἰς ἡμᾶς ὡς χείμαρρος τῶν Κέδρων. Εἰς τὴν κοιλάδα αὐτήν, ὑπάρχουν οἱ τάφοι τοῦ Ἀβεσσαλώμ, τοῦ Ἰακώβου υἱοῦ Ζεβεδαίου, τοῦ Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου καὶ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου. Εἰς τὸ τμῆμα τῆς κοιλάδος τὸ εὑρισκόμενον κάτωθεν τῶν νοτιοανατολικῶν τειχῶν εὑρίσκεται ἡ κολυμβήθρα τοῦ Σιλωάμ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνίφθη κατὰ προσταγὴν τοῦ Κυρίου ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς καὶ ἀνέβλεψεν. Ἡ κολυμβήθρα εὑρίσκεται εἰς βάθος 8 - 10 μέτρων. Ἐκεῖ συνηντήσαμεν ἕνα πλῆθος μικρῶν ἀνυποδήτων ἀραβοπαίδων νὰ παίζῃ ἀμέριμνον εἰς τὰ νερὰ τῆς ἄλλοτε ὀνομαστῆς καλυμβήθρας.

Τὸν προαναφερθέντα χείμαρρον τῶν Κέδρων πολλάκις διῆλθεν ὁ Κύριος μεταβαίνων εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ἵνα προσευχηθῇ. Τὸ γνωστὸν ἐκ τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης ὄρος τῶν Ἐλαιῶν εὑρίσκεται ἄνωθεν τοῦ τάφου τῆς Θεοτόκου καὶ ἔναντι ἀκριβῶς τῆς Πύλης τῆς Γεθσημανῆ. Μὲ συνοδὸν τὸν ἱεροδιάκονον Ἡσύχιον, τὸν ἐπαξίως φέροντα τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀνήλθομεν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν κῆπον τῆς Γεθσημανῆ. «Ἐδῶ, λέγει ὁ συνοδός, εἶναι ὁ τόπος τῆς ἀγωνίας». Ἡ ἀναπνοή μας κόβεται καθὼς ἀναπολοῦμεν τὸν περίλυπον καὶ ἀδημονοῦντα Κύριον εἰς τὸν διάλογον μετὰ τοῦ Πατρὸς πρὸ τοῦ τελειωτικοῦ ἔργου τῆς ἀπολυτρώσεως. Ἐνῷ εὑρίσκετο ὁ Κύριος εἰς ἐσχάτην ἀγωνίαν τὸν ἠκούομεν νὰ λέγῃ τὸ «εἰ δυνατόν ἐστιν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο». Διὰ νὰ διαδηλώσῃ, ἀμέσως μετά, τὴν πλήρη μετὰ τοῦ Πατρὸς συμφωνίαν διὰ τοῦ «πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ». Σιωπηλοὶ ἀκολουθοῦμεν τὸν ἐντεταλμένον συνοδόν μας καὶ ἀνερχόμεθα εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Τὸ ὑψόμετρόν του εἶναι περὶ τὰ 840 μέτρα. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πρὸς δυσμὰς φαίνονται τὰ παλαιὰ Ἱεροσόλυμα μὲ τὰ στενὰ δρομάκια καὶ τοὺς χαμηλοὺς οἰκίσκους. Ἴσως ἀπὸ τὸ πανόραμα αὐτὸ θὰ ἔλαβεν ἀφορμὴν ὁ Κύριος, διὰ νὰ εἴπῃ τὰ ἐκφράζοντα βαθεῖαν λύπην καὶ παράπονον λόγια τοῦ Ματθ. 23, 37.

Ἐντεῦθεν προσκυνήσαντες τὸν ναὸν τῆς Ἀναλήψεως ἀνεχωρήσαμεν διὰ τὴν Νεάπολιν. Νεάπολις εἶναι ἡ ἀρχαία Συχέμ. Οἱ 800 ἐκ τῶν κατοίκων της εἶναι χριστιανοί, ἕτεροι δὲ 365 Σαμαρεῖται. Εἰς τὴν πλησίον εὑρισκομένην Συχὰρ σώζεται τὸ φρέαρ τοῦ Ἰακώβου ὅπου «ὁ Κύριος κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ἐκαθέζετο» καὶ ἐπηγγέλθη εἰς τὴν Σαμαρείτιδα τὸ «ὕδωρ τὸ ζῶν» τὸ ἁλλόμενον «εἰς ζωὴν αἰώνιον». Ὄντως «τὸ φρέαρ ἐστὶ βαθύ». Εἶναι τὸ μοναδικὸν εἰς ὅλην τὴν ἄνυδρον Σαμάρειαν καὶ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὕδατος τὸ ὁποῖον κινεῖται καὶ πηγάζει ἀπὸ τοῦ ὄρους Γαριζείν, εὑρίσκεται εἰς βάθος 49 μ. Ἀξία

λόγου εἶναι καὶ ἡ σαμαρειτικὴ Πεντάτευχος, τὴν ὁποίαν εἴδαμεν μεταβάντες εἰς τὴν σαμαρειτικὴν κοινότητα. Ἡ Πεντάτευχος αὐτὴ χρονολογεῖται κατὰ τοὺς Σαμαρείτας 13 ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μωϋσέως(;).

Ἐκ τῆς Συχὲμ κατηυθήνθημεν εἰς τὴν Σαμάρειαν - Σεβάστειαν. Ἀριστερὰ τῷ ταξιδεύοντι πρὸς τὴν Σαμάρειαν εἶναι τὸ ὄρος Γαριζείν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ Σαμαρεῖται ἐλάτρευον τὸν Θεόν. Δεξιὰ εὑρίσκεται τὸ κατάξηρον ὄρος Γεβάλ, τὸ ὄρος τῆς κατάρας. Δυστυχῶς τὰ μνημεῖα εἰς τὴν Σαμάρειαν εὑρίσκονται εἰς χεῖρας τῶν Μωαμεθανῶν καὶ ἡ εἴσοδός μας εἰς αὐτὰ θὰ ἦτο προβληματική, ἐὰν δὲν μᾶς συνώδευε ὁ ἁγιοταφίτης πατὴρ Σπυρίδων. Ἡ παράδοσις τοποθετεῖ τὴν φυλακὴν τοῦ Προδρόμου εἰς ἓν ὑπόγειον κάθυγρον κελλίον, εἰς τὸ ὁποῖον κατήλθαμεν τμηματικῶς διὰ στενωτάτων βαθμίδων. Μετὰ τὴν φυλακὴν τοῦ Προδρόμου ἐπεσκέφθημεν τὰ ἀνασκαπτόμενα ἀνάκτορα τοῦ Ἡρώδου, εἰς τὰ ὁποῖα - καὶ πάλιν κατὰ τὴν παράδοσιν - ἡ κόρη τῆς ἀνομίας Σαλώμη ὠρχήσατο τὸν δαιμονιώδη χορόν.

Τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μας ἐπεσκέφθημεν τὸν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ ναὸν τῆς Ἀναστάσεως. Τὸν ναὸν τοῦτον ἔκτισεν ἡ ἁγία Ἑλένη ἀνῳκοδόμησε δὲ τῷ 1810 ὁ πατριάρχης Πολύκαρπος. Πρὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχει μικρὰ αὐλή, εἰς τὴν ὁποίαν κατ' ἔτος τὴν Μ. Πέμπτην τελεῖται ἡ τελετὴ τοῦ «νιπτῆρος». Μετὰ πάσης εὐλαβείας εἰσήλθομεν διὰ τῆς «ἁγίας θύρας» ἢ «ἁγίας πόρτας» εἰς τὸν ναόν, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει πάντα τὰ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Κυρίου μέρη. Ἐν λατρευτικῇ πομπῇ καὶ ψάλλοντες τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο τροπάριον «τὴν ἀνάστασίν σου Χριστὲ Σωτὴρ ἄγγελοι ὑμνοῦσιν ἐν οὐρανοῖς...» εἰσήλθομεν κατὰ μικρὰς ὁμάδας εἰς τὸ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ναοῦ εὑρισκόμενον «ἅγιον Κουβούκλιον» τὸ εἰς δύο τμήματα διῃρημένον. Εἰς τὸν προθάλαμον καὶ ἐπὶ μαρμαρίνης στήλης ἑνὸς μέτρου εὑρίσκεται τεμάχιον τοῦ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου ὀποκυλισθέντος λίθου. Ὁ προθάλαμος αὐτὸς μᾶς προετοίμασε ψυχικῶς διὰ τὸ κυρίως τοῦ Κουβουκλίου τμῆμα. Μεγάλαι ἐκεῖναι αἱ στιγμαὶ τῆς ζωῆς μας, κατὰ τὰς ὁποίας εὑρέθημεν γονυπετεῖς πρὸ τοῦ μνημείου ἐν ᾧ ὕπνωσε Χριστὸς «τὸν φυσίζωον ὕπνον» «λύσας θανάτου τὰ δεσμά». Ἠσθάνθημεν βαθεῖαν συγκίνησιν βλέποντες, κατὰ τὸν ὑμνῳδόν, τὸν παραδείσου ὡραιότερον καὶ παστάδος πάσης βασιλικῆς λαμπρότερον τόπον, ἐν ᾧ κατετέθη ἡ πηγὴ τῆς Ζωῆς καὶ ἐξ οὗ τὸ φῶς καὶ ἡ ἀνάστασις ἐξήστραψεν ἐπὶ σωτηρίᾳ πάντων. Ὄντως

συνεκλονίσθημεν, διότι εὑρέθημεν πρὸ τοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος περικλείσας τὴν 'Αθανασίαν ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς ἡμετέρας ἀναστάσεως.

'Εκ τοῦ Παναγίου Τάφου ἀνέβημεν εἰς τὸν φρικτὸν Γολγοθᾶν. Ροαὶ δακρύων, πόνος ψυχῆς, ἀναστεναγμοὶ καρδίας. Εἰς καμμίαν στιγμὴν τῆς ζωῆς μας δὲν ᾐσθάνθημεν τόσον τὸ βάρος τῆς ἁμαρτίας, ὅσον κατὰ τὰς στιγμὰς ἐκείνας, κατὰ τὰς ὁποίας σιωπηλοὶ ἅπαντες ἱστάμεθα πρὸ τοῦ σημείου, ὅπου ἐπάγη τὸ τίμιον Ξύλον. Σήμερον ὅλος ὁ Γολγοθᾶς εἶναι ἐστρωμμένος διὰ μαρμάρου. Τὸ κοίλωμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐστηρίχθη ὁ Σταυρός, καθὼς καὶ ἡ ἐκ τοῦ σεισμοῦ ἀνοιγεῖσα ρωγμὴ διαφαίνονται δι' ἀντιστοίχων τεχνητῶν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου ὀπῶν. Ἄνωθεν τῶν σημείων τούτων εὑρίσκεται μαρμαρίνη μονόλιθος ἁγία Τράπεζα. 'Ανατολικῶς δὲ αὐτῆς Σταυρὸς μὲ ἀνδρομήκη ἐπ' αὐτοῦ 'Εσταυρωμένον.

Τὴν ἑσπέραν τοῦ αὐτοῦ Σαββάτου παρηκολουθήσαμεν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ 'Αποδείπνου εἰς τὸν Γολγοθᾶν. 'Αλησμόνητοι θὰ μείνουν αἱ στιγμαὶ ἐκεῖναι. 'Ιστάμενοι κάτωθεν τοῦ πονεμένου βλέμματος «τοῦ πρὸ καταβολῆς κόσμου» «ἐσφαγμένου ἀρνίου», ἐψάλομεν τὸν κανόνα τῆς Μ. Παρασκευῆς. Εὑρισκόμεθα εἰς ἄλλους κόσμους, οὐρανίους, ὑπερφυσικούς. Μέσα εἰς τὸ ἡμίφως τῶν λαμπάδων ἠκούοντο ὑπόκωφα αἱ παλλόμεναι φωναὶ φοιτητῶν καὶ μαθητῶν τῆς πατριαρχικῆς Σχολῆς ψάλλουσαι· «Ὢ τῶν θαυμάτων τῶν καινῶν! Ὢ ἀγαθότητος! Ὢ ἀφράστου ἀνοχῆς!». «'Αγαλλιάσθω ἡ κτίσις, εὐφραινέσθωσαν πάντες οἱ γηγενεῖς» «τοὺς ἐχθροὺς γὰρ πατάξας ὡς Θεός...» «τὸν 'Αδάμ... σὺν τῇ Εὔα» λυτροῦται «παγγενῆ»...

'Εν συνεχείᾳ ἤλθομεν εἰς τὸ ὑπὸ τὸν ναὸν εὑρισκόμενον παρεκκλήσιον τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου, τὸ σπήλαιον τῆς εὑρέσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τὸ παρεκκλήσιον «Διεμερίσαντο», τὸ παρεκκλήσιον ἁγίου Λογγίνου, τοῦ ἑκατοντάρχου, δηλαδή, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν σταύρωσιν ἀνεφώνησεν «ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος», τὸ παρεκκλήσιον τῆς φραγγελώσεως καὶ τὸν τόπον, ὅπου ἐκρατήθη ὁ Κύριος μέχρις ὅτου ἑτοιμασθῇ ὁ Σταυρός. 'Η παράδοσις τοποθετεῖ ἐκεῖ καὶ τὸ παρεκκλήσιον τοῦ 'Αδάμ, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται κάτωθεν τοῦ βορείου τμήματος τοῦ Γολγοθᾶ. Οἱ Πατέρες ἀναφέρουν ὅτι ἐδῶ ἔκειντο τὸ κρανίον καὶ τὰ ὀστᾶ τοῦ 'Αδάμ. Ἴσως ὅμως τοποθετεῖ ἡ παράδοσις τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο κάτωθεν τοῦ Γολγοθᾶ, διὰ συμβολικοὺς λόγους, διὰ νὰ δείξῃ δηλαδή, τὴν σχέσιν τοῦ νέου καὶ παλαιοῦ 'Αδὰμ καὶ ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ἐκ-

χυθὲν αἷμα διέρρευσεν καὶ ἀπέπλυνεν τὰ κάτωθεν αὐτοῦ εὑρισκόμενα καὶ ἐκ τῆς παρακοῆς ἠμαυρωμένα ὀστᾶ τοῦ πρωτοπλάστου.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐπεσκέφθημεν, τὴν Βηθλεέμ. Ἡ Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐν Γαλιλαίᾳ ὁμωνύμου κώμης, εὑρίσκεται νοτίως τῶν Ἱεροσολύμων. Ταξιδεύοντες πρὸς τὴν Βηθλεὲμ εἴδομεν α) τὸν λόφον τοῦ «ἀνόμου Συνεδρίου» ἢ «τῆς κακῆς Βουλῆς», β) τὴν κοιλάδα τῶν Τιτάνων, γ) τὴν στέρναν τῶν μάγων ἔνθα, ὡς λέγεται, ἀνεπαύθησαν οἱ μάγοι πρὶν εἰσέλθουν, εἰς τὴν Βηθλεὲμ καὶ δ) τὴν μονὴν τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ.

Ὁ ναὸς τῆς Βηθλεὲμ εἶναι πεντάκλιτος Βασιλική, ἡ ὁποία ἱδρύθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν θέσιν τῆς παλαιοτέρας βασιλικῆς τῆς ἁγίας Ἑλένης. Ὑπὸ τὸν ναὸν καὶ εἰς βάθος 13 βαθμίδων εὑρίσκεται ἡ φάτνη καὶ τὸ σπήλαιον, τὸ ὁποῖον ἐδείκνυτο «ὡς τερπνὸν παλάτιον... τῇ βασιλίδι μητρί». Κατερχόμενοι εἰς τὸ σπήλαιον ἐνεθυμήθημεν τὸ τοῦ ὑμνῳδοῦ «Δεῦτε εἴδομεν, πιστοί, ποῦ ἐγεννήθη ὁ Χριστός», τὸ ὁποῖον καὶ ἐψάλαμεν. Τίποτε εἰς τὸν ὑπόγειον αὐτὸν χῶρον δὲν ἐνθυμίζει σπήλαιον. Ἂν ἡ θεία Μεγαλωσύνη ἐταπεινώθη σφόδρα ὄχι μόνον διὰ τῆς σαρκώσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐν σπηλαίῳ γεννήσεως, ἡ ἀνθρωπίνη εὐσέβεια δὲν τὸ ἠνέχθη καὶ ἠλλοίωσε τὴν ἀρχικὴν μορφὴν τοῦ σπηλαίου διὰ παντὸς ἐπὶ τῆς γῆς πολυτίμου. Ἐντὸς τοῦ μικροῦ ἐκείνου χώρου δεσπόζει τὸ μάρμαρον, ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος. Προσκυνοῦντες τὰ ἐν τῷ σπηλαίῳ ἐσυλλογιζόμεθα ὅτι, ἐὰν ὁ Γολγοθᾶς εἶναι ἡ τελείωσις, ἡ Βηθλεὲμ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας, δι' ἧς ἐξεδηλώθη εἰς τὸν καινὸν αἰῶνα ἡ τοῦ Πλάστου πρὸς τὸ πλάσμα ἀγάπη.

Μετὰ τὴν Βηθλεὲμ ἐπεσκέφθημεν τὴν μονὴν τοῦ Ἀββᾶ Θεοδοσίου καὶ τὴν ἀριθμοῦσαν ζωὴν 3.500 ἐτῶν δρῦν Μαμβρῆ. Μᾶς ἐνεποίησεν μεγάλην ἐντύπωσιν ἡ διὰ στηριγμάτων ὑποβασταζομένη γηραιὰ αὕτη δρῦς. Παρ' αὐτῇ, ὡς γνωστόν, ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸν πατριάρχην Ἀβραὰμ τρεῖς ἄγγελοι τύπος, κατὰ τὸν φιλόσοφον καὶ μάρτυρα Ἰουστῖνον, τῆς ἐν τῇ Κ. Δ. ἀποκαλυφθείσης Ἁγίας Τριάδος.

Ἀπαράμιλλον καὶ τῆς θείας χάριτος ἀνεκτίμητον δῶρον ἡ λειτουργία τῆς ἑπομένης ἡμέρας. Ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ καὶ διὰ τοῦ Σεβασ. ἀρχιεπισκόπου Πέλλης κ. Κλαυδίου, ἐπανελήφθη διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐκείνη ἡ ὑψίστη θυσία καταλλαγῆς, εἰς τὴν ὁποίαν θύτης καὶ θῦμα ὑπῆρξεν ὁ Κύριος, ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀρχιερεύς, ἐκδηλώνων οὕτω τὴν ὑπερτάτην πρὸς τὸν ἄνθρωπον θείαν ἀγάπην Του.

Μετασχόντες οἱ πλεῖστοι τοῦ φρικτοῦ Μυστηρίου μετελάβομεν ἐν πραγματικῇ ἐννοίᾳ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου. Ἐσωτερικῶς ἤρεμοι καὶ ψυχικῶς γαλήνιοι, ἐννοήσαμεν, ὡς οὐδέποτε ἄλλοτε, τὴν πληρότητα τῆς ζωῆς καὶ τὸν μεγάλον προορισμόν μας. Εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἐπληρώθησαν τὰ λύτρα τῆς ἐκ τῆς ἀνομίας καὶ παρακοῆς ἀποδεσμεύσεώς μας, ἠσθάνθημεν ἔντονον τὸ χρέος ἐναρμονίσεως τῶν διανοημάτων, βουλημάτων καὶ πράξεών μας πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σταυροῦ. Στιγμαὶ ὡς αὐταὶ ἐπιδροῦν εὐνοϊκῶς ἐπὶ τῆς ὅλης ψυχοσυνθέσεως, ὑποβοηθοῦν ἄριστα τὴν λειτουργίαν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος καὶ διαδραματίζουν ἐν γένει σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἀποφάσεων καὶ τῶν ἰδανικῶν τοῦ θρησκεύοντος ἀτόμου.

Ἐκεῖθεν συγκεκινημένοι καὶ ἐν ἀρραγεῖ πλέον μετὰ τοῦ Ἰησοῦ συνδέσμῳ μετέβημεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον. Ἀπουσιάζοντος τοῦ Μακαρ. Πατριάρχου κ. Βενεδίκτου εἰς τὰς ἑορτὰς τοῦ ἁγίου Ὄρους, μᾶς ὑπεδέχθη φιλοφρόνως καὶ μὲ πατρικὴν ἀγάπην ὁ Σεβ. Τοποτηρητὴς μεθ' ὅλης τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῶν ἀξιωματούχων τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας.

Ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον κατηυθύνθημεν εἰς τὴν Πατριαρχικὴν Ἐκκλησιαστικὴν Σχολήν. Συνεκινήθημεν πάντες, ὅταν μετὰ τὴν προσφώνησιν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς καὶ ἀντιφώνησιν τοῦ συνοδεύοντος καθηγητοῦ μας, Ἕλληνες φοιτηταὶ καὶ μαθηταὶ τῆς Σχολῆς, ἑλληνόπουλα ἀπὸ κάθε γωνίαν τῆς ἑλληνικῆς γῆς, εὑρισκόμενοι χιλιάδες χιλιόμετρα μακρὰν τῆς πατρίδος ἐψάλαμεν ὁμοῦ τὸν ἐθνικόν μας ὕμνον.

Τὴν ἑσπέραν τῆς αὐτῆς Κυριακῆς 23ης Ἰουνίου ἐπεσκέφθημεν τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος, τὸ τέμενος τοῦ Ὀμὰρ καὶ τὸ πλησίον τούτων εὑρισκόμενον τεῖχος τῶν θρήνων.

Πολλοῦ λόγου ἄξια εἶναι καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς ἁγίας γῆς ἐρχόμενα εἰς φῶς ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα, τὰ ὁποῖα εἴδαμεν εἰς τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον, ἔχοντες πάντοτε ὡς πολύτιμον ὁδηγὸν εἰς τὰς ξεναγήσεις τὸν Σεβ. ἀρχιεπίσκοπον Γάζης κ. Στέφανον, διὸ αἰσθανόμεθα καθῆκον νὰ εὐχαριστήσωμεν καὶ ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς τόσον τὸν Σεβ. ἀρχιεπίσκοπον Γάζης, ὅσον καὶ τὴν ὑπόλοιπον Ἱεραρχίαν καὶ τὰ μέλη τῆς Ἁγιοταφικῆς Ἀδελφότητος ὄχι μόνον διὰ τὴν καλωσύνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἔμπρακτον ἀγάπην ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν καὶ μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο πάντοτε ἀρωγοὶ εἰς τὰς δυ-

σκολίας, τὰς ὁποίας ὁπωσδήποτε παρουσίαζεν ἡ διαμονή μας εἰς ἓν ξένον κράτος. Πρὶν κατακλείσωμεν ὅθεν τὸ ὁδοιπορικόν μας, σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ προσθέσωμεν ὀλίγας γραμμὰς σχετικῶς πρὸς τὴν Ἁγιοταφικὴν Ἀδελφότητα.

Ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις Ἁγιοταφικὴ ἀδελφότης εἶναι μοναχικὴ κοινότης ἱδρυθεῖσα τὸν δ΄ αἰ. ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Τάγμα τῶν Σπουδαίων τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἀναστάσεως». Ἕδρα της εἶναι ἡ τὸν ε΄ αἰ. κτισθεῖσα μονὴ τῆς ἁγίας Ἑλένης, πρόεδρος δὲ αὐτῆς ὁ ἑκάστοτε Πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων συνεπικουρούμενος εἰς τὰ τῆς διοικήσεως ὑπὸ 18μελοῦς συνόδου ἀρχιερέων καὶ ἀνωτέρων ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματούχων. Ἡ Ἀδελφότης κατὰ τὴν μακραίωνα ἱστορίαν της ἐδοκίμασεν ἡμέρας πικρίας τόσον κατὰ τὴν ἀραβοκρατίαν ὅσον καὶ κατὰ τὴν κατάληψιν τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ τῶν Λατίνων (Α΄ Σταυροφορία 1099).

Σήμερον ἡ Ἁγιοταφικὴ ἀδελφότης ἡ ὁποία οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ ἡ Ὀρθόδοξος Ἱεροσολυμιτικὴ Ἐκκλησία, ἀριθμεῖ 120 μέλη, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ ὅλα τὰ διαμερίσματα τῆς ἠπειρωτικῆς καὶ νησιωτικῆς Ἑλλάδος. Ὅλοι ἀφῆκαν γονεῖς, ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφάς, προσφιλῆ πρόσωπα καὶ πατρίδα καὶ ἐτάχθησαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν θείων καὶ ἱερῶν Τόπων. Οἱ Ἁγιοταφῖται μορφώνονται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν πατριαρχικὴν ἐκκλησιαστικὴν Σχολὴν «Ἅγιος Δημήτριος», ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὰς Θεολογικὰς Σχολὰς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Χάλκης.

Τὸ ὑψηλὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον οἱ Ἁγιοταφῖται ἐπιτελοῦν, ὁ ζῆλος καὶ ἡ αὐταπάρνησίς των τοὺς ἐξαγνίζει καὶ τοὺς ἀναβιβάζει εἰς ἄλλην ὑψηλοτέραν ἀπὸ τὴν ἰδικήν μας σφαῖραν. Οἱ Ἁγιοταφῖται εἶναι ὅσιοι καὶ συγχρόνως ἀγωνισταί. Ὑπερασπίζονται ἀπὸ αἱρετικὰς χεῖρας τοὺς τόπους τοὺς ἁγίους, τοὺς ὁποίους ἡ ἁγία βασιλομήτωρ Ἑλένη ἐκαλλώπισεν καὶ ἡ εὐσέβεια τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορος ἐλάμπρυνεν. Φυλάττουν τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν ἀνόθευτον ὑπὲρ τῆς ὁποίας θεοφώτιστοι τῆς Ἐκκλησίας Πατέρες ἠγωνίσθησαν καὶ ἐμαρτύρησαν. Κρατοῦν τέλος, ἀγωνισταὶ καὶ ἀθληταὶ αὐτοί, ἄσβεστον τὴν δᾷδα τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐν μέσῳ λαῶν ἀλλοθρήσκων, ἰδεολογικῶν ρευμάτων ἀλληλοσυγκρουομένων, ἀνθρώπων ἀντιμαχομένων.

Σήμερον ἡ Ἁγιοταφικὴ ἀδελφότης διέρχεται δυσκόλους ἡμέρας. Οἱ Ρωμαιοκαθολικοί, ἀφ' ἑνός, τὸ εὐμετάβολον τοῦ καθεστῶτος τῆς Μέσης Ἀνατολῆς ἀφ' ἑτέρου καὶ ἡ οἰκονομικὴ δυσπραγία ἐξ ἄλλου εἶναι σημαντικοὶ ἀρνητικοὶ παράγοντες. Ὡς ἐκ τούτου ἡ Ἀ-

δελφότης ἔχει ἀνάγκην ὑποστηρίξεως. Καὶ τοῦτο, νομίζομεν, εἶναι καθῆκον κατ' ἐξοχὴν τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Δὲν ἀγνοοῦμεν βεβαίως τὰς ἀξιολόγους ἐρανικὰς προσπαθείας, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ἀπαιτεῖται μία σοβαρὰ προσπάθεια μὲ δύο σκοπούς: τὴν στελέχωσιν τῆς Ἀδελφότητος καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἀρωγήν.

Εἶναι καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους χρέος νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἁγιοταφίτας. Δὲν κινούμεθα ἀπὸ ἰμπεριαλισμὸν ἢ σωβινισμόν, τὸ ἑλληνικὸν σπινθηροβόλον πνεῦμα πρέπει νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν Μέσην Ἀνατολήν. Ἔχει τὴν θέσιν του καὶ πρέπει νὰ ἀναλάμψῃ. Ὅλοι ἐθαυμάσαμεν τὸ ὑψηλὸν φρόνημα ἀραβοπαίδων ἐχόντων ρίζαν ἑλληνικήν. Εἶναι καιρὸς πλέον ἡ ἑλληνικὴ παιδεία τὴν δυναμικήν, ἀλλ' ἀνερμάτιστον θρησκευτικῶς καὶ ἐν πολλοῖς καὶ ἐθνικῶς ἑλληνικὴν νεολαίαν νὰ τὴν καθοδηγήσῃ καὶ νὰ τὴν ζωογονήσῃ μὲ τὰ νάματα τοῦ Γολγοθᾶ ἀφ' ἑνὸς καὶ μὲ τὸ θαῦμα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἀφ' ἑτέρου. Τὴν Ἁγιοταφικὴν Ἀδελφότητα πρέπει νὰ τὴν ἐπανδρώσουν νέοι ἕλληνες ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ ἑλκυόμενοι ἀπὸ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Σταυροῦ.

Ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, τὸ Κράτος, αἱ Θεολογικαὶ Σχολαὶ καὶ οἱ παιδαγωγοὶ ἐν γένει συντόνως πρέπει νὰ συμβάλουν εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Ἁγιοταφικῆς Ἀδελφότητος ἐπιτελούμενον ἔργον.

Τοιαύτη ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὑπῆρξεν ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἐκδρομὴ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς. Πανθομολογουμένη εἶναι ἡ εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν τῶν ἐκδραμόντων ἐπίδρασις τόσον ἀπὸ πνευματικῆς, ὅσον καὶ ἀπὸ μορφωτικῆς ἀπόψεως. Καὶ οὐδόλως ἀφίσταται τῆς ἀληθείας ἡ γνώμη, ὅτι ἦτο τὸ καλλίτερον ἐποπτικὸν μέσον, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ ἡ Θεολογική μας Σχολή, πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ διὰ τοῦτο βαθὺν αἰσθανόμεθα σεβασμὸν καὶ εὐγνωμοσύνην. Εὐχῆς δὲ ἔργον θὰ ἦτο νὰ γίνῃ πραγματικότης, αὐτὸ τὸ ὁποῖον ὁ συνοδεύσας σεβ. καθηγητὴς Ἰω. Ἀναστασίου ἐσκέφθη: ἡ κατ' ἔτος δηλαδὴ ἐκπαιδευτικὴ ἐκδρομὴ νὰ πραγματοποιῆται εἰς τὴν γῆν, τῆς ὁποίας κάθε σπιθαμὴ ὁμιλεῖ κατὰ τὸν πειστικώτερον τρόπον περὶ τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς πιστεύομεν καὶ διδάσκομεν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ (†)

Μετὰ βαθείας λύπης ἐπληροφορήθη ὁ θεολογικὸς ἐπιστημονικὸς κόσμος τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ Βασιλείου Ἰωαννίδου, κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐπελθόντα ἐκ καρδιακῆς προσβολῆς τὴν 25 π. Νοεμβρίου καὶ καθ' ὃν χρόνον μετέβαινε εἰς τὸ νοσοκομεῖον πρὸς ἐπίσκεψιν ἀσθενοῦντος συναδέλφου.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἰωαννίδου ἐλύπησε βαθύτατα οὐ μόνον τὴν ἀγαπημένην του οἰκογένειαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς θεολογικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους παρὰ τοῖς ὁποίοις ὁ μεταστὰς ἀπήλαυε μεγάλης ἐκτιμήσεως καὶ συμπαθείας ὡς διακεκριμένος ἐπιστήμων καὶ εὐσεβὴς χριστιανός.

Ὁ ἀείμνηστος καταγόμενος ἐκ Πρεμετῆς τῆς Β. Ἠπείρου, μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του ἐκ τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, ὑπηρέτησεν ὡς Καθηγητὴς εἰς διάφορα σχολεῖα τῆς Θράκης, Μακεδονίας, Θεσσαλονίκης, Ἀθηνῶν, Κορυτσᾶς κ. ἄ.

Ἐπιτυχὼν εἰς προκηρυχθέντα κρατικὸν διαγωνισμὸν μετέβη εἰς Ἀγγλίαν καὶ Γερμανίαν πρὸς συμπλήρωσιν τῶν θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν του σπουδῶν, ὡς ὑπότροφος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξελέγη κατ' ἀρχὰς ἐπικουρικὸς Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ εἶτα τακτικὸς Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης, οὗτινος ἐξελέγη καὶ Πρύτανις.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐνταῦθα διαμονῆς του ὡς Καθηγητοῦ, διετέλεσε καὶ διευθυντὴς τοῦ ἡμετέρου περιοδικοῦ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» ὀργάνου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσ)νίκης, σπουδαίως συμβαλὼν εἰς τὴν ἀνάδειξίν του διὰ τῆς δημοσιεύσεως ἐμπεριστατωμένων ἄρθρων καὶ μελετῶν.

Ἀργότερον ἐκλεγεὶς Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, μετέβη ἐκεῖσε, συνεχίσας τὴν πλουσίαν αὐτοῦ ἐπιστημονικὴν θεολογικὴν δρᾶσιν, τόσον ἀπὸ τῆς Καθηγητικῆς ἕδρας ὅσον καὶ ὡς δόκιμος συγ-

γραφεὺς διαφόρων θεολογικῶν συγγραμμάτων, πραγματειῶν, σχολικῶν διδασκτικῶν βιβλίων καὶ ἠθικοθρησκευτικῶν ἄρθρων, ἐν τοῖς ὁποίοις ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ ἐπιστημονικότης τῆς διατυπώσεως ἁμιλλῶνται πρὸς τὴν βαθύτητα τῆς θεολ. σκέψεως καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ. Ἐπίσης διετέλεσε καὶ Γεν. Δ)ντὴς Θρησκευμάτων ἐν τῷ Ὑπουργείῳ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων.

Ὁ ἀοίδιμος ἀντιπροσώπευσεν ὡσαύτως ὡς μέλος Ἐπιτροπῶν τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος παρὰ τῷ Παγκοσμίῳ Συμβουλίῳ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ εἰς διάφορα Διεκκλησιαστικὰ Συνέδρια, ἔνθα σθεναρῶς ὑπεστήριξε τὰς παραδόσεις καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ἡ κηδεία τοῦ μεταστάντος ἐγένετο ἐκ τοῦ Μητροπ. Ναοῦ Ἀθηνῶν, χοροστατοῦντος τοῦ Μακαρ. Ἀρχιεπισκόπου κ. Χρυσοστόμου, παρουσίᾳ μελῶν τῆς Ἱ. Συνόδου, Καθηγητῶν τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης, φοιτητῶν καὶ πολλῶν ἄλλων ἐκτιμώντων τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Τὸν νεκρὸν ἀπεχαιρέτησαν ἐξάραντες τὴν προσωπικότητά του ὁ Πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, οἱ Καθηγηταὶ κ.κ. Μωραΐτης καὶ Σιώτης, ὁ Καθηγητὴς κ. Ι. Καλογήρου ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης, ὁ Σεβ. Μητροπ. Ἀργυροκάστρου κ. Παντελεήμων, ἐκ μέρους τοῦ Συλλόγου Βορειοηπειρωτῶν, ὁ τ. Ὑπουργὸς κ. Μόδης κ. ἄ.

Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Β. Ἰωαννίδου, ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ ἀπώλεσεν ἕνα διακεκριμένον ἐπιστήμονα, ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ὑπέρμαχον ὑπερασπιστὴν τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Πίστεως, ἡ τεθλιμμένη οἰκογένειά του στοργικὸν πατέρα καὶ προστάτην καὶ οἱ συνδεθέντες μετ' αὐτοῦ ἕναν ἀγαπητὸν καὶ εἰλικρινῆ φίλον.

Τὸ περιοδικὸν «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» συμμετέχον εἰς τὸ βαρὺ πένθος τῆς οἰκογενείας τοῦ μεταστάντος ὑποβάλλει βαθύτατα καὶ εἰλικρινῆ συλλυπητήρια.

Τοῦ ἀειμνήστου Βασιλείου Ἰωαννίδου αἰωνία ἡ μνήμη!

Π. Ρ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Pädagogisches Lexikon, Stuttgart (Kreuz — Verlag). gr. 8o, sp. 1263 1961.

Συνεχίζουσα ἡ «Γερμανικὴ Εὐαγγελικὴ Σύναξις» (Deutseher Evangelischer Kirchentag) τὴν προσπάθειαν, νὰ παράσχῃ ἐπιστημονικὰ ἔργα κατατοπίζοντα τὸν χριστιανὸν καὶ πάντα φιλομαθῆ εἰς τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς συγχρόνου ζωῆς, ἐξέδωκε τὸ παρὸν «Παιδαγωγικὸν Λεξικόν», ὅπερ εἶναι τρίτον κατὰ σειρὰν μετὰ τὸ «Κοινωνιολογικὸν Λεξικὸν» καὶ τὸ «Παγκόσμιον Ἐκκλησιαστικὸν Λεξικὸν» (ὅρ. «Γρηγόριον Παλαμᾶν» 1962, τ. Μαΐου καὶ Ἰουνίου, σελ. 206 κ.ἑξ.).

Ἡ ἔκδοσις τοῦ ἔργου ἀνετέθη εἰς τοὺς καθηγητὰς H. -H. Groothoff καὶ M. Stallmann. Ἡ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ ἀπετελέσθη ἐξ ἐπιστημόνων εἰδικῶν ἀνωτάτης βαθμίδος ἀντιπροσωπευόντων τὰς ἑξῆς κυρίας εἰδικότητας· 1) Τὴν γενικὴν παιδαγωγικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν· 2) τὴν γενικὴν παιδαγωγικὴν καὶ τὴν συγκριτικὴν παιδαγωγικήν· 3) τὴν κοινωνικὴν παιδαγωγικήν· 4) τὴν σχολικὴν παιδαγωγικήν· 5) τὴν παιδαγωγικὴν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως· 6) τὴν παιδαγωγικὴν τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως· 7) τὴν ψυχολογίαν· 8) τὴν θεολογίαν· 9) τὴν θεολογίαν καὶ τὴν παιδαγωγικήν· 10) τὴν κοινωνιολογίαν· 11) τὴν γενικὴν πνευματικὴν (τ. ἔ. τοῦ πολιτισμοῦ) καὶ τὴν οἰκογενειακὴν πολιτικήν.

Ἐν ἑνὶ τόμῳ περιελήφθησαν τὰ προβλήματα τῆς παιδαγωγικῆς σκέψεως καὶ πράξεως, ὡς ταῦτα ἀντιμετωπίζονται σήμερον ὑπὸ τῶν ἀσχολουμένων περὶ αὐτά. Οἱ ἐκδόται ρητῶς δηλώνουν, ὅτι ἡ ἔκθεσις τῶν περὶ τὴν παιδαγωγικὴν ἐν συστήματι καὶ κατ' ἀρχὴν δὲν ἐγένετο ἐν τῷ λεξικῷ, οὐδὲ ἐπεχειρήθη κἂν τοιαύτη, διότι ἡ σύγχρονος κατάστασις τῶν ἐπιστημονικῶν πραγμάτων καθιστᾶ παρόμοιον ἔργον σχεδὸν εἰπεῖν ἀδύνατον. Ἀντ' αὐτοῦ ἐπεχειρήθη, καὶ δὴ λίαν ἐπιτυχῶς, ἡ ἐπιμελὴς ἔκθεσις τῶν πραγμάτων ὅπως ταῦτα θεωροῦνται σήμερον καὶ ὡς προβλήματα καὶ ὡς προσπάθειαι λύσεως αὐτῶν. Οὕτω τὸ παρὸν λεξικὸν βοηθεῖ λίαν ἐπιτυχῶς τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ κατανοήσῃ τὴν σύγχρονον παιδαγωγικὴν σκέψιν καὶ τὰ προβλήματά της. Ὅ,τι ἰδιαιτέρως εὐχαριστεῖ τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην, εἶναι ἡ παρουσιαζομένη ἀφετηρία καὶ ἔποψις θεωρήσεως τῶν προβλημάτων. Διότι, ὡς ρητῶς καὶ οἱ ἐκδόται ἐν τῷ προλόγῳ δηλοῦσιν, προϋπόθεσις καὶ πραγματικότης τῆς ἐποχῆς μας παρουσιάζεται πρὸς κατανόησιν καὶ ἐφαρμογὴν ἡ ἑλληνοχριστιανικὴ παράδοσις. Ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατανόησις τῆς παραδόσεως ταύτης καὶ ἡ ἀπαίτησις τοῦ συγχρονισμοῦ εἰς τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς συγχρόνου εὐρωπαϊκῆς πνευματικῆς καὶ παιδαγωγικῆς προσπαθείας. Ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης τὸ παρὸν λεξικὸν παρέχει εἰς τοὺς Ἕλληνας προϋποθέσεις αὐτοκατα-

νοήσεως καὶ ἀνασυντάξεως τῶν σκέψεων και δυνάμεών των πρὸς ἐπιτυχῆ λύσιν τῶν πολλῶν καὶ δυσχερῶν παιδαγωγικῶν καὶ πνευματικῶν καθόλου προβλημάτων τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ, ἅτινα οὕτως ἢ ἄλλως λυόμενα ἢ μὴ λυόμενα θὰ ἔχουν μοιραίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς τύχης του ἐν τῷ μέλλοντι.

Μετὰ τὰς 1059 στήλας τοῦ Λεξικοῦ, ἔνθα ἐκτίθενται κατὰ λήμματα καὶ κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν τὰ διάφορα παιδαγωγικὰ θέματα, ἀκολουθοῦσι ἄλλαι 95 στῆλαι ἔνθα παρατίθεται λίαν ἐμπεριστατωμένη «Ἱστορία τῆς Παιδαγωγικῆς», ὅτε ἀναγράφεται πλουσία βασικὴ βιβλιογραφία. Μετὰ ταῦτα δημοσιεύεται ἔκθεσις περὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος δέκα καὶ ἑπτὰ κρατῶν τοῦ κόσμου, ἤτοι 1) τῆς Ἀνατολικῆς Γερμανίας· 2) τῆς Ἀγγλίας· 3) τῆς Γαλλίας· 4) τῆς Ἰσραηλίας· 5) τῆς Νοτιοσλαβίας· 6) τῆς Ὀλλανδίας· 7) τῆς Αὐστρίας· 8) τῆς Πολωνίας· 9) τῆς Σουηδίας· 10) τῆς Ἑλβετίας· 11) τῆς Σοβιετικῆς Ρωσσίας· 12) τῆς Τσεχοσλοβακίας· 13) τῆς Τουρκίας· 14) τῶν Ἡν. Πολιτειῶν τῆς Β. Ἀμερικῆς· 15) τῆς Κίνας· 16) τῶν Ἰνδιῶν· 17) τῆς Ἰαπωνίας. Ὡς τελευταῖον προστίθεται καὶ ἔκθεσις γενικὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν προβλημάτων τῶν ὑποαναπτύκτων χωρῶν ἰδίᾳ τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ ὅλη ἔκθεσις καταλαμβάνει τὰς στήλας 1158 - 1228.

Πίναξ πραγμάτων ἀλφαβητικὸς καὶ κατάλογος τῶν 256 συνεργατῶν (μετὰ τῶν ὑφ' ἑκάστου συνταχθέντων ἄρθρων τοῦ Λεξικοῦ) μετὰ πίνακος βραχυγραφιῶν καὶ συντμήσεων, συμπληροῖ καὶ καθιστᾷ εὔκολον καὶ ἀμέσως ὠφέλιμον τὸ ὅλον ἔργον.

Πολὺ σπουδαῖον θὰ ἦτο δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, ἐὰν εὑρίσκετο τοῦ ἔργου τούτου τρόπος μεταφράσεως καὶ προσαρμογῆς εἰς τὰ παρ' ἡμῖν ἑλληνορθόδοξα. Ὅσοι γνωρίζουν τὴν γερμανικὴν θὰ ἔχουν διὰ τῆς ἀποκτήσεως τοῦ παρόντος Παιδαγωγικοῦ Λεξικοῦ εὐκαιρίαν γνωριμίας τοῦ συγχρόνου παιδαγωγικοῦ προβλήματος καὶ ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς.

Β.Κ.Ε.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΥ ΕΚΤΟΥ ΕΤΟΥΣ (1963)

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

ΜΑΡΤΙΟΣ — ΑΠΡΙΛΙΟΣ

ΜΑΪΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ — ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

Πρὸς τοὺς κ. συνδρομητὰς

Παρακαλεῖσθε ὅπως ἐμβάσητε διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς τὴν ἐτησίαν ὑμῶν συνδρομὴν εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ περιοδικοῦ.

Ἐτησία συνδρομή	Δρχ.	40.—
Διὰ τὰς Ἱ. Μονάς, Σχολικὰς Βιβλιοθήκας, καὶ Σωματεῖα	Δρχ.	60 —
Διὰ τὸ ἐξωτερικὸν	Δολλ.	5

— Τὰ πρὸς δημοσίευσιν ἀποστελλόμενα εἰς τὸ περιοδικὸν χειρόγραφα, παρακαλοῦμεν νὰ εἶναι εὐανάγνωστα, γεγραμμένα ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνον ὄψεως τοῦ χάρτου καὶ νὰ μὴ ὑπερβαίνωσι τὰ δύο τυπογραφικὰ φύλλα (32 σελίδες). Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.

— Εἰς τοὺς συνεργάτας, τὸ περιοδικὸν παρέχει δωρεὰν 50 ἀντίτυπα ἐξ ἀνατυπώσεως τῆς μελέτης αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ζητήσωσι τοῦτο γραπτῶς παρὰ τῆς Συντάξεως.